

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

TOLNAI OTTÓ: JÚLIUS (ELBESZÉLÉS)
NÉMETH ISTVÁN: AUGUSZTUS (ELBESZÉLÉS)
KONCZ ISTVÁN ÉS BESZÉDES ISTVÁN VERSEI
VASKO POPA: A KIS DOBOZ (VERSCIKLUS)
PASZKAL GILEVSZKI REGÉNYÉNEK RÉSZLETE
ENES ČENGIĆ: BESZÉLGETÉSEK KRLEŽÁVAL
(RÉSZLETEK)
BÁLINT SÁNDOR ÉS BOSNYÁK ISTVÁN TANULMÁNYA

KÖNYV-
SZÍNI- KRITIKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

1987

Július
– Augusztus

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934

LI. évfolyam

A FORUM KÖNYVKIADÓ KIADÓI TANÁCSA:

dr. Bányai János, Bognár Antal, Bordás Győző, dr. Bori Imre, Dudás Károly, Fehér Ferenc, Fehér Kálmán, Gion Nándor, Gobby Fehér Gyula, Illés Lajos, Major Nándor, Maurits Ferenc, Minda Tibor, dr. Móra András (elnök), Rajcsán István, Tóbiás László és Tolnai Ottó

Szerkesztőbizottság: Bordás Győző, dr. Gerold László (kritikai rovat) és Toldi Éva

Fő- és felelős szerkesztő: dr. Bori Imre

Műszaki szerkesztő: Maurits Ferenc

TARTALOM

Tolnai Ottó: Július (<i>elbeszélés</i>)	925
Németh István: Augusztus (<i>elbeszélés</i>)	944
Koncz István versei	952
Beszédes István versei	955
Vasko Popa: A kis doboz (<i>versciklus; Ács Károly fordítása és jegyzete</i>)	259
Paszkal Gilevszki: Zoja (<i>regényrészlet</i>)	970
Brasnyó István: Macula (<i>regény, XI. rész</i>)	979

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

Enes Čengić: Beszélgetések Krležával (<i>részletek</i>)	999
Bálint Sándor: Füst Milán kisregényei (<i>tanulmány</i>)	1019
Bosnyák István: „Lehetetlen” kapcsolatok „lehetetlen” időkben (<i>Jegyzetek a XIX. századi horvát folyóiratok magyar és magyar—horvát anyagáról, III. rész</i>)	1030

JÚLIUS

TOLNAI OTTÓ

T. Orbán a gyalult konyhaasztalnál ült. Szemben édesanyjával, aki már az ebédet készült feltenni. Reggel érkezett szülővárosába. Valami értekezletre. Éppen csak hazaugrott üdvözölni szüleit. Apja a puskákat tisztította. Ha nem az őzfejeket, a politikusok kisebb-nagyobb tróféáit főzte az udvaron, akkor a puskákat tisztította a vadászszobává alakított alsókonyhában. Puha kis rongyokat kötözött egy erős zsinórra, és azt huzigálta végtelen az egyik csőben, majd szintén végtelen a másikonban. Mint hasonló esetekben legtöbbször, a fácántelepről váltottak szót. Volt-e vész, tyúkkolera, píp, próbálkozik-e a hermelin, a görény. Orbán szerette, ha apja a hermelin ravaszágairól, vérengzéseiről mesél. Hogyan fészkel be a fácánok közé, hogyan pattan az őz nyakára, fürdik szűz prémjében a forró vér gejzírjében. És főleg arról, hogy ha a hó fehér lapján egy fekete pont kezd mozogni, nyugodtan rá lehet löni, mert az nem más, mint a fehér hermelin farka végén levő fekete pont. Amióta nyugdíjba ment, a vadászegyesület fácántelepét vezette, minden energiáját abba ölte. Orbán visszament a konyhába. Leült édesanyjával szemben. Ne tűnjön úgy, szó nélkül távozik. Édesanyjával nem volt hasonló biztos témájuk. Ha leült mellé, mindig a kuka Hermina néni, meg a fia, a kuka Béla jutott eszébe — ahogy egymással szemben ülnek a mentaátvevő pincében. Egy légy bonyolult hangszerként pengette az ablakra szerelt dróthálót. Húrok helyett tán ilyen rézhálót kellene a hangszerekre feszíteni, áttörtebb, aprólékosabb műveket komponálni, tűnődött Orbán. Édesanyja vöröshagymát aprított épp. A beidegződött, motorikus mozdulatok zaja összhangban volt a légy lábak és légszárnyak játszott muzsikával. Orbán próbálta elképzelni, hogyan is láthatja ezeregy fazettás szemével a légy a rézdrót képezte ezeregy kis négyzetet — és könnyezni kezdett a szeme. Először azt hitte, a légy reménytelen erőlködése miatt, mert hogy a muzsika a menekülés reménytelenségéről szólt, azt valahogy természetesnek vette, aztán megértette, a hagyma marja a szemét. Ez még az a kisdeszka, kérdezte édesanyja felé fordulva. Az. A vásárban vettük Margarétával negyvenhét húsvétján, ezt a vágódeszkát meg a kis rézszitát, amit az-

tán annyiszor megbámultam a spájk hús csöndjében: háncsdobja, éles, zöld selyemhálója koronaként csillogott a nyitott liszteszákon. Én mint elsőosztályos tán azért is emlékszem ennyire arra a vásárra: halas bicskát kaptam. És felülhettem a bolondkocsira! Nem tudom, honnan volt épp pénzünk, hisz édesapa akkor már börtönben volt. Felültem egy isteni gipszparipára, de elszédültem. Margaréta megzavarodott forgalmistaként hol a deszkával, hol meg a szitával hadonászott, hol le akarta állítani a bolondkocsit, hol meg fel akarta gyorsíttatni, attól függetlenül, mit olvasott le az arcomról. Elvékonyodik lassan, mondta Orbán. Igen, teljesen elvékonyodott, vette tán először jobban szemügyre a kideszkát édesanyja. Te már nem is könnyezel, csodálkozott Orbán. Megszoktam. Naponta csinálom, tudod apád milyen leveses. Nyisd ki az ajtót, csinálj keresztthuzatot, ha nagyon csíp. Nem, nem baj... rég sírtam már... Orbán hirtelen megpróbált egy csöpp iróniát vinni a dologba, de se hangsúlyával, se arcjátékával nem sikerült érzékeltetnie szándékát, a mondat valósként hangzott el, és anyja, mivel különben sem nézett fel, a körmei előtt villogó késpengére koncentrált egész lényével, úgy is értette — igaz, ő akkor is úgy érti, ha sikerült volna egy kicsit ironikusra, humorosra fogni, igen: ő mindenféleképpen jól értette volna. Orbánnak, aki hajnalban kelt és mély álomba zuhant az autóbusz mocskos kalodájában, jólesett lemosni arcát könnyeivel — noha ez csak afféle alibi volt: Orbán teljesen váratlanul tényleg sírni kezdett. Hogy vagytok? Sokat idegeskedsz? Ha nem előzi meg az édesanyja, Orbán ugyanezt kérdezi. A Krebszné mondta a piacon, az urától hallotta, az gyakran utazik Újvidékre, ha így folytatod, még le is zárhatnak. Orbán erőltetve felnevetett. A Krebszné! Még mindig olyan szép krepdesin ruhákban jár? De hát édesapa is volt börtönben. Mi megszoktuk a látogatásokat, a csomagküldéseket, az állami ünnepek előtt az amnesztiavárásokat. Kisfiam, ne beszélj így. Nem emlékszel, mennyit szenvedtünk azokon a teleken? Én inkább csak azokra a nyarakra emlékszem. Most is azért jöttem, hogy az értekezlet után leugorjak megfürödni a Tiszában. Elaludtam a buszban, belebuktam az újságba, mint valami Veronika-kendőbe — most az arcomról is szépen olvasni lehet a drágulásokról, a sztrájkokról, az ellenzék körmönfont tevékenységéről; valaki hányt mögöttem, úgy érzem, az én nyakamba is jutott. Mondanám, fürödj meg, de épp valami baj van a csappal, apád elzárta a vizet az udvari sachtban. Nem, nem, majd a Tiszában. A légy, zöld légy volt, mintha értesült volna Orbán tűnődéséről, bizonyult pengetését valóban teljesen összehangolta a kés villogó kopogásával, morzejeleivel. Orbán érezte, zoknijai nem képes már felitatni a lábszárán lecsorgó verejtéket. Kisfiam, ne haragudj, elfelejtettelek felköszönteni. Pedig látod, ott a kredencen a dopisznica, direkt azért vettem. Még valamelyik nap is járt az eszemben, gondoltam, késve is megírom, feladom. De már teljesen elszoktam az írástól, nézd, hogy

megpuffedtek a kezeim: szétesnek a betűim, képtelenek egymásba kapaszkodni, pedig tudod, valamikor szép kézírásom volt — az apácákynál a szépírás volt a főtantárgy, a hittan és a szépírás, még mindig őrzöm a szépírási versenyirkámat. Nem ültem neki, nem írtam meg másodszorra se, aztán meg bevágódtak az olasz vadászok, egy héttel előbb, mint vártuk, nem győztem sütni a kakasokat, főzni a tészta. Apád éjjel-nappal velük volt, Landrowerükkel belefordult a Sárga-árokba, nem is belefordult, lecsúszott, áthajtott rajta, nem látszott ki a békanyálból, ahogy felbukkant a túlsó parton. Szerencsére csak a szélvédő üveg tört be — repülőn hozatott újat Pizából az a bányatulajdonos, te is találkoztál vele, az a kövér márványbánya-tulajdonos. Csak most, ahogy beléptél a konyhaajtón, pillantottam ismét az üres dopisznicára. Hanyadika is van már? Tizenharmadika. Tizenharmadika már? A mai napon — negyvenben — épp egyhetes voltál. Tizenharmadikán vitt ki bennünket Oromra egyik ismerősünk, a Körmöczi. Apád, ahogy megpillantott bennünket, még mondta is, várhattatok volna bár egy napot, nem lett volna muszáj épp tizenharmadikán kijönnötök. Milyen napra esett? Mi, tizenharmadika? Nem, ötödike. Péntekre, kisfiam. Péntekre? Pénteken este születted. A Tukacs Vera néni házában. Ott, az Öklöző Jézuskánál. Két gipsz lófej volt a szárazkapu-bejárat felett. Emlékszem azokra a lófejekre. Azokat mindig megnéztem. És ahogy felpillantottam, mindig megszedültem egy kicsit, akárha kapcsolatban lettek volna a bolondkocsi gipszparipáival, mindig eszembe jutott: itt születtem, de sosem mertem lelassítani a lépteimet, egyszer sem mertem belesni. Különös, hisz sokszor laktunk arrafelé. És hát különben is itt, Kanizsán szinte minden egyes házban megfordultam gyerekkoromban. Csak abban az egyben nem. Olykor felmerészkedtem az Öklöző Jézuska bronzvállára, vagy belefeküdtem az artézikút békanyálas vályújába — onnan fixíroztam azokat a gipszlovakat, világítottak, mintha nem is gipszből, hanem márványból lettek volna. Meddig laktunk ott, abban a házban? Semeddig? Hogyhogy? Anyám lakott ott a Margaréával. Nem értem, nagyanyáéknak volt házuk. Volt, de amikor anyám elvált, kiadta bérbe a házat, a Tukacs Vera néni meg ingyen beengedte őket Margaréával. Furcsa helyzet volt. És ráadásul akkor még én is bejöttem hozzájuk Oromról szülni. Mégis itt volt bába, orvos. Július elsején jöttem be a piacokkal. Volt néhány család, akiknél már learrattak, azok már pénteken bejöttek a szombati piacra, a vasárnapé szentmisére. Legtöbb gazdának akkortájt benn is volt háza, éppen ott, azon az utcán, amelyik nálunk, az Öklöző Jézuskánál vált két ágra. Apád felpakolt bennünket bátyáddal a saroglyába. Még jó, hogy a kocsi hátradobott egy lópokrócot. Bátyád hatalmas krumplicukorszilánkot majszolt, karistolt égerfogaival. Épp előző nap kaptunk árut Hermann bácsitól: krumplicukrot, kőkemény mézeskalácsot, amiből néhányat a szatyromba szórtam a Margaréának. Mire hazaértünk, alig

fogyott a krumplicukorból, de viszont teljesen elpiszkolódott, fekete lett, medvecukorrá vált, jöllehet egy darabig sziken jöttünk, a lovak bokáig sziksóban poroszkáltak. Az volt az érzésem, valaki elszórta, kiöntözte a malomból jövet a Járáson a lánglisztet, sőt a malmok is mind oda öntözik, oda szítálják titokban. Végtelen lángliszt és itt-ott egy-egy beinduló, ám azon nyomban véget is érő csipkebokorallé, amit a vadászok próbáltak volt ültetni a fácánoknak, csipkebokorallét a holdra, de most annak a néhány csipkebokornak is csak az volt a rendeltetése, hogy vörös virágával fokozza a forróságot. Már hetek óta nem mozdult a levegő. A búzatáblákról nagy hőhullámok verődtek az égre, az ég is izzani kezdett, izzani, mint a pékkemence boltja. Több helyen már felgyújtották a szérút, máshol meg a még talpon álló búza kapott lángra, szikrázva szállt a pörnye. Annyi forróságot gyűjtött magába a búza, hogy már lassan megszűnt a határ közte és a nap lőzött, sőt olykor úgy tűnt, a nap fénye hűsebb, kevésbé pörkölő, fojtó, mint az a búzából sugárzó. A tűzoltók állandó ügyeletet tartottak a nagytemplom tornyában. Hetekig csak az égő búzával bajlódtak, ahogy ők mondták, égő búzát arattak. Az egyik kis tűzoltó, aki már június közepe óta ügyeleteskedett, üvöltve kiugrott a toronyablakon. Úgy éreztem ott, a saroglyában, lángol a hajam, ég a ruhám, sikítottam, üvöltöttem én is, mint az a kis tűzoltó, de senki sem hallott, akkora zajjal voltak a lovak, úgy csörömpölt a szekér vasa. A cséplőgépek körül nyüzsgő emberek, a hadonászó etetőlányok úgy festettek, mintha égő aranyban lubickolnának, fuldokolnának. A föld lett pokollá, pontosan olyan, mint a nagytemplom festményein, a pokol meg elérhetetlen, hús, föld alatti odúnak tűnt. Míg Orbán édesanyja szavait hallgatta, hallgatta olykor a maga módján hozzáhallva, értelmezve, kiegészítve, könnyben égő szemei előtt kedves festőjének képei jelentek meg, azok a legmagasabb fokú hőséget akkumulált arany-, bronz- és vörösréztáblák, amelyeken az aratók úgy ölelik a búzakévéket, akár valami lángkígyókat, a földből fellövelő lángkígyókat, de könnyben égő szemei előtt olykor felrémlent magának a festőnek a meggyötört, szenvedő arca is — amint az örjöngő cellájának vasrácsán keresztül nézi a kánikulában lobogó aratókat. Édesanyja mind kisebb kockákra aprította a körmei között levő hagymafejet, ha már nem apríthatta tovább, gyorsan, nehogy Orbán észrevegye, hogy már csak magáért az aprításért aprítja, új fejet kapott ki a combjai között levő vesszőszakajtból, egyetlen mozdulattal ledobta könnyű, rózsaszín héját, ami tyúktollként lebegett körülötte, és máris bekapta a körmök satujába, máris lecsapott rá késével. Ahogy beértünk, anyám beleültetett a nagylavóba, és lemosott. Megmosta a hajamat, alaposan megmosott alulról is. Margaréta, akinek közben odacsúsztatam Hermann bácsi kőkemény mézeskalácsát, két kanna hideg vizet is rámlocsolt. Bebújtam az ágyba. Úgy éreztem, minden porcikámat szétrázta a szekér. Titokban abban reménykedtem, hogy a

borzalmas rázástól, zötykölődéstől előbb beindul a szülés. Előbb túl leszek rajta. Az ágy is forró volt, pillanatok alatt felitta, elpárologtatta azt a kis vizet, amit törölközés közben testemen hagytam. Mindent lehánytam, lehasogattam magamról. Bátyád megállás nélkül bőgött a konyhában, könnyeivel ismét tisztára mosva a krumplicukorszilánkot. Amikor az az olasz vadász, akinek a Landrówerével apád áthajtott a Sárga-árkon, letett ide az asztalra egy darab carrarai márványt, felkiáltottam: krumplicukor! De régen láttam már krumplicukrot! Még szerencse, hogy nem haraptam bele. Sajnos, senki sem tudta neki lefordítani, mi is az, hogy krumplicukor. Azt mondta, ha legközelebb jön, hoz egy nagyobb darabot, és a vadásztanya elé kifaragtatja belőle a vadórt meg a kutyáját. Ilyen vizesen, gondolta Orbán, aki egy alkalommal tényleg megismerkedett az olasz bányatulajdonossal, és az meg is hívta vendégségbe magához, Carrara Massába, ilyen vizes ingben, ilyen verejtékesen nem ereszkedhetek alá a márványbányákba. Benn a szobában csend volt, folytatta édesanyja, csak a legyek zúgtak, szerettek volna kijutni valahogy az elfüggönyözött homályból a világosságra, a napra. Csak a legyekről vettem tudomást, csak őket hallgattam, meg a muralovák behallatszó lépteit, ahogy szállítják a magtárba, oda néhány házzal arrébb a búzát. Hozzák, vontatják utánam a végtelen tüzet! Pillanatok kérdése csak, hogy a magtár szürke épülete is lángra kapjon. Szólni kellene a tűzoltóknak, a palacsintás Gyurának bár, aki állandóan ott lebzsel a tűzoltók körül, és aki tűzoltócsáköval a fején néha Margarétánál is megfordul, szólni kellene, hogy az összes égő arany ide folyik, el fogja hamvasztani az egész várost. Éreztem, szobánk falát is már körülölelte, átömlött padlásunkra, az egérlyukakon befolyt az ágyam alá. Nagyon nehezen születél. Vigyáznom kellett volna, ne épp júliusra hagyjalak. Ha szorít a fagy, ha künn esik a puha hó, könnyebb a szülés. Orbán előtt, a hó végtelen fehér lapján feltűnt egy mozgó fekete pont: hermelin! Július harmadikán anyám végre elment szólni a bábanak. A Vittus néninek? Nem, a Bonca Annuskának. Olyan kövér, szemölcsös asszonyka volt? Igen. Rémlik, habár én a Vittus néniire jobban emlékszem. Ő volt a bába nekünk, függetlenül attól, hogy közülünk melyikünket segített, ráncigált ki éppen ő a világra. Vittus néni még Vitéz nagyanyánál is magasabb, derekabb volt. Sokat fociztunk a háza előtt, abban a zsákutcában. Gyakran láttuk, ahogy elrohan öblös orvostáskájával, a táskából kifityegő krisztírral, vörös labdával. Nem szóltunk, de össze-összепillantottunk — és az, akinek épp akkor szállt a kezébe az eres disznóhólyag, az a hólyag erős szagát akaratlanul is összekötötte Vittus néni mesterségével. És nagy gyertyát rúgott az égbe. A fiával élt, az is kétméteres volt. Emlékszem, amikor apa először utazott Abbáziába, a Vittus néni fiától kért kölcsön egy klottsuszpenzort. Különös, hogy ezt a semmiséget ennyire megőriztem emlékezetemben, kerülök-fordulok eszembe jut, tűnődött Orbán, noha érezte, édesanyja

lánglisztjével, égő, mindent elárasztó aranyával szemben — különben is — nagy szüksége van a hús tenger kékségének bevezetésére. És ott, a konyhában is egyre melegebb lett, a nap a zizegő dróthálón keresztül édesanyja ugráló kését célozta, az meg játékos tükörként verte vissza a sugarakat Orbán szemébe. Boldogok voltunk, hogy apánk a tengeren van, milyen boldogok. De eszünkbe se jutott, hogy mi is vele mehettünk volna. Az artézi kút vályújában, a Tiszában lubickoltunk, és apánkat láttuk az Adria közepén — állni. Érdekes, állni, nem fürödni, még csak nem is a vízben járni. Meg voltunk győződve, a boltból több doboz kékkítőgolyót, több zsák kékkövet, azúrkék falfestéket vitt magával, és mind beleöntözte az Adriába — azért lett olyan kék a víz azon a képslapon, amit küldött. Orbán alig artikulálva a szavakat, inkább magának motyogott, szipogva a hús, az erőskék, a felerősített kékségű Adriáról. De mégis jó volt hallgatni a muralovak lassú, nyugodt lépteit, folytatta édesanyja, ahol abbahagyta, mit sem hallva tehát Orbán motyogásából. Végül már pontosan tudtam, hány stráfkocsi van forgalomban, tudtam, melyik ló sántít, melyik lábáról esett le a patkó. Estefelé, amikor már a munkások elmentek, gyakran másztunk át a zsinagóga padlásán keresztül a magtárba, szólt meg anyjával egyidőben Orbán. Ez biztonságos átjáró volt, az éjjeliőr csak a bejáratit kapura ügyelt. Amikor meg már bejutottunk, nyugodtan futkározhattunk, a gabona nem csinált zajt, felitta a hangokat. Szerettünk hancúrozni a forró búzában. Szerettük simogatni a vakítóvá fényesedett vödörket, és főleg azokat a hólapátokat, amelyek a gabona forgatásában koptak vékonyná, mint ez a kisdeszka, vékonyná, mint a halászok evezői, amelyek az ősi halászfamíliákban hagyományozódtak nemzedékről nemzedékre, a halászok evezői, amelyekkel egyformán mernek vizet és égő napot, messziről többször tűnt úgy, a hazaérkező halászok azért nyomkodják vízbe evezőiket, mert lángra kaptak, égnek, lobognak. Nagyon szerettünk ott hancúrozni. Hemperegni a lányokkal. Ha teljesen eláztunk, ha már vacogó csontjaink kezdtek elkocsonyásodni a Tiszában, akkor a magtárba mentünk felszáradni, moszatlényünknek ismét relatíve meghatározott, szilárd formát adni. De ugyanúgy, mint a tollraktárban, ott is féltem, rettegtem, belefulladok, elnyel a forró búza. Az egyik Dukai gyerek bele is fulladt a tányéricába. A tányéricsa természetét nem ismertük annyira. A napraforgó magja még a búzánál is több forróságot gyűjt magába, tányéricsába fulladni borzalmasabb, mint búzába, rozsba, kölesbe, árpába, zabba, tengeribe. Nehezen születél. Nagyon nehezen, kislíam. Napokig hol legurultam a két téglán álló ágyról, hol felmásztam, felkapaszkodtam rá. A lepedő összecsavarodott alattam, nyirkos hüllőként tekeredett rám, eldobtam magamtól. Jó volt a derékalj durva érintése. Lassan szétfeslett a száján a varrás, olyan lett, mint egy nagy császármetszett has — és bebújtam, visszabújtam, magzattal a hasamban én is magzat lettem, bevackoltam magam a tiszta, csak egyéves

tengerihéjba. Úgy hittem, abban a pillanatban csapott össze felettem az égő búzatenger. Elsöpörte a falakat, leszaggatta a mennyezetet. Margaréta és anyám szótlánul néztek. Anyám tíz gyereket szült, de csak én és a Margaréta maradtunk meg, a Margaréta is alig. Csak azon csodálkoztam, hogyan győzte szegény temetni őket. Jöttek a fájások, elmúltak. Hajnalra anyám mindig felsúrolta a padlót. Hangtalanul, de erősen sűrűlt, szinte belefojtotta a gyökérkefébe a sercegést. Olyan volt a padló, mint a gyűrődészka. Jólesett hemperegni rajta. Tiszta szaga volt. Hús volt, mint az uszadékfa. Tisza-szaga volt. Jobb volt ott, lent a deszkán jajgatni, mint fenn, az ágyban. Hajnalra felsúrolt, és aztán napközben nem is igen léptek be. Anyám ott ült a két ajtó között a sámlin, hogy a konyhát meg az udvart is szemmel tarthassa. Volt három kendermagos tyúkjá. Margaréta füvet szedett nekik a gesztenyefák alatt, az árokparton, meg ha magtár előtt kilyukadt, felhasadt egy-egy zsák, akkor telerakta köténye zsebeit búzával. Ült anyám a sámlin, Margaréta meg állt mellette mereven, kiguvadt szemekkel. Titokban rágcsáltak valamit. Margaréta biztos a mézeskalácsot, vagy a köténye zsebében maradt búzaszemeket. Anyám mindig csak égett kenyérhéjat majszolt. Egész életében csak azt. Ma sem tudom, valóban szerette, orvosságként fogyasztotta, vagy egyszerűen csak rászokott a sok nélkülözésben. Szerettem volna kérni tőlük egy darabka égett kenyérhéjat, búzaszemet, de akkor már nem tudtam normálisan megszólalni. Ha kinyitottam a számat, üvöltés hallatszott, noha én csak egy szem búzát akartam kérni Margarétától, egy forró búzaszemet, ami pont úgy néz ki, mint a derékalj, mint az én mindinkább szétnyíló hasam. Anyákn olykor ráfordult Margarétára: megtojt a tyúk, szaladj, szedj egy kis füvet! Jöttek a fájások, elmúltak. Veled beszélgettem, akkor már mindinkább csak veled, kisfiam. Mindent elmondtam. El, hogy kint ég a búza, tűz van, ég minden, ég az Ég. Meséltem a boltról. Hogy a boltal csak baj van, mind nagyobb baj lesz, előbb-utóbb szétverik, ránk gyújtják. Mondtam, még meggondolhatod. Valami ilyesmiket, persze jajgatásokkal, imával keverve. Később azt mondták, napokig félrebeszéltem. Mondtam, igen, félre, neked. De valamiféleképpen ők, anyám és Margaréta is veled beszélgettek. Kicsit ők is félre. Nem tudtam figyelni rájuk, de ilyesmiket mondogattak felváltva, énekelve szinte: Agyon köll verni. Csomót köll kötni rá. Agyon köll verni. Agyon a zöld legyeket. Csomót kell kötni rá. Csomót, ha pöcse lesz. Agyon köll verni a zöld legyeket. Agyon, mert beköpi szegény kődökét. Agyon köll verni. Csomót kell kötni rá. Csomót... A magas szobafal tövéhez másztam, a gipszszület alá. Még ómamáé volt, római zárando-útján a pápa is megszentelte. Mesélték, az emberek drága, színes holmikkal hadonásztak a pápa orra előtt a Szt. Péter bazilikánál. Ómama szűz, vásári gipszszülete (azt mondják, egy kishomoki embertől vette a martonosi búcsúban) megállította egy pillanatra a pápát. Kivette óma-

ma kezéből, megcsókolta, megszentelte. Mondott valamit lila ruhás kísértőinek, ómama fejére helyezte a kezét. Próbáltam felkapaszkodni hozzá, de a ósamam nem engedett, ismét és ismét ellökött a faltól. Úgy érzem, te veselkedtél neki, mintha csak te rúgtál volna el bennünket a feszülettől, ami egykor ómama szobájában lógott, anyám halála után meg a Margarétáé lett, kérte, tegyen mellé a koporsóba, de nem tettem. Várták, szétnyílnak teljesen, várták, elfolyjon a magzatvizem. Jöttek a fájások, a görcsök, jöttek, elmúltak. Jöttek, elkocogtak a muralovak — idővel összehangoltam velük a fájásokat. Csak addig fájt, amíg pakoltak, aztán a lépteik ritmusa megnyugtató, lecsillapította a fájásokat, kisimította a görcsöket. T. Orbán könnyezve bámulta édesanyja kezét, úgy tűnt, már az ujjait is mind felaprította, csak épp még nem söpörte bele a piros pöttyes fazékba, egyelőre még úgy hagyta, mint a hagymafejet, egészben. Orbán észrevette, lassan édesanyja szemüvege is bepárasodik. Azt mondják, jót tesz a szemnek — a sírás, mondta zavarát leplezendő, de az enyémnek már nem használ. Meg kell operáltatni. Nem halogathatom tovább, megvakulok. A húgod elintézte, átmegyünk Bajára. Jó lenne összeszedni egy kis forintot. A légy mit sem engedve a maximális intenzitásból, még mindig a rézhálón muzsikált. Zöld volt, a háló is zöld volt, és mögötte, az udvar közepén a fenyő is. A fenyő észrevétlenül elfoglalta az egész udvart. Az államosítás, a tűz, a börtön után, az itt vásárolt porta felét apja eladta, azért szorultak be így ebbe a csöpp udvarba. És aztán még ez a fenyő is elkezdett nőni, terebélyesedni. Minden jel szerint jó rétegre talált, ismételtette az apja. Minden jel szerint. Alig maradt hely a kutyának, az üstháznak, ahol a koponyákat, a trófeákat főzte, a tyúkoknak, a birkáknak, mert télire még három birkát is behozott a vadásztanyáról. T. Orbán akárhová pillantott, mindenhol erős sugarak lödöztek, tük szúrtak felé. Nagyon kellett uralkodnia magán, hogy csak észrevétlenül sírjon, észrevétlenül maga előtt is, ne kezdjen el zokogni. Aztán amikor megjött a Bonca Annuska, akkor már nem féltem annyira. Anyám kávéfőzött neki. Úgy illett, a bábának kávéfőzni, meg bekészíteni egy kis likőrt, mint disznóvágáskor. Leborotvált, bekent körül jóddal. Mi történt? Miért sírtok? Meghibbantatok?, lépett be Orbán apja a konyhába, hóna alatt a felnyitott, akárha kettétört puskával. Nem sírunk. A hagyma csípi a szemünket, mondta elszégyellve magát édesanyja. Nézd, mondta édesapja, az ablak elé állt és felemelte puskáját, mintha csak valami bonyolult öngyilkosságot készülné végrehajtani. A légy hirtelen elhallgatott. A fenyőről gerlék lebbentek. T. Orbán belegukkerozott a csöbe, de kis híján elejtette a fegyvert, amit közben apja átengedett a kezébe. Nem szólt, de mintha azt akarta volna mondani, inkább ezzel foglalkozz, mint itt szipogsz anyáddal. A csillogó, lila cső szemközt lőtte a zenitjéhez közeledő júliusi nap sugárkötegével. Abszolút, mondta dadogva Orbán. Visszaült az asztalhoz. Közben fi-

nom kattintással becsukta a fegyvert, ölébe fektette. Az agy izmos testét, a fogalvány gravírozását simogatta. A gravírozásokat szerette legjobban apja fegyverein, a fém vonalkás véseteiből, valós vasfűvéből előbukkanó fácánokat. Lógott az alsókonyhában az őz- és szarvaskoponyák, agancsok, kitömött baglyok, sasok, gulipánok között egy régesrégi olajnyomat: nagy, túltömött, bíborfejű fácán surran a kép erőszöld előterébe, mintha valami hatalmas kasza egy suhintással levágta volna a madár és a köztünk levő zöld rengeteget, messze hátul meg a lesben álló vadász karjában tartott fegyverrel. Gyerekkora óta, majd fél évszázada tanulmányozta T. Orbán ezt a nyomatot, de hiába, sosem tudott egy százaléknál több esélyt kicsikarni a fácán megmenekülésére. Nem járt apjával vadászni, de ha véletlenül kissé hosszabb ideig maradt otthon, olyankor mindig behúzódott a vadászszobába, a bőrrökkel takart heverőre. Bonyolult méréseket végzett a nyomaton, egy alkalommal még vonalzót is használt, vagy az apja vadászkönyveit, pontosabban *A vadászati ismeretek kézikönyvének* csodálatos köteteit olvasgatta, a kötetek szép metszeteit nézegette. Sokszor olvasta újra. A fogalvány vagy a cikornya című fejezetben, ahogy Orbán szokta volt mondani, a kékítés leírását: „Jelenlegi ízlés szerint a fegyvernek az agyból kiálló vas- és aczél-részei a csövet kivéve, melynek rendszeren sötét szürke szín adatik, kékeszürkére futtatnak be. A befuttatás kétféle módon eszközölhető, nevezetesen: a tisztán kireszelt és kicsiszolt vasrészek vagy behintetnek kéksavas káli porral és vörös izzóvá hevítettnek mindaddig, míg a kéksavas káli fel nem olvad és a befuttatandó vasdarabnak felületét be nem futja, vagy pedig be tétetnek egy égett bőrből előállított szénporral telt pléhszelencébe, a mely egy órán át égő szén között hevítettik.” E csodálatos könyvremek (Grill Károly Cs. és Kir. Udvari könyvkereskedése Budapest, 1892) különösségét még nagyban fokozta az is, hogy tollal, fekete tintával mindegyik kötetben ott írta: Sándor János plébános tulajdona. Orbán apja, az egykori földvári lelkésztől kapta ezeket a könyveket, ugyanis az ötvenes évek elején együtt raboskodtak Požarevacon, meg a Prokletijén. Később Ókérre került, ahol furcsa véletlen folytán Orbán is vett kiárusított könyvtárából néhány darabot (Maeterlinck: *A méhek élete*, Renan Ernő: *Spinoza*, Barrés: *Greco*, Huxley: *Élet és halál*, Pascal: *Gondolatok*, Mauriac bevezetésével, Szekfű Gyula: *Három nemzedék és ami utána következik*, Baránszky-Jób László: *A magyar széppróza története szemelvényekben*, Wertheimer Ede: *Ausztria és Magyarország*, Szutórisz Frigyes: *A nővényvilág és az ember, Szent Agoston vallomásai* a Parthenon kétnyelvű klasszikusai sorozatában). Orbán mindig zavarba jött, ha ezt a talán épp lúdtollal írt bejegyzést nézegette, ugyanis úgy sejtette, a papok nem szoktak vadászni. Nehezen tudta elképzelni a püspököt, a pápát vadászás közben. Nem értette, miért volt szüksége Sándor Jánosnak *A vadászati ismeretek kézikönyvére* — miféle vadászatokra készült? Nem

értette Orbán, de ettől függetlenül, azokon a vadászszobai sziesztáin valamiféleképpen Sándor János is mindig jelen volt, úgyhogy azokat a méréseket, kalkulációkat a zöld nyomaton nyugodtan nevezhetnének egyfajta fohászzkodásnak, imádkozásnak is, annál is inkább, mivel ezeket a méréseket sokszor térdepelve kellett elvégeznie, fohászzkodásnak, imádkozásnak — azért az egyetlen tán lehetséges százalékért. Mi van veletek?, ismételte az apja. Miről beszélgettetek? Azt kérdezte, mikor született. Hát, július ötödikén, nem tudod, fordult zavart mosollyal a arcán Orbán felé. Nem köszöntöted fel a gyereket? Nem, az idén először felejtettem el felköszönteni. Pedig ott a dopisznica a kredencen, ott a kis, kék szifon alatt. Nehezemre esik már az írás. Pedig te mindig szeretél írkalni, azt mondták, gyöngybetűid vannak. Sztérgurultak, sehogyan sem sikerül már felfűzni őket. Meg aztán, tudod, előbb érkeztek meg az olaszok is. Július ötödikén, ismételtette az apja. De nem a dátumot kérdezte, a napot. Azt, hogy melyik napon. Melyik napon? Hát pénteken, pénteken este. Te kint voltál Oromon. Kint voltam Oromon, a boltban, meredt maga elé az apja. Akkor kint volt boltunk? Egy évig béreltük itt, a postával szemben a Piriné fűszerkereskedését, de aztán mások vették meg. Mi meg kimentünk Oromra. Ott béreltünk üzletet, Oromhátot. Vegyeset? Vegyeset. Árultunk kerékpárt, szöget, kenyeret, Csókáról meg a HERZ-től, Banatski Karlovacról hústöltéleket, aztán sárgavásznat, madzagot, manillát, kocsikenőcsöt, ostorszíjat, cukrot, sót, ként, festéket, pecsétviaszt. Miért mentetek épp Oromra? Nem is tudom, félig-meddig odavalósiak voltunk. Azt a részt ismertem legjobban. Onnan fentről szépen elláttam a Tiszáig, el Adorjánig, Martonosig. A Járáson laktunk gyerekkoromban, a Felsőjárás-szélen. A birkákat, teheneket rendszeresen elhajtottuk majdnem Orompart alá. Aztán édesapám tizennégyben berukkolt, csak tizennyolcban jött haza. Egyedül maradtunk anyánkkal. Anyám nagyon szerette a földet, az állatokat, különösen a lovakat. Szántott, kaszált, betakarította a termést. Hordta haza a tököt Oromhátról. És megvadultak a lovak. A tökpiramis megindult előre, a lovak közé bombázta szegényt. Mintha valaki az égből bombázta volna hatalmas sütőtökökkel. Vagy maga az ég bombázta volna. Hatalmas sütőtökökkel (disznótökkel, mert mindig két részbe csaptuk a fejszével, fele a miénk volt, dugtuk máris a kemencébe, fele meg a disznóké), meg kisebb bibircsókosakkal, szép koronásokkal. Verte apró dísztökök esőjével. Mit jelenthetett a töknek ez a fertelmes haragja? Robogó, robbanó lavinája. Tán a természet is háborút indított, ugyanolyat, mint a frontokon a férfiak? Ott álltunk mind a nyolcan, egymás kezét fogva. És semmit sem értettünk. Hogyan is értettünk volna, amikor a környéken senki sem termesztett annyi tököt, mint anyánk. Mintha csak meghibbant volna szegény, mindenhová tököt ültetett. Mintha kiszámította volna, mennyi kell egy tökpiramishoz, a tök mindent elsöprő, mindent agyonbombázó,

égi lavinájához. Házáig vonszolták tetemét a lovak, mert férfias szokása volt csuklójára csavarni a gyeplőt. Vonszolták, mi meg szaladtunk utánuk. Valahogy mindig vonzódtunk aztán oda. Oromhátra. Leheveredtünk testvéreimmel, szépen, sorban a forró porba, és sokszor épp tökmagozva úgy mocorogtunk ott, a domb forró porában, akárha anyánk hátához lapulnánk. Az a végtelenbe elhullámzó dombhát az ő sírja. Az ürgéket, vakondkokokat, mezei egereket is biztos azért lestük, figyeltük néha naphosszat, mert ők lejártak anyánkhoz. Azért szerettünk segíteni a rókalnyukak ásásánál is, mert abban reménykedtünk, benn anyánk kuporog, köti nekünk a gyapjúharisnyákat. De mégis legtöbbet tán a farkaspókok finom, fehér lepellel fedett gödröcskéi mellett ücsörögtünk. Vártuk, kikeljenek a kispókok, amelyek egytől egyig anyjuk hátába kapaszkodnak, vagy ha el is távolodnak, finom szálakat vonnak maguk után — úgy éreztük, azok a finom szálak minket is kötnek, kötnek minket is, mint az apró farkaspókokat, kötnek anyánkhoz. Az a végtelenbe elhullámzó dombhát az ő sírja. Igen, minden biztonnyal azért béreltünk ott aztán boltot is... Berukkoltam, rezervista voltam, Szabadkán a FÉRUM gyárban. Az udvarban táboroztunk. Erősítették a határt. Hordtuk az anyagot, főleg a vasbetont. Fegyverünk nem volt, le is szereltünk gyorsan. De hát az nem negyvenben volt. Nem, tényleg nem negyvenben. Az előző évben. De ő negyven júliusára felől kérdezett engem. Negyven július? Negyven júliusában hazajöttetek anyádékhoz, Kanizsára. Én meg ott maradtam egyedül a boltban. Hallgattam a legyeket. Mindig elhatároztam, felkötök egy légyragasztó szalagot, volt rengeteg, sokat eladtam belőlük. De sosem kötöttem föl. Hallgattam őket. Meg az üvegharang alá került darazsat. Igen, az az üvegharang alá került darázs negyven júliusában volt. A Hermann bácsitól épp akkor kaptam árut. És egy darázs a krumplicukorral az üvegharang alá került. Nem engedtem ki. Hallgattam, hogyan veri a fejét az üvegfalba. Hogyan harangozik. Igen, az a harangozás negyven júliusában volt, pontosan emlékszem. A Hermann bácsit hányban vitték el? Negyvennégyben. Arra már én is emlékszem, ott laktunk a Pálinkás-házban, szedtük a papsajtot az utcán, és egyszer csak megállt egy kamion a Hermann bácsi kis, feketére festett boltja előtt. Azt hittük, áru érkezett a RUFF-tól. De nem, valami csizmás emberek őket, a Hermann bácsiékat pakolták fel. Aztán napokig csak a legyek dongtak a kis boltban. Ti hazamentetek. Én meg a darazsat hallgattam, hogyan harangozik a homlokával az üvegen. Rakosgattam a pecsétviasz rudakat, noha akkor, negyvenben még nem sok csomagot küldtek az aszszonyok. A csomagok ideje majd csak aztán jött el. Benn, Kanizsán, aztán, hogy Teleki főbe lőtte magát, mást se csináltam, csak pakoltam, kötöttem, címeztem a csomagokat. Pecsételtem őket. Állandóan égett a gyertya a pult sarkán, mint egy örökmécses, volt, amikor egész nap nem húztam fel a pecsétgyűrűt, akkor kapta ezt a lilás fényt. Már fejből tud-

tam a győri, munkácsi, harbachi, ravensbrücki, ogyesszai, kijevei, harkovi címeiket. Az én testvéreim is ott voltak a Donnál, János ott is maradt, a Jóska, az visszajött, gyalog. Hallgattam, hogyan harangozik a darázs. Meg járt a *Reggeli Újság*, azt olvastam. Miért épp a *Reggeli Újság*ot járattatok ott, Oromon? Azért, mert abban minden szombaton jött a lexikon. Az a kék? Igen, a végén küldték a kemény, kék fedeleket. A postás beszélt rá, mondta, lesz benne lexikon, kétkötetes mindentudó, ingyen. Mondtam, hogy nekünk már van egy lexikonunk, a TOLNAI, de a postás azt mondta, éppen azért kell még egy, hogy legyen mivel összevetni, rajta lehessen őket kapni, ha hazudnak, meg hát a *Reggeli* azért mégis idevalósi dolog, nem pesti smafu. Tetszett ez a smafu, és előfizettem. Nem bántam meg. Néha késve érkezett, sosem reggel persze, de hát végül is akkor volt reggel, amikor a postás beadta a *Reggelit*. Szépen kiterítettem a pultra, és aztán addig böngésztem, amíg a következő meg nem érkezett. Ha megérkezett az új, az előző napit elcsomagoltam. A lexikonívét is mindig egy álló hétig böngésztem. Érdekes dolgokat tudtam meg belőle. Például azt, hogy Bosanski Brodban is van naftafinomító. Meg hogy valamikor volt hattyú nagyságú galamb, úgy hívták, hogy: *dodo*. Elég volt egy oldalt átböngészni, az apró betűk máris lecsillapítottak. A kocsmában voltam biliárdozni, erre is jól emlékszem, ez is júliusban volt. Nagy gikszer csináltam, lecsúsztam a dákóm, felhasználottam a posztót, pedig sokáig krétáztam. Dühösen visszamentem a boltba, és a mindentudót kezdtem böngészni, nehogy szét találjam verni az üveg-meg porcelánárut. Gondoltam, az apró betűk majd lecsillapítanak. Mit ad isten, a heti ív épp a G betűs volt. Gyorsan megkerestem a Gikszer. Azt írta: *kicsuszamlás*. Ez a kicsuszamlás sokáig foglalkoztatott aztán, mert azon a nyáron pontosan úgy éreztem, kicsúszik a lábam alól az a forró, poros dombhát, valami nagy gikszer van a levegőben, csak nem tudtam, már elkövettem vagy még csak ezután fogom elkövetni. Azután követtem el. A nagy gikszer. A nagy gikszeres sorozatát. Szombaton dél körül lehetett, éppen eszegettem. Szalámit, sajtot az újságon. A pénteki újságon, mert a szombati csak hétfőn jött meg. Amikor beállítottak a piacok. És mondták: megszületél. Felbontottam nekik egy krachedlit. Aztán elmentek, és én csak egyre hallgattam, hogyan harangozik a darázs az üvegharangban. Egyre csak bámultam az újságot a szalámi meg a sajt körül. Egy bezdáni papucsost megrúgott a ló. Azt írta a szalámirúd végénél. Azután azt a kishírt olvastam el, amelyre a háromszögsajt hegye mutatott. A szubotcai rendőrbíró pénzbírságra ítélte Weltner Lászlót, aki kerékpárján haladva csúnyán összeszidott egy katonai őrszemet, mert nem tért ki kellő gyorsasággal útjából. Ezen a kishíren, ennek a Weltnernek a magatartásán aztán sokáig tanakodtam. Honnan a fenéből ez a magabiztosság? Hogyhogy a katonai őrszemnek kellett volna kitérnie előle? Arra a végkövetkeztetésre jutottam, hogy ez a Weltner sejt valamit. Különben be sem várta volna az őrszemet, már előbb le-

tért volna az útjából, le, méghozzá villámgyorsan. Ez a Weltner sejt valamit a világ eljövendő alakulásáról. Megjelent a *Kalangya* új száma. A Hamburgban működő Hajózási és Trópusi Betegségek Intézete orvosi tanfolyam keretében ismerteti a legfontosabb egzotikus fertőző betegségeket. A pesti *Színházi Magazin* közölte a kiváló noviszádi magyarnóta-szerző operettjének tangóját. A tangó zenéjén és szövegén kívül hozza a lap a szerző fényképét is. A tangó közlése a jugoszláviai magyarnóta-szerzők újabb sikerét és megbecsülését jelenti. Noviszádon a Temerini út 141-es számú házban, a kamrában felakasztotta magát Telárevics Lázó negyvenéves adóőr. T. Orbán, míg apja szavait hallgatta, próbálta felidézni emlékezetében, melyik is lehetett az a 141-es számú ház, hisz ő egyetemista korában éppen arrafelé lakott, az sincs kizárva pontosan a 141-es házban. Telárevics Lázó öngyilkosságának oka ismeretlen, levelet nem hagyott hátra. Éppen egy súlyos bácstopolyai kerékpárszerencsétlenségről olvastam, amikor bejött Bosznai, a tanító. Kérdezte, mi újság. Mondtam: meglett a gyerek. Neki is felbontottam egy krachedlit. Említettem a Weltner esetét, meg aztán hangosan felolvastam a topolyai közlekedési szerencsétlenségről szóló cikket. Ami váratlanul felizgatta. Kisült, ismeri a szerencsétlenül járt lány apját, együtt tanultak, együtt voltak katonák is. Ocsenás József bajsai téglagyáros felesége kerékpárjával nekihajtott Puhalák József bácstopolyai tanító tizennégy éves lányának, aki szintén kerékpárján haladt. Puhalák Irénke olyan szerencsétlenül esett le kerékpárjáról, hogy a lába két helyen eltört. Bosznai annyira felizgatta magát, hogy meg sem mertem említeni neki, én meg Ocsenást, a bajsai téglagyárost ismerem. Este nem zártam be. Éjszaka ismét nekiültem, hogy áttanulmányozzam az újságot. Valami bizonyosat kellene megtudni a világról. Valami bizonyosat, mint az a Waltner. Most, ma, mert holnap már késő lesz. Noviszádon a LAFAJET teljes végeladást hirdet. A LAFAJET-nél én is vásároltam női alsóneműt, harisnyát, kesztyűt, igaz, nem nagy tételben. De miért hirdet most egyszerre teljes végeladást? A kormány egyelőre eltekint az egységkenyér bevezetésétől. Tehát be fogja vezetni. A bolt előtti poros téren egész éjszaka nagy volt a forgalom, mind jobban beindult az aratás. A baromfi mind odagyűlt szedegetni az elhulló szemet. A kanizsai városi előljáráóság figyelmezteti a lakosságot, hogy a mezőgazdasági munkáknál csakis helybeli, kanizsai cséplőgépekkel dolgozhatnak. Egészen közel hajoltam az üvegharanghoz. A darázs már napok óta egyfolytában verte a fejét az üvegfalba. Napok óta egyfolytában harangozott. Verte a harangot, félre. Mint a tűzoltók benn, Kanizsán. Addig néztem, hogy végül már nem tudtam, melyikünk van bent és melyikünk kívül. Az én homlokom is megfájdult, vörösen kidudorodott, annyira igyekeztem az újság hírei mögé látni. A kormány pótrendelettel a Prizádot felhatalmazza, hogy a hatóságok igénybevitelével szedje össze a búza és kukoricakészleteket. A Prizád tehát az új rendelettel rekvirálási jogot kap. Ezt a jogot a Prizád aszerint

használja fel, ahogyan a hadsereg és a passzív vidékek ellátásának érdekei megkívánják. Szakértők számítása szerint a kereskedőknél és termelőknél összesen 4—5 ezer vagon búza van. Miféle szakértők ezek, kérdeztem homlokomat még erősebben verve az üvegharangba. Miféle szakértők? Közben meg találtam lökni a szalámirudat (HERZ) és ott állt előttem egy kis cikk a manillarejtegetőkről. Ettől a cikktől nagyon megrettentem, ugyanis épp hajnalban hordtam szét én is a manillát a cséplőgépekhez. Valamennyit természetesen én is visszatartottam. Dél-előtt aztán, ahogy rakodtam a raktárban, néhány zsák sót meg kénport tettem a maradék manillára. Munkám végeztével egy zsák kénport dobtam a vállamra, és bevitettem a boltba. Az aratással egyre égetőbbé vált a manillával való ellátás kérdése. A manilla importcikk, Jugoszlávia mintegy 130 vagonnal szokott importálni, az idén azonban mindössze 25 vagonnal érkezett. Egyes kereskedők még rendelkeznek készletekkel tavalyról, de ezeket visszatartották. A bíróság Weizenhoffer Lajos petrovgrádi kereskedőnél például 19 mázsa manillát foglalt le. Egész éjszaka ott könyököltem. Hol az újságot bújtam, hol meg a darazsat figyeltem. Nem értettem, miért köröz olyan lankadatlanul, amikor már ezerszer megtapasztalta, hogy nincs rés, repedés az üvegharangon. Amikor már mind a kettő, az újság is, meg a darázs is kifárasztott, a kocsikat kezdtem figyelni, hogyan őrlik a port a bolt előtt. Selyemmé őrlték, de azonnal tele is szórták törekkkel, úgyhogy végül már annyira szúrta a szemem, hogy könnyezni kezdtem. És akkor egyszer csak a hold rásütött a porra. Megijedtem. Arannyá, aranyporrá őrlték a csúnya, fekete port. Azt hittem, megőrültem. Kiszaladjak egy zsákkal, lapáttal? Nem, biztosan az a kocsmai társaság akar megviccelni. Azok szórtak szét valamit. Kezemből zsákkal, lapáttal már éppen ki akartam osonni, amikor észrevettem, hogy a bolt padlója is sárga. Csak akkor értettem meg, az én vállamon hasadt ki a zsák, én szórtam szét a kénport. Hajnalra már szinte fejből tudtam az újságot, de annyit sem értettem belőle, mint amikor elkezdtem olvasni. Kibotorkáltam a bolt elé. Az égbolt pontosan úgy csillogott a búzával, kénnel kevert por felett, mint a benti üvegharang. Elkezdtem szaladni, hogy beleverjem a fejem. Hogy félreverjem. Valahol kint aludtam a szalmán. Szerencsére épp vasárnap volt, nem kellett nyitni. Aztán meg tizenharmadikán kihozott benneteket a Körmőczi. Mondtam, várhattatok volna még egy-két napot, nem kellett volna éppen tizenharmadikán kijönnötök. Negyvenegyben visszajöttünk Kanizsára. Nem kellett volna. Ott kellett volna maradni Oromháton. Bejöttünk és megalakítottam a Keresztény Kereskedők Beszerző Szövetkezetét. Telefon: 54. És ez lett az első gikszer. Ugyanis minden pénzünket azonnal felküldtük Pestre, áruért, a Hangya-cégnek. És mind odaveszett. Ha egy kicsit kivárunk, visszatartjuk a pénzt, vagy másba fektetjük, lehet, másképpen alakulhattak volna a dolgok. Hiába olvastam, nem tudtam kibogozni az újságból a háborút. De nem engedtem a negyven-

nyolcból. Eladtuk Mári néni földjeit. És megvettük azt a házat a boltokkal a központban. Alighogy beindultak volna, államosították őket, majd nemsokára titokzatos körülmények között, kigyulladtak, porrá égtek. Orbán gyerekkorában végignézte azt a hatalmas tüzet. Két napig nem mozdult mellőle. Annyira vacogott, végül beleült a forró hamuba. Aztán jött a szalicileset, a börtön. És így sorakoztak a gikszerek szinte egész a nyugdíjig. Már az én szemem is csípi, fejezte be mondókáját az apja. Abbahagyhatnád már, mordult a feleségére, nem disznóvágásra készülünk. Elugrok a Törtelihez, jövök nemsokára. Édesanyja dühösen új hagymát szorított a kisdieszkára. T. Orbán összereszt. Most valahogy kezdődhetet el az értekezlet. Érezte, képtelen lenne végigülni, gyomra nem fogadná be az ún. értekezleti kávé. De még nem tudta mitévő legyen. A kredencen, a nagy, porcelán sótartó, a réz kávédaráló, a régi cukorkásdobozok (RUFF), a szemüvegtokok, orvosságüvegcsék között a nikkelvekkert kereste. Hallotta, ketyeg, de sehogy sem találta. Pedig ott állt a régi helyén. Ott, ahol már évtizedek óta, a kávédaráló mellett. Orbán elveszett a kredenc rengetegében. A tárgyak, akárha valami ragasztóval lettek volna bekelve, tartóztatták, alig engedték továbbcsiklani tekintetét, sorban megcsillogtatták gyerekkorát idéző fényességüket, de az azóta eltelt idő finom elefántcsontszínű kopásait, halványkék ütéseit is érzékeltették. Valami megzavarta, megakasztotta a kávédarálónál. A kávédaráló régi hűlnivázájukra emlékeztette, amelyet bátyjával loptak negyvenötben az egyik elhagyott gépágyú mellől. Mintha valami üvegfalba ütközött volna. Csak aztán vette észre: az üvegharang! Nem volt alatta krumplicukor, nem volt alatta semmi. Mégis az a közeg tűnt legsűrűbbnek, az akadályozta meg, hogy az óráig hatoljon. A gipszfszület sejtett mögötte. Az, amit édesanyja emlegetett, amihez kínjában fel akart mászni, az amelyik még ómamáé volt, aztán meg Margarétáé lett. A gipszfszület, amellyel gyerekkorában Orbánnak is volt egy esete. Társasjátékot játszottak, nagy hévvel. Gyorsan fel kellett írni az eredményt, de Orbán sehol sem talált ceruzát,krétát. Lekapta a falról a gipszfszületet, amelyen akkor már letört a megfeszített egyik keze. Lekapta, és azzal írta fel a pontokat. Gyorsan visszaakasztotta a helyére, de aztán a nap folyamán és az elkövetkező napokban lassan eluralkodott rajta a büntudat. Hét végén más jellegű, halálos bűneivel együtt meggyóna az esetet a plébánosnak: megszentégtelenítette — írt, firkált nagyanyja fszületével. A mind porózusabbá váló keresztben közben a megfeszített másik keze is letört. Mintha csak durván ledarabolták volna kézfejét. Még mindig nem találta az órá, de egészen biztos volt benne, elkésett. Valójában Orbán csak a főnökét helyettesítette ezen az értekezleten. Főnöke azt gondolhatta, Orbán örül, hogy hazautazhat, nem fog kérdezősködni a részletek felől, nem fog gáncsoskodni. Ez csak olyan előzetes összeroffenes, magyarázta neki, döntenie majd a következő értekezleten fogunk, ha megtörté-

nik a konzultáció tartományi szinten. Orbán megpillantotta a vekkert. Elkéstem. Édesanyja pánikszzerűen új hagymáért akart kapni, de keze megállt a levegőben, látta, Orbánt már nem tudja tovább tartóztatni. Az óra ketyegése, a légy muzsikája hirtelen elviselhetetlenül felerősödött. A kutya morgása, szusszanása is behallatszott. A kis terrier egészen biztosan a rókaljukak hús labirintusáról álmodozott. Orbán felállt. Nem tudta, mit kezdjen a súlyos fegyverrel. Kiviszem, mondta. Leheverek egy kicsit a vadászszobában. Hagyjad nyitva az ajtót, tényleg többet találtam aprítani a kelleténél. Lent is kiszelöztethetsz, a napokban naftalinoztam. A kis terrier nem érzett fel. Ez még sohasem történt meg, a kánikula letaglózta. Ahogy lélegzett, erős szőrzete meg-megcsillant. Napon felejtett drótkefe. Rézdrót kefe, amellyel, mielőtt a fenyő tűterítékére dobták volna, óriási aranyrögöt tisztítottak. Tudta, nem lenne ereje játszani a kutyával, a fegyver lila csillanása minden bizonnyal felizgatná, nem tudná egyhamar megnyugtatni, nem tudná megértetni vele, nem vadászatra indul. Akkor meg mit keres, még mindig kezében ez a kétsövű puska?! Belépett a vadászszobába. Gyorsan becsapta az ajtót. A kutya elől surrant be, de a forróság és a naftalin észbontó keverékétől már hőkölt is volna kifelé, vissza a fenyőillatba, úgyhogy a szó szoros értelmében egyszerre csapta be a háta mögött és az orra előtt az ajtót. Szülei már többször rosszul lettek a naftalintól, de hiába, a moly ellen vívott értelmetlen harcukat képtelenek voltak abbahagyni. Felettből értelmetlen volt ez a harc, hisz a moly már rég megszokta a naftalint, az sincs kizárva, egyenesen táplálékul szolgált nekik a zsíros kristálylemezek, másrészt pedig nem voltak értékes bőrök azok ott, a szobában. Az őzbőröknek hullott a szőrük, rosszul lettek kikészítve, a vaddisznóbőrök meg tele voltak lyukakkal, nagy kopásokkal, ahogy rájuk pillantott az ember, szinte hallotta, hogyan dörgölöztek makkozás közben a tölgyekhez. Orbán nem engedve el a puskaát a báránybőrökkel teledobált heverőre vetette magát, kis híján ki-döntve a lábukat helyettesítő téglarakásokat. Ezek a bőrök hozzáértően lettek kikészítve, szép fehérek voltak, puhák, naftalin sem csillogott bennük. Mélyen belenyomta arcát a bőrökbe. Az első tavaszi bárányokat látta a Járáson, az első tavaszi bárányokat hallotta. Mind mélyebbre fúrta az arcát. És felzokogott. Könny nélkül, inkább a hányásra emlékeztető hangok, vonaglások kíséretében. De azonnal abba is hagyta. Úgy tűnt, zokogása áthallatszik a konyhába — és édesanyja máris morzejeleket küld neki késével kopogva a kisdieszknán. Orbán gyakran ült be az egykori mentaátvevő pince mély ablakába. A rácsot és a dróthálót már rég szétmarta a rozsdá, de most sem volt kisebb szerepük: a behatoló napsugarakat pontosan úgy, olyan kévékben továbbították, mint régi szentképeken, metszeteken. A pince teljesen üres volt. Az utolsó mentaszállítás alkalmával abszolút kisöpörték. Csak most látszott, a tömérdek száraz növény márványfényűvé csiszolta kövezetét. Abszolút

üres volt. Abszolút telített. Orbán még ott fenn, évekkal az utolsó szálítás után is, teljesen elkábult. Valóban, a menta átható illatát egyedül csak a naftalinhoz lehet hasonlítani — tán azért is ötlött ott, a vadászszobában ismét Orbán eszébe az a két néma alak. Semmijük sem volt. Azok a koldusok közé tartoztak, akik nem halmozzák, nem guberálják, nem batyuzzák a semmiségeket, a szemetet. Igaz, Hermina néni és Béla nem is koldultak. Semmi sem fért volna a túltelített közegbe. Tán még a hangjuk sem, ha valami csoda folytán megszólalhattak volna. Néha lehetett látni őket a nagytemplom küszöbén, de nem koldulni, nem alamizsnáért ültek oda. A misére jöttek. A nagytemplomon kívül csak a magtár létezett még számukra. Ruhájukat az eldobott zsákokból készítették, nyáron csalánzsákokból, télen sűrű, nehéz liszteszsákokból. Télen kapucnijuk is volt. Zsákból könnyű kapucnit csinálni. Pontosan úgy néztek ki, mint a szerzetesek. Ültek egymással szemben. Hallgatták egymás némaságát. Szemükben nagy rettenet égett, az ő számukra már minden megtörtént — a nem létező világ visszhangját hallgatták. Télen a magtárba húzódtak, befűrték magukat a búzahegyek közepébe. Ott örökké nyár volt. A gyerekek sokszor tapostak rájuk. Orbán hiába nyomta mind kétségbeesettebben a bőrökbe arcát, tisztán hallotta édesanyját, mintha csak ott ülne mellette, az ágy szélén. A bába szétfeszítette a lábaimat. Erős keze volt, mint egy hentesnek. Nagy cuppanás hallatszott, majd a borotvált ágyékba nyomult a kis rózsaszín kaucukoponya. Orbán hirtelen felugrott. Fejét beleverte az egyik ostyaszerűvé főzött özkoponyába. Mindig az volt az érzése, amikor megpillantotta ezeket a koponyákat, hogy ostyahulladékból építették, szerkesztették őket. Az ostya, az ostyahulladék tiszta ízt érezte ilyenkor — az ízek közül a legtisztábbat valahol a kenyér és a gipsz között. Ülőbe rántotta a vadászati kézikönyv egyik kötetét, az mindig segített. A terrier név a terra latin szóból származik. Kilesett az ablakon, a kutya, a négy rugóra szerelt rézdrót kefe, nem mozdult. Tovább tisztítani azt a nagy aranyrögöt! Szép, lefőzött fejjel, már rég meglőtten mélyen a föld alá menekülni vele! Lapozott, közben, mint aki fél, mind közelebb húzta magához a puskát. A puskát, hogy meg ne izzadjon, azonnal ágyba kell dugni. Visszalapozott a kékités kedvenc leírásához, ez volt az, pontosan ez, ami eddig mindig segített. A bőrből való szénpor közt történt hevítés által a vasrészek a szénpor egy részével vegyi összeköttetésbe lépnek, mi által felületük, acélkeménnyé válik és sötétszürke, barna és feketébe játszó kék foltokkal vegyült színt nyernek. Simogatta a vésetet — ahogy ujjbegyei megérezték a fácán tollazatát, elrántotta kezét. Orbán kerülte az olajnyomattal való találkozást. Sosem volt ilyen fontos számára az az egy százalék, mint most. Félt, ha újabb mérésekbe, vizsgálódásokba bocsátkozna, azt az egy százalékot sem tudná kimódolni. De késő volt. A magas, erős fő Orbán arcába csapott. Pontosan ez volt az a pillanat, amikor az utolsó csöpp harmat is felszárad a külön-külön

kiköszörült fűszálakról, gyékényről, sásról. És abban a pillanatban poros, sárga is lett minden. A békatőr pengéjére hirtelen odaégett egy kis csiga, nem volt ideje hűvösbe csusszanni. Mint wolframszálak lobbantak ki a pókhálók, de kiégésükkel csak még világosabb lett. Még vakítóbb. Ez a füves sás sűrűbb volt a búzánál, kötött, ragadt, mint a muhar. Orbán, négykézlábra ereszkedve, fejével csinálva magának utat, hangtalanul próbált továbbsurranni. Egy kis tisztáson a papot pillantotta meg. Nem tudta pontosan megállapítani, a földvári plébános-e vagy a kanizsai, akinek meggyóna a firkálás halálos bűnét. A papnál nem volt fegyver. Kezében, fekete reverendája előtt a gipszfüzetet markolta görcsösen. A nagy, erős, bíborfejű állat elsurrant Orbán lába mellett. Megérezte, a tollas test forró pulzálását. Nem mert moccanni. Ha megijeszti, egyenesen a vadász csövére röpíti. És tényleg, abban a pillanatban a vadász hatalmas alakja is feltűnt, imbolyogva. Orbán csak most ismerte fel benne az olasz bányatulajdonost. Visszahanyatlott a báránybőrökre. Eddig kitömött madárijesztőnek vélte a vadászt. Bábunak, amelynek valaki, afféle játékból inkább, igazi puskát nyomott a kezébe. S most hirtelen egyértelművé vált, az a pokolian pontos olasz állt felettük. Az, aki, különösen szárnyasok — kacsa, fácán, vadgalamb, veréb — esetében, sosem hibáz. Paolo Maraviglia, a toscanai (Carrara Massa) milliomos, aki hatféle márványt bányász, köztük négyféle fehéret, aki nemcsak Európában és Amerikában épít hófehér márvány felhőkarcolókat, hanem Tunéziában és Szaúd-Arábiában is, HYATT REGENCY HOTEL — JEDDAH MONASTIR, akinek nincs elfecsérelni, elhibázni való ideje, se pénze, akinek vadászás közben is pontosnak, precíznek kell lennie, akár a legnagyobb business alkalmával. Orbán nem értette, hogyan is juthatott eddig ahhoz az egy százalékhoz, egyáltalán a megmenekülés lehetőségéig gondolatához. Egyszer, amikor megismerkedtek, Orbán művészettörténeti ismereteivel kérkedve a carrarai márványból készült híres szobrokról próbált vele beszélgetni. Egy angyalszoborról dadogott épp valamit, amikor Maraviglia hangosan felröhögött, nyálával mind összefröcskölve Orbán arcát, puskája után kapott, és puff! puff!-ot kiáltozva mutatta, hogy azok az idők rég elmúltak, ő mindent lepuffant, puff! puff!, ami szárnyas, még az angyalokat is, ma már csak felhőkarcolók vannak, hófehér márvánnyal burkolt, üres tornyok, amelyekbe szúnyogok se juthatnak be, nemhogy még hízott angyalok: puff! puff! Orbán ismét a vastag fedelű, régi könyvbe próbált kapaszkodni. Gyorsan olyan fejezetet kellett találnia, amelyet még nem olvasott, ami leköti, eltereli figyelmét a köpködő olaszról: puff! puff! puff! RÉMZSINEGEK. A rémzsinegek alkalmazási célja az, hogy a felriasztott vadat bizonyos területen egy ideig vissza lehessen tartani. A rémzsinegek közül a legismertebb a tollrémzsineg. 110 lépés hosszú, erős zsineg, amelybe egymásba szúrt libatollak vannak erősítve. Orbán visszaugrott a pattanásig feszült zsineg-

től — ezzel nem szárnyasokat terelnek. De most meg térdig mocsárba bukott az egyik lába. Ahol nincs körülzárva a rémzsineggel, tollrémzsineggel, ott mocsár húzódik vékony, sült réteggel álcázva magát. A vadász mind magasabba emelkedett. Még az idegesen cikázó hangyák sokaságát is látta. Margaréta és anyám szájukra tapasztott kézzel meredtek rám. A bába már könyékig véres volt. Orbán vigyázva nyúlt ki, matatott jobb kezével a dohányzó asztalkán apja történetgyűjteményében. Egy átlátszó falú történyt emelt maga elé. A történehüvely hivatása az, hogy egy lövésre szükséges anyagokat felvegye, ezeket állandóan összetartsa, és egyúttal a csövet hátrafelé elzárja. A tömérdek kék fényű sörét közé bámult. De miért ennyi?! Vigyázva töltött, a kattanás ne legyen túl hangos. A pap mégis felneszelt, megiramodott Orbán irányába. De belefutott a mocsárba. Magasra emelve a gipszfeszületet, némán süllyedt. Tisztán lehetett látni, a firkálás hogyan csonkolta le a megfeszített kézfejét. Orbán kissé visszahúzta fejét a sásba. Kedves festőjét látta ismét, amint az őrzőgő rácsain keresztül nézi az egyre közeledő Aratót, s abban a pillanatban, ahogy észreveszi, nem rácsok azok a kezei között, hanem búzaszálak, világossá válik előtte, a Halál az ott, az Arató képében. De ebben nincs semmi szomorú, teszi hozzá azon nyomban, világos nappal játszódik, a nap fényében, amely finom, arany sugárzással áraszt el mindent. Nyúl ugrott kicsinyeivel, de a fűnyíró felszeletelte őket. Őz iramodott volna, de a fényes gép, pipacssal hintve be az egész határt, egyszerre darabolta le mind a négy lábát. Orbán ismét kidugta fejét. Arca gyűrött volt, mint az aggastyánképű újszülötteké, csuromvéres. Kint vakítóan erős reflektorok alatt csattogva dolgoztak a kombájnok. Kint éjszaka volt. Színtelen üvegrepedésnyi csík választotta el a két izzó tájat. A tarlón, vállán zsákkal, egy ember kóválygott bukdácsolva, mind többször esve térdre. A zsák felhasadt, kénpor folyt belőle. Orbán felismerte édesapját. Tücskök, mindenféle sáskák fuldokoltak a sárga porban, a ganajtúró bogarak száza nagy aranylabdákat görgettek, immár maguk is aranyosan. Maga felé fordította a fegyvert. Úgy helyezte szemére, akár egy sötét szemüveget (vak szemüveget), ügyelve, hogy a csöveket összekötő, hídszerű sín pontosan az omegaráncba üljön. Ujját a ravaszra helyezte. A zöld nyomaton hirtelen apró, rózsaszín peremű lyukak szakadtak a fácán körül. A terrier felpattant, pánikszzerűen ide-oda iramodott a fenyőtűben, mind elviselhetetlenebbé fényesítve az óriás aranyrögöt. A villogó kés ismét kopogni kezdte morzejeleit.

AUGUSZTUS

NÉMETH ISTVÁN

Itt szeretek mostanában üldögelni. Innen, a gang végéről a végtelenbe látni. Arra ott valahol a zombolyai templomtorony. Csak ilyen tiszta időben látszik. Ilyen nap, épp ilyen lehetett, amikor születtem. Amikor megszülettem, azt jóstolták, szép életem lesz. A szomszédasszonyok mind azzal jöttek, az volt az első szavuk, ahogy meglátogatták édesanyámat, hogy ennek a gyerekek az élete felhőtlen lesz, amilyen a mai nap is.

Pedig ott tornyosodnak a felhők, az ég alján, a messzeségben, de ezek csak olyan veszélytelen, nyári felhők. Meg se moccannak. De ha sokáig nézi őket az ember, látja, hogy mégse mozdulatlanok, lassan változtatják a formájukat, gomolyognak lassan, hol lehúzódnak egészen, egymásba torlódnak, aztán megint megduzzadnak, emelkedni kezdenek, mégis olyanok, mintha örökké egy helyben állnának, pedig úsznak a végtelenbe.

Hallja azt a vadgalambot? Úgy látszik, ő is itt érzi jól magát, azon a körtefán, ide jár, átbúg ott, a lombok közt egész délutánokat. Gondoltam, kivágatom már azt a körtefát. Pedig terem, az idén is annyi volt rajta, hogy már több rá se fért volna. És mint a méz, olyan. Mindig mondom az unokáknak, gyertek, szedjétek le. Most már nem mondom, mert meguntam. Ha nektek nem kell ingyen se, szüreteljék le a seregélyek. Le is szüretelik. Már tudják, mikor érik, meglepik a fát, maga még olyan lakmározást nem látott, amilyet azok csapnak. Nekem mintha a májamat csipegetnék . . . , de nem hessegetem el őket, szüreteljétek csak, ha az unokáknak ingyen se kell. Kijár ide a faluba egy művész, elvezették ide, aztán többször maga is eljött, hogy mikor veszem ki a fát, mert a törzséből bálványt faragna. No, ha neked megéri bálványnak, nekem megéri, hogy ott álljon a kertben, ezért nem vágtam ki. Azóta, biztos hálából, a lombjai közé csalogatja azt a vadgalambot, hogy nekem turbékolgasson. Pedig tudom, hogy nem nekem turbékolgat, hanem a párjának, de amikor az ember így megöregszik és magára marad, elhítt magával minden badarságot.

De amit megjósoltak a szomszédasszonyok a születésem órájában, az majdnem be is teljesedett. Nemigen felhőzte az én életemet semmi, csak

a feleségem, de a holtakról vagy jót, vagy semmit. Elég az hozzá, hogy nagyon nem passzoltunk össze. Nem illik ilyet mondani az embernek a saját feleségéről, de még teherbe is ímmel-ámmal esett, ő a férfit, meg is mondta, a háta közepére se kívánja, és nem bánja, menjek, keressek magamnak, de őt hagyjam békében. Más ember, gondolom, ilyen helyzetben úgy intézi a sorsát, hogy elválik, keres magának való párt, én nem váltam el, már megvoltak a gyerekek, hármásikrek, de nem annyira a gyerekek miatt, hanem mert annyira megszántam azt a szerencsétlen teremtet, a feleségemet, aki örömtelenül élte le az életét, csakugyan olyan szerencsétlen volt, szegény, hogy kedve ellenére élt, annyi öröme nem volt ebben a földi életben, mint egy hangyának, a családjának mégis a gondját viselte, nem volt rajta kívül még asszony a faluban, aki úgy rendben tartotta volna a családját meg a háza táját, mint ő. Ha ő nem lett volna, nem tudom, ki hozatott volna ki a Vaskapus-házból, ahol bizony nagyon sokan otthagyták a fogukat.

Annak a háznak már a nevét is rémülettel ejtették ki akkoriban. Nagy, fekete kovácsoltvas kapuja volt, ott áll most is, mert megvan még, a volt megyeháza tájékán, ha nagyritkán bemegyek a városba, kíváncsiságból mindig elsétálok arra, hogy ugyan megvan-e még, hát megvan, hogy rogya össze. Hogy őszinte legyek, nem is merek előtte elsétálni, csak az utca túlsó oldaláról, az utca sarkáról pislogok át, nem tudom, most ki fészkelt bele, mit művelnek benne, negyvenötben, ahogy akkor mondták, ott gyűjtötték össze a környék gyanús elemeit, én is gyanús elem lettem, mert itt, a faluban azt találtam mondani egy nagy szájhősnek, hogy azért most se fog megállni a történelem, halad minden tovább a maga útján, mert borzasztóan ki tudott hozni a sodromból, ha valaki nagyot akart mondani, de olyan valaki, aki kettőig se tud számolni. Hát az egy ilyen alak volt, nagy valaki, képzelheti, mert a május elsejei fölvonuláson, akkor még mi is fölvonultunk, az egész falu, szóval a május elsejei fölvonuláson azt a föladataot kaptam, hogy végigvonulva a nagyutcán, a legnagyobb gazdák háza előtt rikkantgassa el magát: éljen a Szovjetunió! Még ebbe is belesült, mert nem tudta ki-mondani a Szovjetunió nevét, minduntalan Szovjettunninónak ordibálta, aminek röhögés lett a vége. Ha már eszembe jutott, elmondom, gondolom úgyse hallott még ilyet, és el se hiszi talán, pedig úgy volt: a mi falunkban a nagygazdák németek voltak, negyvenötben már elmentek, a Fő utca nagygazdaházai így üresen álltak, mégis őket, a volt nagygazdákat akarták heccelni a Szovjetunió éltetésével. Elég az hozzá, hogy engemet, a régi szociáldemokratát a május elsejei fölvonulás után bevitték a Vaskapus-házba. A lényege az egésznek az, hogy három hónapig, kerek kilencven napig ott törtek a pincében, és ha nincs a feleségem, a falu csakugyan ott hagy megrohadni. Pedig mindenki tudta, ki vagyok, mi vagyok, és hogy negyvenegy őszén mit mondtam itt a megszedített német gazdáknak, akik már elkészítették a sátoros sze-

kereket, hogy elinduljanak az ukrainai honfoglalásra. „A háború még nincs megnyerve!” Csak ennyit mondtam. És mégis, ha a legtekintélyesebb német gazda nem vesz ki a fekete mundérosok kezéből, már rég alulról szagolom az ibolyát. Meg alighanem akkor is, ha bent felejtenek a Vaskapus-házban. Ha a feleségem nem kilincsel annyit értem. Mert valahol mégis rátalált valakire, aki meghallgatta. A szomszéd faluban akadt három szerb ember, azok mentek vele tanúskodni, mert az ő fülükbe is eljutott, hol álltam én a német időben, és nemcsak akkor, mindig, amióta az eszemet tudom. Na, amikor a Vaskapus-házból kilencven nap után hazaértem, másodszor esküdtem örök hűséget a feleségemnek. Nem lett belőle semmi. Már harmadnap rajtakapott a Ragyás Píriverel.

A német időben, azonkívül, hogy a fekete mundérosok állandóan szemmel tartottak, víg életem volt. Se azelőtt, se azóta nekem annyi menyecske nem akadt a horgomra, mint akkor. Csakugyan tálcán hordták elébem a jobbnál jobbakat. A háború alatt aranyért se lehetett anyagot, bőrt, talpbőrt, fejbőrt kapni, nemhogy csizmát, cipőt se igen rendeltek volna, ha a frontról a csomagban nem érkezett volna néha egy kis lábbelinek való is. Mert olyan fordított világ volt, hogy több csomag érkezett a frontról, mint ami oda indult a faluból. Én amikor női lábról vettem mértéket, az illető nőt mindig leültettem velem szembe. Ez nem az én találmányom volt, de én is sikerrel alkalmaztam. Én ültem a magam megszokott, háromlábú suszterszékén. Ez nem azért olyan rövid lábú, mert mi, csizmadiák így szeretjük, hanem mert a mi mesterségünk így követeli meg. Alacsonyban ülünk, hogy a térdük minél közelebb essen hozzánk. Azon dolgozunk, az a mi munkaasztalunk. Szóval, a suszterszék alacsony, rövid lábú, de az a sámlí, amire a csizmát varrató menyecskét ültettem, még alacsonyabb. Hogy biztos betekintés adódjon a dolgokba.

Abban a szent pillanatban, ahogy benyitott a műhelyembe a menyecske, a fejemben már minden kész volt: leültetem-e a sámlira, vagy állva veszek a lábáról mértéket. A görcsöket nem kedveltem, egyenesen iszonyodtam tőlük, rögtön a feleségem jutott róluk eszembe, pedig amikor még megismerkedtünk, együtt jártunk, egészen a szülésig, jó húsban volt, és formás volt, nagyon szemre való, hegyes, faros, de aztán leadott magáról mindent, nehogy asszonyi formája maradjon, képes volt nem enni, koplalt, nehogy véletlenül is megakadjon rajta férfiszem. De mondtam már: holtakról vagy jót, vagy semmit.

Sokszor föl tettem magamnak a kérdést: koslató kutya váit volna-e belőled Fekete Gyuri, ha a feleséged olyan nyugtalan vérű lett volna, mint mondjuk a Csiba Lajosné Ádám Joli? Mert az egy olyan nőszemély volt, kérem szépen, hogy elég volt rátenni a kiskapuja kilincsére a kezemet, máris ágaskodni kezdett a csilimankó.

Ádám Joli a háború előtt volt a kuncaftom, amikor még válogatni

lehetett a szebbnél szebb, jobbnál jobb szattyánokban. Lánykorától fogva ismertem, és mindig nagyon szerettem volna neki beakasztani, de nekem, szegény csirizesnek nem nagyon nyílt erre kilátás. De egy szép napon megjelent a műhelyajtóban világoskék selyemruhában, a lábán selyemharisnya, a haja frissen ondolálva, mert mindig úgy járt, frissen ondolált hajjal, és még odahaza is, láthattam elégszer, mindig frissen vasalt, ropogós kötény volt előtte, sose hanyagolta el magát, nagyon rendszerető, tiszta asszony volt, az ura halála után el is csábították a papok szakácsnőnek. Mert nemcsak ő maga, a főztje is nagyon jó volt. Ettem abból is, evett belőle az egész falu, tudta mindenki, hogy nagy tekerő, mégis őt hívták a lakodalmakba, mert főzni-sütni senki se tudott úgy, mint ő. Legszaporábban mégis a farát tudta illegetni-billegetni. Ehhez csuda mód értett.

Szóval, megállt a nyitott műhelyajtóban, és ahogy ott állt, ahogy a ruháját átvilágította a nap, olyan volt, olyan kihívó volt, hogy azt ki se lehet mondani, vagy csak én láttam olyannak, mert látni se kellett, elég volt csak a nevét hallani, hogy Ádám Joli, máris előntötte a vér az agyamat. Letettem, ami a kezemben volt, letettem a szerszámot, emlékszem minden mozdulatomra, mintha tegnap történt volna, elengedtem mindent, ami a kezemben volt, és nyúltam a kissámiért, fáradj ide, Joli, mutattam a kissékre, ülj ide le végre te is velem szudbe, eszem a zúzát, ezt nem mondtam, csak gondoltam, meg se tudtam volna tán szólalni a meglepetéstől. Ádám Jolit pedig mintha meghipnotizálták volna, szó nélkül azt cselekedte, amit kellett, vagyis leült velem szemben a kissékre, selyemharisnyás lábát rátette a tiszta kartonra, ide, mutattam neki, és mind a két kezemmel gyöngéden átfogtam a bokáját, mint egy finom, drága holmit, nehogy baja essen. És engedte, hogy a lábát úgy rakosgassam a kartonon ide-oda, ahogy jónak látom, nem merevítette meg, én meg a helyzetet finoman kihasználva, játszani kezdtem a lábával, húzigáltam jobbra-balra, mint egy sakkfigurát, és amikor megtaláltam a legmegfelelőbb helyet, helyzetet, elengedtem, de úgy, hogy közben lágyan végigsimítottam a lábikráját, így ni, szépen, szólaltam meg végre, az orrom hegye szinte a térdét súrolta már, gyönyörű betekintésem nyílt két szép, fehér combja közé, ez is volt a cél, ezért volt az ő kisszéke alacsonyabb, mint az enyém, sok kuncsaftom ezt föl se fogva hirtelen, mások rögtön észrevették, mire megy a játék, nevettek, a fejüket csóválva, volt, aki úgy összeszorította a térdét, hogy feszítővassal se lehetett volna szétválasztani, mások szépen, engedelmesen viselkedtek, és akkor is csak nevettek, amikor a kezem hirtelen fölcuszamlott a lábszárakon, esetleg mondtak egy határozatlan jajt, egy nonot, de különben hagyták, rég eljutott már a fülkébe, hogy az engedékenyeknek szívből meghálálja Fekete Gyuri, hát meg is háláltam nekik, de amit elvesztettem a réven, legtöbbször behajtottam a vámon. Így történt ez Ádám Jolival is. Attól a naptól fogva éveken

át a szeretőm lett. Olyan volt, isten nyugosztalja, hogy még az ujjamat is megnyaltam utána. Mondom: elég volt rátennem a kezemet a kiskapujuk kilincisére, már állt a számárbögetőm. Elég volt csak rágondolnom. Adám Joli ilyen nő volt. Nem tudom, hogy csinálta: akár-mikor surrantam be hozzá, mindig mintha abban a szent pillanatban lépett volna ki a fürdőkádból. És mindig orgonaillata volt. Még a háború alatt is, amikor pedig szarszappant se lehetett kapni, nemhogy piperezszappant.

Ha már a háborút említettem, én is meggazdagodhattam volna a háború alatt, mint némelyek, csakhogy én nem a háborús üzletekből, hanem a szerelmes természetemből kifolyólag. Ne vegye dicsekvésnek, de versengtek értem a sváb menyecskék. A legtöbbször a férje önként elment Ukrajnába, csinálták, ugye, maguknak a szálláshelyet, mert tebeszéltek a fejüket; nem volt nekik elég jó ez a bánáti föld, még jobb és még nagyobb darabot akartak, hát erre basztak rá... Én meg közben itthon meg-meghagyintottam az asszonyaikat. Olyan hálások voltak nekem ezért a semmiségért a sváb menyecskék, hogy a családom a háború alatt ínséget nem szenvedett, tejet, vaját, liszet hordtak a házukhoz, odahordták volna talán mindenüket, ha én nem mondom, hogy elég. A feleségemmel elhitettem, hogy így fizetnek, természetben. Nem is lódítottam túl nagyot.

Egyszer, igaz csak egyetlenegyszer még a Büszke Lidit is sikerült az eperfához szorítanom, aki valóban olyan büszke volt, hogy lépni is alig tudott a büszkeségtől, nemhiába volt az első gazda felesége, mégpedig azé a gazdáé, aki engem kimentett a fekete mundaérosok karmai-ból. Ezt a lépésemet nem lett volna szabad megtennem. De ezt most motyogom, most is csak azoknak a messze úszó felhőknek, a nagy semmi süket fülébe.

Hát, ez a menyecske aztán tényleg nem volt szívbjajos. Olyan türelmetlen volt, hogy már a nadrágomon keresztül megmarkolta a micso-dámat. Azt mondta, mert nem tudott rendesen magyarul: te, Tyuri, ilyen kicsi ember, ez meg akkora, hogy alig fér kezembe. — Sose hal-lottad még, angyalom, hogy kis ember nagy bottal jár?! — duruzsoltam a fülébe. Erre úgy elkezdett nevetni, ott, az eperfa törzsének szorítva, hogy be kellett fognom a száját. Még csak az hiányzott volna, hogy valaki meghallja; a Csirizes Gyuri — nem szerettem, ha így szóltottak — a Hanzi feleségét ölelgeti, a pártfogójáét. Vagy nem a Hanzi felesége volt ez? Tudja, nekem annyi volt, hogy már akkor is összekevertem őket. Pedig mégis az volt, és nem tudom, mi lett volna a nagy szerelemnek a túlsó vége, ha Hanzi váratlanul haza nem jön a front-ról. Így nem folytathattuk. Nem hogy nem folytathattuk, a menyecske észre se akart venni többé. Le se köpött. Nem baj, gondoltam magam-ban, azért te is megkaptad a magad adagját. Aztán azért bántott, hogy idáig sülyedtem. Különösen, amikor szedték össze a faluban az itt ma-

radt svábokat. Hanzi is itt maradt, nem esett folt rajta, mindig tisztességes ember volt, sőt az olyanokat, mint én, a „kommunistákat”, pártfogásba is vette. Odaálltam a parancsnok elé, hogy őket hagyják, de a parancsnok egyszerűen félrelökött az útból. Nem is felejtették ezt el, mert a Vaskapus-házban a fejemre olvasták, hogy a svábok védelmére keltem, bár ott nem ez volt a fő vétkem, hanem hogy visszavárom a királyt. Ezzel annyira kihozták a sodromból, hogy a nyomozónak az arcába vágtam: a mi fajtánk a maga volt királyaitól egy barázda földet se kapott, semmit, sőt! Bajosan hiszem, hogy most bárki is könyvet hullatna értük. — Ja, vagy úgy! — mondta erre a nyomozó. — Ja vagy úgy! — ismételte meg. Többet nem is szólalt meg az éjjel, mert mindig éjszaka jött rá a kihallgathatnék. Különben is különös pasas volt; fölhozott a pincéből, mondjuk, este tizenegykor, ott álltatott az íróasztal előtt két óra hosszát is, anélkül, hogy rám nézett vagy megszólalt volna. Ült, és olvasta az iratokat. Amikor ezt először csinálta velem, azt hittem, végem van. Később megszoktam. De nem azért volt különös. Az ilyenek, gondolom, mindenütt a világon tanulják a mesterségüket, a fogásokat. Az volt benne a különös, mert amikor már ő maga is belefáradt a gyomrozásba, legyintett, és azt mondta: többet ért volna, ha ehelyett sakkoztunk volna. Remélem, tudsz sakkozni. Mert mást az apád fasztát se tudsz! Nem volt előttem világos, mire értette ezt, de látszott rajta, hogy nagyon eleve van az egészből. Előfordult, hogy fölhozott, leálltatta velem az íróasztal előtt a kötelező két óra hosszát, és anélkül, hogy egy kukkot is szólt volna, visszavitetett az örrel. De a Karadorde-dinasztiáról való nézetem meghökkentette, valamiért szemmel láthatóan nem tetszett neki, sőt mintha meg is sértődött volna. Nem hozta többé elő a királyait. Kienged, mondta másszor, ha jóban leszünk. Mikor kifejtette, hogyan lehetnénk jóban, azt válaszoltam, hogy olyasmire én teljesen alkalmatlan vagyok. Azért te csak gondolkozzál rajta, mondta, és visszavitetett a pincébe. Nem is vezettetett föl aztán jó ideig. Mert amikor újra fölvezettetett, röviden és nagyon barátságatlanul közölte velem, hogy szabad vagyok, mehetek haza. Még csak nem is célzott rá, hogy ezért tartozok neki valamivel.

Szabadulásom harmadik napján történt, hogy a feleségem rajtakapott a kert végében, a kukoricás szélében Ragyás Pirivel, akit azelőtt és azután is mindig messziről elkerültem, akire normális körülmények között soha nem lett volna gusztusom. Kilencven napig a Vaskapus-házban nem volt semmi, de most már a harmadik napja szabad vagyok, és még mindig semmi. Ágaskodni kezdett bennem a kisördög. A kertünk végében folyt a Bega csatorna, ott kaszálgatom a füvet, egyszer egy nagy csobbanást hallok, odanézek, egy nő fürdik a csatornában, szűzanya meztelen. Rögtön megismertem: a Ragyás Piri. Odamegyek, nézem, ahogy csapkodja a vizet. Te mit csinálsz itt? Fürdök! Hogy kerülsz ide? Szépen! — úszik a part közelébe, szinte a lábam elé. — Gye-

re bele te is! Körülnéztem, látok-e valakit, de senki a közelben. Gyere ki, mondom, gyere, bemegyünk ide, a kukoricásba. Kétszer se kellett neki mondani, mászik föl a füves csatornaparton, nagy, fehér fenékén csillog a víz. Nem is olyan rossz, gondoltam magamban, és újra körülnéztem, hajlong-e valaki a közeli kertekben, nem szerettem volna, ha valaki is meglát épp a Ragyás Pirivel. Mire Piri kimászott, harmadszor is körülnéztem, álmos, nyári délután volt, épp mint ez a mai, kora délután, amikor még senki se mutatkozik a kertekben, tudom, háromszor is körülnéztem, de egyszer se hátra, az udvarunk felé, mintha onnan nem is érhetne veszély. Ragyás Piri ott állt előttem csurom vizesen és szűzanya meztelen, nem is vagy te olyan ragyás, a szentedet, csak a pofádat kell letakarni, gondoltam magamban, vagy még azt se, majd hátulról, gyere, az istenedet, gyere ide a kukoricásba, mert még meglát bennünket valaki, mars be, még meg is taszítottam, gyere, mert elkésünk, és ott, rögtön, hátulról, adj neki. Már a kocogóhoz érünk, amikor megszólal valaki a hátam mögött, mocskok, hallom, de érkezetem sincs fölfogni, mi történt, csak aztán, amikor vége lett, amikor kész lett, akkor jut el az agyamig, hogy ez a feleségem hangja volt, kijöhetett valamiért, kaporért, de én, állat, nem vettem észre, hiába forgattam a fejemet, „mocskok” eunyit mondott csak, de nem nekem mondta, nem nekem szánta, önmagának állapította meg, félig-meddig önmagában is, mert félhangosan mondta, amit mondott, mert mire begombolkoztam, már el is tűnt, mint egy villámgyors árnyék, surrant ki a kertből, én meg leráztam magamról Ragyás Pirit, mert nem volt neki elég, folytatni akarta az enyelgést, mászott rám, vigyorgott rám ragyás, csakugyan visszataszító pofájával, eredj a búsba, mert úgy rúglak picán, hogy szétszállsz, nem is tudom, hogy kotródott el, szegény, csak azt tudom, hogy én a kertek alatt a csatornaparton kisurrantam a határba, elbújtam a kukoricásba, ahonnan csak sötét este merészkedtem elő. Milyen jó sorom volt még három nappal ezelőtt a Vaskapus-házban! Milyen jó sorom volt ott ehhez képest. Elég az hozzá, hogy a feleségem még csek után se költözött el, ott maradt, éltünk, ahogy éltünk, komisz hallgatásban, évek teltek, múltak, megöregedtem, hogy egy szót is szoltunk volna egymáshoz, illetve ő énhozzám, mert én szoltam hozzá, elfordult, hogy egész téli estéket ábeszéltem neki, mondtam, mert mondanom kellett valakinek, hogy ő mit csinált, hallgatta-e vagy elaludt közben, nem tudom. Olyasmi is megfordult már a fejemben, hogy talán meg se látott, észre se vett bennünket a kert lábában, tán ki se jött a kertbe, csak elképzelttem, csak úgy láttam, mert amikor földídzem az egészet, olyan az, mint egy fekete villámcsapás, mint egy különös, fekete villám cikkanása, mert pillanat volt az egész, talán csak rémkép, egy ijedt szívdobbanás, meg a hangja is, az a visszafojtott hang, az is csak egy ijedt szívdobbanás volt, mert lehetetlen, hogy valaki élő, eleven ember olyan gyorsan, egy szempillantás alatt megjelenjen és eltűnjön, nem tud-

tam magam se melyiknek higgyek, annak-e, hogy valóban megtörtént, vagy csak látomás volt. Ahogy múltak az évek, egyre inkább az lett a meggyőződésem, hogy nem látott semmit, nem volt szemtanúja a szégyenemnek, de amikor meghalt, közölték velem a gyerekek, hogy az anyjuknak az volt az utolsó kívánsága, én ne legyek jelen a gyászszertartáson, ne kísérjem ki utolsó útjára.

Így aztán nem kísértem ki szegénykémet. Elbújtam odahaza. Két napig, míg el nem temették, elő se jöttem. Az emberek elhúzódtak mellőlem, elkerültek, mert csak híre ment a faluban, hogy Fekete Gyuri azért nem jelent meg a felesége temetésén, mert ez volt a megboldogult utolsó kívánsága. Aztán ezt is elfelejtették, vagy úgy tettek, mintha elfelejtették volna. Néha hallom, ahogy elmennek mellettem az utcán: ez volt az a híres Fekete Gyuri? Ez volt, motyogom magamban, ez volt, bizony . . .

Az a vadgalamb még mindig ott turbékol a körtefán. Néha egész délutánokat átturbékol. Azt hiszi, szegénykém, hogy majd meghallja a párja, és majd odarepül hozzá boldogan. Pedig a párját rég lepuffantották a vadászok. De a zombolyai templomtorony most biztosan idelátszik. Magának még jók a szemei, ott lesz valahol, abban az irányban, messze, sokszor belefájdul a szemem, mégis megkeresem, és mindig megörülök, ha megtalálom ott, a nyári ég alján, halványan, kéken. Nekem ez a messzi templomtorony valahogy a fiatalságomat, a régi, szép időket juttatja eszembe, mert akkor voltam én igazán boldog, ott, Zombolyán, amikor fölszabadultam, amikor „segédúr” lettem, és az első fizetésemből megvettem az első öltönyömet, olyan csokornyakkendővel, amilyen az Aranyhordó főpincérének volt, és amikor kipettyentem, elindultunk a cselédkorzóra hódítani. Mindössze egy ezüst kétkoronás lapult a zsebemben, ennyi maradt a nagy kiköltekezés után az első fizetésemből, de elhatároztam magamban: ha ott találok azt a bogárszemű lányt, akit már eddig is saccolgattam messziről, megkörnyékezem, és ha hajlandóságot mutat, meghívom a Zöldkertbe, rendelek magamnak egy korsó sört, neki meg egy édesvizet, egy kabezót, egy krachedlit vagy épp, amit megkíván. Úgy is lett, ahogy kiterveltem. Ez a bogárszemű lány lett a feleségem.

KONCZ ISTVÁN VERSEI*

HOSSZÚ TÉL UTÁN

Elmúlt a tél, —
tavasz sem volt, —
túléltük ezt is,
barátaim;
makacs fegyelmet
edz a türelem s a
zord idő,
kívül s belül;
volt halál elég,
s a hosszú tél után
elég remény
e lét;
sietni kell,
magot, rügyet a gond
s szerelmet dac
nem fakaszt,
s vigasznak is
csak egyszer vigasz
az elmondható
panasz.

A tél romjain
verten, a szántóvetőt,
s az elherdált jövőt, —
régi nóta
a kihűlt szerelem, —
többé már megcsalni

* A szerző hamarosan megjelenő, *Ellen-máglya* című verseskötetéből

a kikelet s a vágy
 egyformán képtelen,
 s csókját is, —
 bár nem hisz benne, —
 csak úgy, mint régen,
 mikor még várta,
 akár az életet (jónak, rossznak), —
 csupán hűségből —
 elfogadja;
 sietni kell hát
 a maggal, rüggyel,
 s ha maradt még, —
 bár céltalan is, —
 ez az egész rohadt
 világ ellen —
 a lázadással — hűségesen,
 a hosszú, hosszú tél
 után.

ORGONÁK

Mesém ma fáradt, — tájai kuszált vonalak, —
 s a csoda is, — nincs benne rendszer, —
 homálya magányát, mint a meszelt
 palánkon árnyék, remegve túlozza el; —
 Pallasz sisakján diadém, vezérlő csillagom, —
 alvilág-nézőben romlás vagy ész kísér, —
 a vázlat már csak utolsó alkalom,
 vár visszatérni sok pompázó orgonabokor,
 s egy mulatságos karnevál temetni
 felvonul, — alkalmi színekép, — a gyász s a
 lelkiismeret örökéletet hivalkodón
 úgy bitorol, akár egy ostoba, pofátlan attrakció; —
 s a kertben öntudatlan nyílik egyre
 a sok pompázó orgonabokor.

ÉLET,-HALÁL KÖZBEN

Szabadul már a hajnali rét, oldódik
 álma, színe s virága kibomlik,
 hűlt helye lidércnek, s a barna éji sakál
 nyomát bottal üti a viharvert
 pusztai pásztor; a kalandor végzet,
 mint visszafogott lélegzet, úgy országol a
 dús vidék felett; künn sugarát még a
 hajnal csillaga vigyázón ontja, biztos talajon
 dobban a ritmus; sóhaj s a feloszló pára
 titka a mű, vagy csak a mű torzója sorsa; —
 hinni is lehetne talán, — oly teljes a határ,
 s a reggeli szellő is oly szabad, lobogó sörényével a mén
 s az üldözött gondolat, — akár a légszomj, akár összhang, —
 véres idill s félelem egyformán fojtogat, —
 súlyos ez a reggeli lég, s a vers is zúdul a tájra;
 élet,-halál közben az út itt elvezet Árkádiába.

JÓ MULATSÁG

Visszafogja perzselő hevét a déli
 Nap, visszahőköl zavarodottan
 az árnyék; csapdába, — pillangó s gondolat,
 a fény felé, — vesztükbe rohannak,
 s csak a bosszúálló dacoló indulata
 marasztal még kívárni bölcsen egy
 utolsó felvonást, a színpad és szereplő, íme,
 megszolgálja a sorsát; hatás és dráma oly
 tökéletes, fokozni nem lehet, nem lázít künn a valóság
 s a hangulat, — maga sem lázad, csupán-
 csak mulattat; mint igaz beszédben
 a hangsúly, figyelem és lélek együtt
 és külön, tisztán kihallható, s vele
 rímel az egyszerű szabály, erkölcstelen
 korban nem korszerű a morál;
 békét (pusztulást) higgadtan a pillanat
 úgy fogad, ahogy visszafogja perzselő hevét
 a déli Nap.

BESZÉDES ISTVÁN VERSEI

RÖPÓDA

„Tégedet oh tündér, hogy menteni földre leszálltál,
elrontott az erős isten (. . .)* — ismétlem, mert
furcsállik itt, hol „rontani” gépezeteket a szokás;
elromlik a csörgőóra, s milyen békén, micsoda
közönyben üli meg a két kezét: marokban fészkel,
ott kotor. Egyszerűen csak pusztul a motor:
nem mamutfaj, nem „nemzet”, nem dómnyi tölgy,
nem tölgyes bokor. Nem szásszen, pattan: oly;
nem kettyen: rostokol. Rotor.
Nem menedék az „erő”, vagy „menedék” az erő csak:
hogy „harcból” mentsen, vagy harcba „segítsen”
gubányi Hadúr: sedergünk lendkerekezve, pöntyögjön
megszünetlen tornászó bőr alatt a húr (a vekkeren
patogó glazúr): pörgök, mint kultúrház előtt,
táskával lendületezve Csórrival. Kerengek, mert
összevissza foly bukszus, s fűzbokor, tyúkhúr
türemlő szőnyege hatol. Áll-e az óra? Nincs szege,
nincs nyíló-záró cágere. A pléhdobozra ráng,
dobol
a rejtett kisujjköröm pöröly. A pára lombog,
a törzs faléceket közöl; szédülő dérpermeten
bögöly, bár zúzódni vonszol a fenék: a nadír
e gödör, a mágnes visszaver, s visszanyeri rángva
(fejem fölött e bolondmalom), végképp körbe járva
a vízszivattyúkábel; s már köröndre dobbanok:
könyököm, vállam súrlódik bár el: az órát félttem,
meredeken védem, bádogát földhöz nem lököm: karónyi

* Vörösmarty

karomon csörög,
 míg hangárba zuttyanok anyahajószínen. Micsoda
 glancoló öröm, hogy véres az inam és bizserég
 az ínyem.

(DETERMINUS) III.

Míg szabadon tocsogott ős Parányka,
 foghatta bárki emberfia kézen.
 Nem volt még akkorkor sorsa keresztés
 s vemhes a szóló málhasúlyszemérem.

És jöttek, tiporogtak ki a törpék:
 sorban a hártvás jég szemét betörték.
 S most, ahonnan csak ittak (láss kalandot!),
 csőrrel odafagyva a vadgalambok.

Tőlünk függ? Mi szabunk magunkra?
 Télre kell kötelesség-bunda,
 nyárra gyerekek járóka-ketrec,
 üreges ének-eszterlanc!

S tán rajtad áll(?): amit kívánsz,
 puffadra terhel. Madárbegy-agyban
 csöppen az édes köd, ha vakkan
 fölülü, ágon-is hiány.

(DETERMINUS) VI.

Partnak elfúlík, mire
 fülemtől méternyire.
 Sárpántot fen pantallója szárán,
 meghallom csattogni bokáján.
 Cipőjén még a friss csatak.
 Elolvadt már a krétacsik a pályán.
 Ha nem várom meg, elmarad.

Füvet kaszált a nyers cipőorr.
 Nyirkos a szél, olvad a mézpor,
 elolvadt már a krétacsík a pályán.
 Hátranézek, át útitársam vállán:
 épphogy látható a közeli kapu.
 Az aljig legörögne ő, a sátán.
 Rémlene fenn csak a Patyomkin-falu.

Hiába feddem, hallgat és tagad.
 Henceg csupán, mert kínlódva halad.
 Az aljig legörögne ő, a sátán,
 ha leütném, de sarkon a zsaru.
 De bujthat bár, s papolhat is: smafu!,
 ha nem várom be, s elmarad.

PÁZSIT

Megnőne perzselve az árnyék,
 vagy nád közül a vízözön kihajt.
 Rebbenne hangyaboglya-várnép:
 szigetre szállna majd.

Ott állnék, kinn meg mennydörögne;
 ablakban, függöny nem takar:
 szétszakadozván időközökre,
 de . . . bévül van a zivatar.

Szarvakat növesztne az ebre.
 Ha jönne szél, rántaná lovát;
 szökkenne tűz, legelni menne:
 csipkét és faiskolát.

Hajózó borjúdög zörögne:
 — Ajtót ki áll? Jövök hamar! —,
 ha nyitnám, míg kezemben bögre;
 ám . . . bévül van a zivatar.

.....

De mit beszélek(!), láthatom jól,
légi pázsit az, hullámaival:
kiúszik márga-lombkorongból
a dudorászó hal.

Időzik fönn, lebegve épen,
zeppelin-köbnyi. Mi zavar?
Nem volt ilyen nagy szélcsend régen:
hogyan süllyed a méhe, s csupa var?!

MEG MÉG, NOHA

Meg még, noha
nem olvad a hó,
de ha túlnövi a fű,
betelepszí, elenyésznek
amik tudtanak, kihál,
ami gyökerét verte be a lékbe,
a torkát vágja el a sikló jéggyalu,
s noha a moha kárpitozza be a nyomtolódást,
s ha a selyem por, ha a kord korom:
ki tudja, hol vontatott a lomb el;
más a nép, mi ujdont él körül,
s ha másként él veled az összes tegnapi,
vagy a pihékbe rögzült jelleg tűn el,
s majd csak pályán követi az új
természet a régít,
lentről feltorzódás, ha követődik,
s ósága friss tolulásba kezd, s
feledni, hogy Világa szeretett ünnepet,
s már most se tudott, hogy miként is
vajon?

A KIS DOBOZ

V A S K O P O P A

A KIS DOBOZ

A kis doboznak tejfogai nőnek
És kinő a kis hossza
Kis szélessége kis üressége
És egyáltalán mindene

A kis doboz tovább nő
És már benne a szekrény
Amiben volt

És nőttön-nő növekszik
És már benne a szoba
A ház a város az ország
Az egész világ amiben volt

A kis doboznak eszébe jut a gyerekkora
És a nagy-nagy vágyakozástól
Visszaváltozik kis dobozzá

Most a kis dobozban
Az egész világ egészen kicsike
Könnyűszerrel zsebre vágthatjátok
Könnyen elveszhet lába kelhet

Vigyázzatok a kis dobozra

A KIS DOBOZ IMÁDÓI

Énekelj kis doboz

Ne hagyd hogy elnyomjon az álom
Egész világ virraszt tebenned

A te négyszögletes ürességedben
Közellé válik a távol
A feledés emlékezésé

Ne hagyd hogy kilazuljanak a szögeid

Kulcslyukadon
Először látunk ki
A világon túlra

Kulcsodat forgatjuk a szánkban
És nyeljük a betűket számokat
Énekedből

Ne hagyd hogy elszálljon fedeled
Leváljon feneked

Énekelj kis doboz

A KIS DOBOZ MESTEREI

Ne nyitogassátok a kis dobozt
Kiesik belőle az ég karimája

Ne próbáljátok becsukni mindenáron
Lenyisszanthatja az örökkévalóság nadrágszárát

Ne ejtsétek a földre
Széttörik benne a nap tojása

Ne dobjátok fel a magasba
Összezúzódnak benne a földi csontok

Ne tartogassátok a kezetekben
Magsavanyodik benne a csillagtészta

Mit csináltok az istenért
Le ne vegyétek róla a szemetek

A KIS DOBOZ TULAJDONOSAI

Béleljétek ki a kis dobozt
Saját becses bőrötökkel
És érezzétek magatokat
Otthon benne

Nyergeljétek meg benne a teret
Dézsmáljátok a csillagokat fejjétek az időt
Háljátok a felhőkön

Csak aztán ne tettessétek magatokat
Fontosabbnak a hosszánál
Okosabbnak a szélességénél

Mert különben eladunk potom pénzért
Titeket is vele együtt
A legelső sintér szélnek

Fütyülünk mi a haszonra
Nem tartunk romlott árut

És ne is híreszteljétek többé
Hogy mi beszélünk nektek
Odabentről a kis dobozból

A KIS DOBOZ BÉRLŐI

Dobjatok a kis dobozba
Követ
Madarat húztok ki

Dobjátok be az árnyékokot
Kihúzzátok a szerencse ingét

Dobjátok be apai gyökereket
Kihúzzátok a világ tengelyét

A kis doboz nektek dolgozik

Dobjátok a kis dobozba
Egeret
Aranyhullató erdőt húztok ki

Dobjátok be anyai kagylótok
Kihúzzátok a halhatatlanság kelyhét

Dobjátok be a fejeteket
Kettőt húztok ki

A kis doboz nektek dolgozik

A KIS DOBOZ ELLENSÉGEI

Ne hajbókoljatok a kis doboz előtt
Amiben állítólag minden benne van
A ti csillagotok is és minden más csillag

Ürüljétek ki
Ürességében

Szedjétek ki belőle mind a szögeket
És adjátok a tulajdonosuknak
Hogy megegye

Vágjatok lyukat a közepén
És akasszátok ingátokra

Tömjétek tele
Mestereinek tervrajzaival és bőrével
És tapossátok rajta

Kössétek macska farkához
És zavarjátok meg a macskát

Ne hajbókoljatok a kis doboz előtt
Mert nem bírtok többé
Kiegyenesedni

A KIS DOBOZ ÁLDOZATAI

Gondoskodjatok róla hogy álmotokban se
Legyen dolgotok
A kis dobozzal

Ha csillagokkal tele láttátok
Üres mellkassal
Szív nélkül és lélek nélkül ébredtek

Ha nyelveteket bedugtátok
A kulcslyukába
Kilyuggatott homlokkal ébredtek

Ha fogatok közt
Ropogtattátok
Kockafejjel ébredtek

Ha üresen láttátok
Úgy ébredtek
Hogy a hasatok tele szöggel és egerekkel

Ha álmotokban dolgotok volt
A kis dobozzal
Jobb ha egyáltalán fel sem ébredtek

A KIS DOBOZ ELBÍRÁLÓI

Karlo Maks Ostojićnak

Mért tátjátok a szájatok a kis doboz előtt
Amely ürességében tartja
Az egész adta világot

Ha a kis doboz tartja
Ürességében a világot
Akkor a világ hiánya
Tartja a kis dobozt hiányzó kezében

Ki harapja le a hiányzó világ
Hiányzó kezét
És ötszáz hiányzó ujját

Talán azt hiszitek
Hogy ti harapjátok le
Azzal a harminckét fogatokkal

Vagy azt várjátok
Hogy a kis doboz
Magától a szájatokba repüljön

Azért tátjátok úgy a szájatok

A KIS DOBOZ JÓTEVŐI

Visszaszármaztatjuk a kis dobozt
Tisztos kis tulajdonságai
Ölelésébe

Nem teszünk vele
Semmi rosszat
Csak egyszerűen szétszedjük

Felfüggesztjük
Önnön keresztjére

Kilyukasztjuk püffedt ürességét
Hagyjuk hogy kifolyjon
Felgyülemlett kék úri vére

Megtisztítjuk
A csillagoktól és ellencsillagoktól
Mindentől ami benne rothad

Nem bántalmazzuk
Csak egyszerűen összerakjuk újra

Visszaadjuk a kis doboznak
Makulátlan kicsiségét

A KIS DOBOZ FOGLYAI

Nyílj ki kis doboz

Csókoljuk a feneked a fedeled
És a kulcslyukad és a kulcsod

Az egész világ összegyűródött benned
És most mindenre hasonlít
Csak önmagára nem

A tulajdon fényességes anyja
Se ismerné föl többé

Megeszi a rozsdá a kulcsodat
A világunkat és magunkat benned
És végül téged magad is

Csókoljuk mind a négy oldalad
És mind a négy sarkod
És mind a huszonnégy szögedet
És egyáltalán mindened

Nyílj ki kis doboz

UTOLSÓ HÍR A KIS DOBOZRÓL

A kis doboz amiben egész világ van
 Beleszeretett önmagába
 És fogant magában
 Még egy kis doboz

A kis doboz kis doboza
 Szintén beleszeretett önmagába
 És fogant magában
 Még egy kis dobozt

És így ment ez a végtelenségig

A kis doboz egész világának
 Benne kéne lennie
 A kis doboz legutolsó dobozában

De az önmagába szerelmes kis dobozban
 A kis dobozok egyike sem
 A legutolsó

Most kereshetitek a világot

ACS Károly fordításai

JEGYZET A VERSEKHEZ

Vasko Popa e nevezetes versciklusa legtöbb költői projektumához hasonlóan sok éven át formálódott, bővült és változott, míg elnyerte végleges alakját. A ciklus első verse, *A kis doboz* című a belgrádi NIN hetilap 1959. január elseji számában jelent meg néhány másik költemény társaságában, amelyek később — 1968-ban — a *Sporadno nebo* (Mellékes év) című kötetbe kerültek. *A kis doboz* két újabb darabja, *A kis doboz mesterei* és *A kis doboz foglyai* 1967 végén született, s a *Borba* 1968. újrési számában látott napvilágot. A lassan kikerekedő ciklus újabb megjelenési helye a belgrádi Književnost folyóirat, amelynek 1970. 4. száma immár nyolc verset közöl: *A kis doboz*, *A kis doboz mesterei*, *A kis doboz bérlői*, *A kis doboz ellenségei*, *A kis doboz áldozatai*, *A kis doboz elbírálói*, *A kis doboz foglyai*, *Utolsó hír a kis dobozról*.

1971 végén a szarajevói *Odjek* (1971. 23. sz.) A kis doboz két újabb darabját jelenteti meg: *A kis doboz jötevői*, *A kis doboz tulajdonosai*. Végül a belgrádi *Savremenik* folyóirat 1984. november—decemberi számában a költő közzéteszi a ciklus egy verssel (*A kis doboz imádóival*) bővült és új sorrendbe rendezett, pillanatnyilag véglegesnek tűnő változatát. Véglegesnek ugyanis nem tekinthető, amíg a költő el nem helyezi valamelyik soron következő kötetében, s ez valószínűleg a már régebb óta bejelentett Gvozdeni sad (Vasültetvény) lesz...

A kis doboz más nyelveken is kivételesen gazdag és érdekes pályát futott be.

1962. Az első német fordítás megjelenése (*Die kleine Schachtel*, M. Vukić és F. Mon fordítása; *Akzente*, 1962. 10. sz.). Ugyanez a fordítás még három ízben megjelenik különböző válogatásokban, 1962-ben, 1963-ban és 1964-ben.

1963. *A kis doboz* magyar nyelven (Tomán László fordítása a *Kéreg* — *Kora* című kétnyelvű kötetben; az újvidéki Forum kiadása).

1964. Veronica Porumbacu románra fordítja *A kis dobozt* (*Cutia cea mică*; *Gazeta Literara*, 1964. VI. 18.).

1965. Az első megjelenés angol nyelven (*The Small Box*; *Literary Quarterly of the Yugoslav P. E. N.*, 1965. 2. sz.).

1965. *A kis doboz* szlovák fordítása (Fero Lipka; *Kulturny Život*, Bratislava, 1966. VII. 22.).

1967. Két jelentős antológiában jelenik meg *A kis doboz*.

(1) Walter Höllerer beilleszti Popa versét (Karl Dedecius fordításában) *Ein Gedicht und sein Autor* című gyűjteményébe, melyben 10 mai európai és amerikai költő egy-egy versét közli (Literarisches Colloquium, Berlin, 1967). Ugyanez a fordítás két évvel később a müncheni DTV (Deutscher Taschenbuch Verlag) kiadásában is megjelenik.

(2) Ted Hughes angol költő vezető helyen közli a költeményt *Poetry in the Making* című antológiájában (A. Stefanović fordítása; Faber and Faber kiadó, London, 1967).

1968. Alain Bosquet fordításában megjelenik *A kis doboz* franciául (*La petite boîte*; Theatre des Nations, Centenaire de la mort de Baude-laire, Paris, 1968).

1969. A tekintélyes londoni MPT (Modern Poetry in Translation), melyet Ted Hughes és Daniel Weissbort alapított és szerkesztett, első számában Vasko Popa harminc-egynéhány versét közli, köztük *A kis dobozt* (*The Small Box*, A. Stefanović fordítása).

1970. Anne Pennington, Popa újabb angol fordítója elkészül *A kis doboz* fordításával, s az helyet kap a Penguin Books kiadó számára összeállított jugoszláv antológiában (*New Writing in Jugoslavia*, szerkesztette Bernard Johnson).

Ugyanakkor az USA-ban Charles Simic kiadja Popa válogatott ver-

seit *A kis doboz* címen (*The Little Box*; The Chariotir Press, Washington). Ebben már szerepel az egész ciklus első, nyolc versből álló változata.

A kis doboz ciklusa megjelenik svéd nyelven is, Kjell Magnusson fordításában (*Den Lilla Askén*; Bonniers Litterara Magasin, Stockholm).

1971. *A kis doboz* görög nyelven (Renos Papadopoulos fordítása; *Pneumatiki Kipros* folyóirat, 124. sz.).

1972. Vít'azoslav Hronec a jugoszláviai szlovákok folyóiratában közléteszi *A kis doboz* ciklus addig elkészült változatát (*Malá škatulá*; *Nový život*, 1972. 2. sz.).

1973. A *Chapman* című skót folyóirat 4 verset közöl *A kis doboz*-ból Anne Pennington fordításában (*The Little Box's Owners*, *The Little Box's Prisoners*, *The Last News of the Little Box*, *The Little Box*).

1974. Milo Dor, az ismert osztrák író és fordító közléteszi *A kis doboz* nyolc versét (*Die kleine Schachtel*; *Literatur und Kritik*, Wien, 1974. 4. sz.).

A kis doboz ciklusa megjelenik olasz nyelven is Eros Sequi fordításában (*La scatolina*; *La Battana* folyóirat, 1974. 34. sz.). Újraközlését a genovai *Poesia in publico* című gyűjteményben találjuk (Genova, 1979).

1975. Juan Octavio Prenz spanyolra fordítja *A kis doboz*t (*La cajita*; *Plural* folyóirat, Ciudad Mexico, 1975. 11. sz.). Ugyanez a fordítás, Popa más verseivel együtt, szerepel a moreliai első költészeti fesztivál antológiájában is (*Antologia del primer festival internacional de poesie Morelia*, 1981).

1976. Anne Pennington reprezentatív válogatást tesz közzé Popa költészetéből (*Collected Poems, 1943—1976*), s a kötetet *A kis doboz* fordításával zárja. Ugyanez a válogatás két évvel később az USA-ban is megjelenik (Persea Books kiadó, New York, 1978).

1977. Vasa D. Mihailovich beválogatja *A kis doboz*t a mai jugoszláv költészet angol nyelvű antológiájába (*Contemporary Yugoslav Poetry*, University of Iowa Press).

1978. *A kis doboz* még egy magyar nyelvű megjelenése, ezúttal a Fehér Ferenc műfordításait tartalmazó gyűjteményben (*A madár árnyéka*, Forum Könyvkiadó, 1978).

1979. Charles Simic amerikai költő kiadja második Popa-kötetét, amelybe ismét beiktatja *A kis doboz* ciklusát (*Homage to the Lame Wolf*, Field Translation Series kiadása, Oberlin College, 1979).

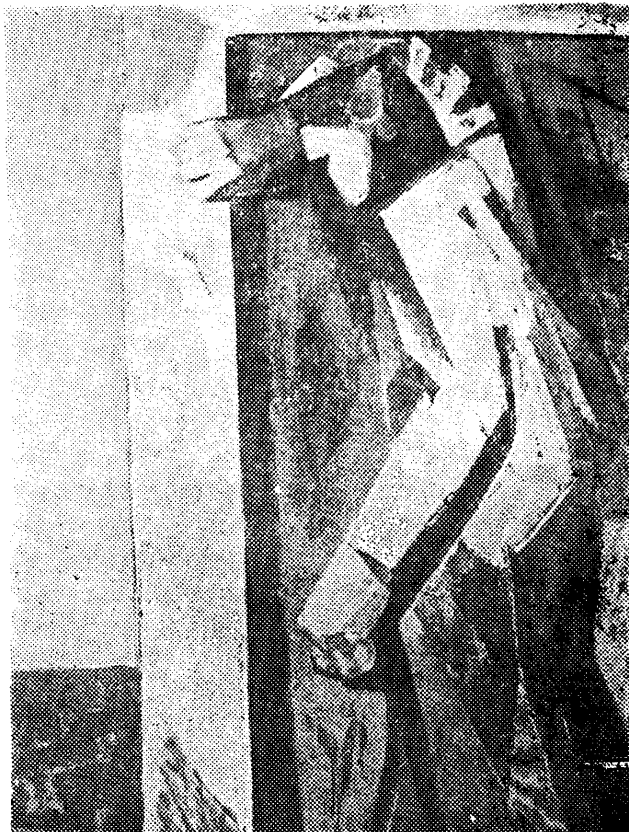
1980. Megjelennek Popa válogatott versei németül, központi helyen *A kis dobozzal*, Karl Dedecius fordításában (*Nebenhimmel*, Wilhelm Heyne Verlag, München, 1980).

1982. A hagyományos rotterdami nemzetközi költészeti fesztivál szervezői Vasko Popa négy versének fordításait közlik *Vertalprojekt* című kiadványukban. *A kis doboz* itt 7 nyelven jelent meg, mégpe-

dig hollandul (*De kleine Doos*, Jan Knijper ford.), angolul (*Little Box*, Richard Murphy ford.), spanyolul (*La cajita*, Antonio Cisneros ford.), csehül (*Krabička*, Jana Beranova ford.), magyarul (*A kicsi doboz*, Beney Zsuzsa ford.), németül (*Die kleine Schachtel*, Elke Erb és Cristoph Meckel ford.), franciául (*Une toute petite boîte*, Chris Yperman ford.).

(Gojko Tešić textológiai-bibliográfiai összeállításának felhasználásával)

ACS Károly

Visszatérés, 1964

ZOJA

Regényrészlet

PASZKAL GILEVSZKI

Zoját már akkor vad félelem kerítette hatalmába, amikor Ali becsukta maga mögött az ajtót. Mersza néni házának tisztaszobájában voltak. Eddig alig-alig is gondolt bele, mi történik vele, ártatlan játéknak vagy álomnak tetszett az egész. Most döbbszent csak rá, hogy nem álom, valóság. Ez volt az első eset életében, hogy magára maradt a szobában egy férfival. Nem csoda hát, hogy bármennyire kívánta is Alit, most, hogy ez csillapíthatatlan vágytól fűtve megindult feléje, végigfutott a hátán a hideg, és szíve megremegett, mint a nyárfalevél. A szalmazsákra dőlve, félig lecsukott szemmel figyelte a mohón közeledő Alit, védtelenül, s jaj, most nyílaltt belé először a felismerés, hogy még az istene is ehagyta, s itt fekszik Allah kénye-kedvének kiszolgáltatta; egy pillanatra az is megfordult a fejében, hogy felugrik, elmenekül e fenyegető veszély elől, istenem, ott lenni újra békés kis leányszobájában, egyedül, s csak ábrándozni a szerelemről, lázasán, de kéjes hév és igazi érintés nélkül, melynek már pusztá gondolatába is beleborzong míg a lassan, magabiztosan és feltartóztathatatlannal közelítő, hatalmas férfitestet nézi, miközben úgy érzi, mintha megállt volna az idő, mintha itéletnapi csend borult volna rá, és sehol semmi kiút, sehol senki, akitől segítséget remélhetne. Már látja is a vad hím boltozatos, szőrös mellét, látja, milyen félelmetes lassúsággal gombolja ki fehér ingét, oldozza le magáról még lassabban piros övkendőjét. Nem, nem bírja ki tovább, egészen lehunyja a szemét, a sorsára bízza magát, jöjjön, aminek jönnie kell. Úgy érzi magát, mint akit visszavonhatatlannal bevetettek az örökkévalóság feneketlen mélységeibe, és sehol semmi, amibe bekapaszkodhatna, amiben megfogódhatna, könyörtele-

nül sodorják magukkal a bizonytalanság szennyes hullámai, de még mielőtt végleg elmerülne bennük, ösztöne utolsó fennmaradási görcsében, valami lesújtó izgalom ködében még érzi orrában a dúvad póre, kegyetlen közeledését, mintha izzó üzők meredne immár meztelen teste felé (mikor, s hogyan tépték le róla ruháját?), éles férfilehelet pásztázza be részegítőn tetőtől talpig, s egyszer csak ott érzi a bőréen Ali kezének gyengéd, enyhén csiklandós simogatását, ezernyi szenvedélyes aranyhangya nyüzsgését, melle megkeményedik, olyanná lesz, mint két fehér márványfélgömb, sajtó fájdalmat zárva magába, de valami különös, eddig sosem tapasztalt, ám várva várt kéjt is, altestére pedig, sima hasára, puha combjai közé óriási teher nehezedik; tudatának legmélyebb rétegeiben, az emlékezet parázsló szerűjén feltűnik neki, hogy a férfitest üszke alakot változtat, előbb mintha kemény lópaták ideges dobogását érezné, amint vaktában tapossák a porhanyós talajt, nyugtalanul, de ugyanakkor valami halkán közelgő gyenge dobogást is hall, mely a szédítő magasságból érkezik, majd hirtelen lefékez, megtorpan egy pillanatra, azt hinné az ember, meglepetten, a lány udvarának kapuja előtt. Mikor is lehetett ez, előző életében? Két szépen vájt, formás test közelít egymáshoz, lassan, végtelen lassításban és szenvedélyes önuralommal egy heves és tökéletes egyesülés felé, mely gyengéd is, vad is, megnyugtató is, izgató is egyben; kecses, büszke, lobbanékony, betörtetlen, de ugyanakkor halálra ijedt, csodálkozó, hőkölő fiatal kancáé az egyik, halkán, izgatottan liheg, egész testében remeg, vékonya vadul hullámszik, szeme bepárasodik, nagy kínnal fojtja magába sikolyát, ismeretlen veszélyt sejt, de eszébe sem jut kitérni előle egy világért sem, legfeljebb úgy tesz, mint aki menekülni akar, levegő után kapkod, és megborzong, szégyelli magát, ficáncol, de lábát láthatatlan pályva szorítja; és hatalmas, izmos, erős csődöré a másik, mely erőszakosan, de méltósággal, uralkodva önmagán s mégis majd megveszve, majd megbolondulva a végzetes szenvedélytől nagyokat horkant, de ügyelve, hogy el ne riassa érintetlen kancáját, amely feltárja előtte pompás, sima testét, miközben megmegrándul egy-egy váratlan, sajtó ütésre, és ostorozástól, korbácsolástól tartva nyugtalanul tekint körül hatalmas, égő szemével, hogy miféle isteni csoda történik vele, szemérmetlenül, ajzottan túrva, hogy a hím végigcirógassa orrcimpáival, hogy magán érezze forró lélegzetét, elikábítsa szájának bódító párája, ösztönösen szétterpeszti a lábát, utat nyit, érzi, hogy hozzáér az izzó dorong,

kissé kitér, tétova szökési kísérletet tesz, de amikor már-már úgy tűnik, hogy megmenekült, felágaskodik a csődör, megtámaszkodik a kimerült, erőtlen, egész testében remegő kanca hátán, az pedig, ha úgy érzi is, hogy egész hegy szakadt rája, azért bátran állja a rohamot, és befogadja a gerjedt csődört, diadaira váltva a fenyegető veszélyt, élvezetre sorsa beteljesülését, s akkor fölnyerít, inkább a boldogságtól, mint a fájdalomtól, aztán megjelenik előtte anyja képe, egy kedves, gyönyörű, jó vérű és szelíd őskancáé, s anyja isteni jelenlétéből merít erőt, hogy elviselje a hegyrengető szenvedély rohamait; szétgyűrűzik a barlangi forrás habja, kemény paták vágódnak mélyen a porhanyós talajba, hogy beléremeg a föld, és ahogy a kanca lassan-lassan odaadja magát, egyszerre — gyönyörérettel kábítva el a csődört — le is csillapítja annak zabolátlan lendületét, enyhül a viharos ostrom, ernyed a meredt bujaság, egyik percről a másikra elcsendesül az egész világ, s csak a két ellentétes lény nehéz, elégedetten keveredő zihálása hallatszik, két lényé, mely egy pillanatra eggyé vált, de úgy, hogy megérintette a világ mindkét végét, s bejárta a végtelen messzeséget, azt, amit különben semmiképp sem lehet bejárni, csak a természettől kapott szárnyakon, a mindenkori akarattal szárnyán, mely ott munkál minden történetben és létezőben ősidőktől fogva.

Zoja félig alétan feküdt a szalmazsákon, és még sakáig nem tudta felfogni, mi történt. Végtelenül fáradtnak, összevertnek és legyőzöttnek érezte magát, de ugyanakkor boldog is volt, elégedett, nyugodt, mintha egy mennyei barlang vízéséséből bukkant volna elő. Még mindig hallotta a tompa lódobogást, de már messziről, egyre messzebről, s most már mintha nem is a föld dübörögne, hanem az ég visszhangzik belé, mintha egy egész ménes vágtatna odafönt, valahol a fellegekben. Mellette ott feküdt Ali, tikkadtnak, kimerülten, lihegve, mint aki felszántotta a fél határt egy ősrégi ekével, melyet Allahtól kapott ajándékba, hogy törje fel az ugart, s magot vessen belé, hogy fájdalmas sebet hasítson a földbe az ekevas öreg élével, de ugyanakkor tegye boldoggá, termékennyé, szépítse meg és frissítse fel testét, bontsa ki gyümölcsöző rügyeit, hegyes karókat verjen kérgébe, melyekre boldogan kapaszkodik s fut fel majd inda, sarj, kúszószar.

Zoja elmázta a férfit, aki úgy hevert mellette, mint egy hatalmas eke szántás után, végigfuttatta a tekintetét szőrös mellén, vállán, karján, s noha rég szétvált a testük, még mindig egynek érezte magát vele. A legszívesebben örökre itt maradna ebben a

szobában, az izmos férfitestet fürkészsve, hol följazottan, hol mint most is, erejehagyottan, legyőzötten, fáradtan, mozdulatlanul, és figyelné a parányi ablakon át a hatalmas mén és a gyönyörű kancsa csodálatos játékát, mely még évek múltán is fe'korbácsolja fantáziáját, s amitől néha már-már úgy érzi, hogy ő is megvadul, ellobban, és szakít buja álmoktól terhes magányával, halálosan vágyván rá, hogy átadja testét a könyörtelen ostorozásnak, a tomboló viharoknak. Hihetetlenül boldog volt. Itt van mellette, karnyújtásnyira az, akire a legnagyobb szüksége volt, különösen az elmúlt télen, amikor a vele való egyesülés gondolatával melengette magát. Most, lám, az övé, egyedül az övé. Kinyújthatja feléje gyönyörű, hosszú, gyengéd kezét, megérintheti, amikor csak kedve tartja, bronzszínű arcát, szőrös, erős mellkasát, izmos karját és lábszárát, ott is megfoghatja s megsimogathatja, ahova azelőtt még gondolataiban sem merészkedett el. A férfi most, mintha kitalálta volna az épphogy asszonnyá avatott lány gondolatait, felnyitotta egy pillanatra nagy, fekete, nedves szemét, de le is hunyta mindjárt, mintha valami mennyei fáradtság vett volna erőt rajta. Csak kinyújtotta nehéz, ernyedt kezét — mozdulatában nyoma sem volt már az iménti erőnek, szilajságnak —, és leejtette Zoja gyönyörűre vájt, fehér combjára, megmerítette a lány húsának habjában, egészen közel a fedetlen-védetlen, dús vénuszdombhoz. Aztán a lány közelebb bújt hozzá, és ott maradt sokáig, sokáig, így pihentették jó ideig mindketten első, szenvedélyes szerelmük fáradt ménjeit. Szervedélyük lecsitulván édes álomba szenderedtek. Gyengéd ölelésben aludtak, mint két isteni gyermek, mint két egymástól messzire szakadt lény, akik egész életükben keresték egymást, s most végre egyesülhettek végtelen gyönyörök közepette. S ebben a látszatra szelíd ölelésben egyesült, vélnéd, a két különböző isten is, békés fegyverszünetben a szenvedélyes, nagy csata után. Úgy feküdt ott a két test, mint két elfelejtett időkből való, tökéletesen formált kőszobor, napbarnította, sötétes bőrű, bronzszínű, durva faragású, kissé állatias az egyik, és fehér, sima a másik, mintha ősidőktől fogva mosták volna ilyenre egy tiszta patak gyengéd hullámai, csodálatos idomain hagyva csipkehajjuk megkeményedett nyomait.

Egy álló hétig ki sem mozdultak Ali nagynénjének tisztaszobájából. Mersza némi ételt, italt készített nekik, letette az ajtó elé, a férfi fölkelte, elvette, de volt úgy, hogy föl sem kelt érte, mert a szerelmi odaadás úttalan utain barangoltak éppen, vagy az álom

bódító kertjében pihentek. Ali a harmincadik évét taposta, négy gyermek apja volt, s az ötödik is ott rugdalózott már a felesége hasában. Férfias, egészséges, szerelemben jártas ember volt, értett hozzá, hogy repítse fel újra és újra az érzékek csúcsára a tapasztalatlan Zoját. Volt úgy, hogy egész nap szét sem vált a testük. Zoja összetörtnek, fáradtnak érezte magát, de boldognak, elégedettnek is. Ez a vad és kegyetlen férfi mintha minden úrt kitöltött volna benne. Bármennyire sajogtak is gyenge izmai, újult örömmel várta a szenvedélyes egygé válás meg-megismétlődését. Remegő, állati gerjedelemmel már-már a férfi egész ajzott testét egyetlen, feléje meredő, élő fúrónak nézte, mely bódító gyönyörrel árasztja el egész tikkadt bensőjét.

A hetedik napon már egyikük sem tudott felkelni a gyűrött ágyból, így Mersza néni bejárt a tisztaszobába is, gyümölcsöt hozott nekik és vizet, hogy étlen-szomjan ne pusztuljanak. Sokat megért, de ilyet még sosem látott a jó lélek: néha szinte egymásba roskadva találta őket, görcsös ölelésben, elválaszthatatlanul, mintha egyetlen testté ötvöződtek volna. Nem egyszer följük is hajolt, hogy betakarja őket a verejtéktől nyirkos lepedővel, s mozdulatlan testük láttán nem tudta magába fojtani rémült kiáltását:

— Ali! Fatima! Éltek-e még? Ébredjetek!

Ali ólmos mozdulattal fordult feléje, és elhaló hangon csak ennyit mondott:

— Hagyjál bennünket, Mersza nénye, élünk.

És saját testével takarta el Zoja testét, mely olyan szépséges volt, hogy még Mersza néni is elragadtatással beszélt róla.

— Szép ez a gyaur lány — mondogatta a család többi tagjának —, szebbet még életemben nem láttam. Homloka alabástromtalizmán, haja színezüstszál, foga gyémántkő, tempora sima és tüzes, mint a fiatal kancáé, még egy nő is örömét lelné benne, ha meglovagolhatná. Hej, ez az Ali, bizony mézescsuporba merült a kanala! De művelgeti is a kertecskéjét szünet nélkül, éjjel-nappal. Igencsak egymásba habarodtak. Még elégnék a nagy szerelemben.

Midin sem mozdult ki szinte egész héten a házból: Őrködött, késszen rá, hogy megvédje kenyeres pajtását a falubeliek és Zoja rokonainak támadásától, akiket mint derült égből a villámcsapás, úgy ért a hír, hogy Zoja megszökött, és hitét is elhagyta. Hamarosan híre ment a szomszéd falvakban is, hogy a környék legszébb lánya törökké lett, és Dupjakon él, Ali szpáhival, aki szin-

tén messze földön híres ember volt, nemcsak mint mezőőr, hanem mint jószágkereskedő is. Nem volt olyan jóvágású, mint testvérré fogadott barátja, Midin, a nők mégis őt szerették jobban, isten tudja, miért. Majdnem mindegyik környékbeli faluban volt titkos szeretője, mohamedán is, keresztény is, özvegy, elhagyott menyasszony vagy valami kiégett vénlány. Orroltak is rá a férfiak, ahogy már az lenni szokott: sosem is szerette a férfinép azt, aki a nők kedvence.

Midin, bármennyire szíven találta is, hogy nem övé lett a gyönyörűsége Zoja, hű barátja maradt Alinak. Éberren óvta minden meglepetéstől, minden veszélytől, míg az a tisztaszobába zárkózva éjt s nappalt egybetoldva szeretkezett a törökké lett szépséggel. Egyszer-kétszer, késő éjjel, amikor már mindenki aludt, Midin odalopódzott a tisztaszoba ajtajához, és izgatottan hallgatta a szerelmesek forró suttogását, lihegését és sóhajtozását, néha rátapasztotta szemét egy parányi hasadékra, és az ablakon behulló holdvilág fényénél, mint valami szép álomban, valójában inkább elképzelte, mint látta a lány tündéri testét, amint nyöszörögve vonaglott a férfi durva rohamai alatt.

Ali is megérezte barátja vad izgalmát, különösen amikor meghallotta lovának nyugtalan dobogását a ház körül: a szerelmesek fölött őrködő, hű barát életjelét.

— Ez Midin — mondta inkább magának Ali. — Nagyon szeretem, de esküszöm, megölöm, ha megpróbál elcsábítani.

— Te bolond! — mosolyodott el Zoja.

— Jóképű fickó, igaz-e. Neked is tetszik, nem? — kérdezte a férfi szikrányi kíváncsisággal és féltékenységgel a hangjában.

— Miket beszélsz! — válaszolta a lány szemlátomást sértődötten. — Nekem egyedül te tetszel.

— Hitemre mondom, megöllek mindkettőtöket, ha megpróbáljátok összeszűrni a levét a hátam mögött — mondta Ali, és még dühödtebben, még szenvedélyesebben csókolta végig a lány testét. Szokatlan durvasága csak felkorbácsolta Zoja szenvedélyét, fájdalommal vegyes kéjjel tűrte a férfi harapdálását duzzadt mellén, piros arcán, piciny fülén, csípőjén, a farán, a combjain, s csak amikor már ezernyi kék folt volt a testén, s látta, hogy sehogy sem csillapodik Ali, akkor kiáltott fel:

— Ne, Ali, fáj! — Úgy érezte, mintha valami hatalmas mén súlyos patái tipornák a testét.

— Széttéplek, darabokra szagatlak, te gyönyörű nőtény, te

— lihegte Ali, és Zoja úgy érezte magát, mint akit nyárson forgatnak.

Odakint ismét nagyot horkantott Midin lova.

— Csiba, te! — szólt rá dühösen Midin. Tudta nagyon jól, mi nyugtalanítja a lovát. Micsoda tűz van ebben a gyaur lányban, gondolta magában, hogy még ez az állat is megérzi! Aztán beledöfte éles sarkantyúit a lova oldalába, s mint az őrült, kivágatott a rétre, hogy a hús szélétől várjon enyhülést dühére s fájdalomára. Jaj annak a gyaurnak, aki ilyenkor az útjába téved! Volt kettő a faluban, akiket különösen gyűlölt, Vangel Mijalkovnak hívták az egyiket, és Panajot Nikolovnak, röviden Feketének a másikat. Ám míg ez utóbbival össze-összecsapott már néhányszor, Vangel Mijalkovtól mindig is félt. De kerüljön csak utamba az átkozottja, Allahra mondom, nem marad meg a feje a vállán — fogadkozott magában, és keményen megszorította jatagánja marokolatát.

Felhergelve, dühösen vágatott a határban, és sokért nem adta volna, ha most botlana valamelyikükbe, hogy annak vérével csilaplítsa a maga vérének fortyogását.

— Hol van Vangel, az a csirkefogó? — kérdezte kihívón a földjüket szántó parasztoktól.

— Nem tudjuk — felelték ezek megszeppenve.

— És az a szégyentelen Panajot, az a szeszakázán?

— Ő sincs ma kint. Elment Kondorobiba, valami ügyét intézi.

— Mondjátok meg nekik, hogy kitaposom a belüket, ha meglátom őket! Iszom a vérükből, Allahra mondom!

Azzal rávert a lova tomporára, és visszaügetett Mersza néni házához, ahol Zoja és Ali még mindig egymás karjában fetrengett.

— Mi az istent csinálnak egy álló hete — füstölgött magában. — Lovagol a gaz kerítője, lovagol. Nagy csődör ez az én kenyeres pajtásom, de ha én vagyok a helyében, és ilyen büszke nőtényt adna alám az isten, magam sem volnék különb. Inkább még rosszabb! Hej, de meglovagolnám a telhetetlen kancáját! Pfuj, fesslett nőszemély! — kiáltott fel hangosan. — Nyughass, no! — csitította megint a lovát. — A hétszázát! A fél határt felszánthatta volna ennyi idő alatt! — mondta magában, és dühösen kiakadt. — Egy egész erdőt kivághatott volna, a bitangja!

Midin azonban jól tudta, milyen ínyenc szoknyabolond Ali. Hogy se istent, se embert nem ismer, ha rájön a bujálkodhatnék. Hát nem egy hajszálon múltott az élete akkor is, amikor a koszturi

Ekrem bej nagyobbik lányával kezdett ki? Három napra bezárkózott vele egy vártoronyba a birtokuk szívében, s ha Midin nincs, menthetetlenül otthagyja a fogát, hisz a lány állig felfegyverkezett bátyjai már a sarkukban voltak. Szerencsére Midinnek sikerült egy rövid időre elterelni a figyelmüket, s az alatt Ali elszelelt, a biztos haláltól menekülvén meg, immár nem először. A testvérek csak a szerelemtől elgyötört, szép hűgukat találták a helyszínen, tehetetlen dühükben jól helybenhagyták, aztán úgy összetörtén, félholtan felkötözték egy lóra, és hazavitték Koszturba.

Midin, lova nyergében töltvén ideje nagy részét, mint egy török pandúr, most Ali többi szeretőjét idézte maga elé gondolatban (volt köztük olyan is, akihez mindketten bejáratosak voltak), de olyant, mint Zoja, keresve sem talált volna háromnap járásra. Megirigyelhette volna tőle maga a pasa is, sőt még Mohamed is, gondolta magában Midin.

— Micsoda bolond szerencséje van ennek a fickónak! — hajtogatta Midin, s lassan azon kapta magát, hogy már-már rögeszmévé válik benne az irigység, s ott tart, hogy vesztét kívánja barátjának. A következő percben azonban megrázta magát, megbánta sötét gondolatait, és így szólt: — Megőrültél, Midin? Egy nő miatt!? Méghozzá egy gyaur nő miatt?! Hej, a ringyója! Hiszen tíz nap alatt megunja és otthagyja, aztán azt csinállok vele, amit akarok! — Ettől a kellemes kilátástól aztán megnyugodott, és erőt merített belőle, hogy kitartson barátja mellett.

Egy este, nem tudván már elviselni mérhetetlen kínját, megsarkantyúzta a lovát, és elvágatott Cseresnicába egy Szevda nevű özvegyasszonyhoz, aki a falu szélén élt kis porontyával. Szevda már ágyban volt, amikor a nagy rössel érkező Midin megdöngette az ajtaját. Ijedten ugrott fel. Ki az, kérdezte, mire Midin ingerületen csak ennyit válaszolt: nyisd ki, gyaur Szevda! Most volt másodszer az asszonynál. Első alkalommal csak véres fenyegetés árán férközött az ágyába: azt mondta, megöli a porontyát, ha nem hajlik a jó szóra. Mi mást tehetett a védtelen asszony: segítségért nem kiálthatott, úgysem hallotta volna meg senki, hisz a falu végén volt a háza, arról nem beszélve, hogy azért benne is ébredezni kezdett a hímet nélkülöző nőstény. Most sem volt választása, részben a félelem, részben a vágy kinyitatta vele az ajtót. Midin szó nélkül rávetette magát. Az eszeveszett hentergés közben állandóan Zoja járt az eszében. Ah, drágám, drágám — sut-

togta az asszony meredt mellbimbóit simogatva. Röviddel pirkadat előtt hagyta el Szevda házát, felpattant a lovára, mely furcsamód maga is mintha lehiggadt volna, és visszaügetett Dupjakba, hogy ismét elfoglalja őrhelyét a mély álomba merült Zoja és Ali ablaka alatt.

Pár órával ezelőtt Ali élvezettel hallgatta Zoja kéjes nyöszörgését, miközben hatalmas öklelésekben vezette le felgerjedt haragját, mintha garázda főúrként büntetné, fenyítene alattvalóját, vagy dús harácsát hajtaná be rajta, amit ez engedelmesen nyújt feléje maga is lázban s izgalomban égve ura és parancsolója féktelen és könyörtelen mohósága láttán.

— Édes galambom — duruzsolta a lány fülébe lihegve —, én hófehér kancácskám, telhetetlen kis ménem . . .

A férfi fojtott kiáltásait hallgatva Zoja valóban pompás ménnek képzelte magát, aki kábult lovasával a hátán vágat árkon-bokron át, feltartóztatlanul gázolva keresztül folyón s tavon, tengeren és magasban úszó felhőkön. Megadóan és végtelen hálával terítette eléje puha fehér szőnyegként karcsú, szép testét, hadd tapossa, tiporja kíméletlenül, vadul és szenvedélyesen, hadd göngyölje, hajtogassa, gyúrje, dagassza. Egészen elbódította a férfi telhetlensége, s Ali is úgy érezte, mintha először adatott volna neki ennyi gyönyör.

Szerelmi csatározásaik hevében Ali olykor egy-egy durvább, parázna szót is kiejtett, mire Zoja a szégyentől lángba borult arccal megkísérelte kivetni puha nyergéből nekivadult lovasát. Ez azonban nem hagyta magát, értett hozzá, hogy kell betörni a legtüzesebb paripát is. Ezután a lány gyengédséggel próbálta megtörni a férfi rohamainak erejét, bársonyos kezével végigsimogatta annak szőrös testét, amitől azonban Ali csak még jobban begerjedt, ismét súlyos jármába fogta szelíd kancáját, kegyetlenül végighúzott rajta korbácsával, hogy ne rúgjon, ne ficáncoljon, és újra hozzáállott, hogy lassan, élvezettel elcsépelje, megörölje vele gyönyörének buja kalászeit. Fekete tincsei a homlokába hullottak, a verejtékcseppjei egymás nyomában gördültek alá testén, amitől még kegyetlenebbnek, még ijesztőbbnek látszott, olyan torzonborz volt, mint aki kutat fúrt. S a lány érezte is, hogyan emelkedik, süllyed a meleg dugattyú a kútban, s egész éjjel arról álmódott, mint telik és ürül a teste újra és újra, megállás nélkül.

SZILÁGYI Károly fordítása

MACULA (XI.)

Regény

BRASNYÓ ISTVÁN

Végül is minden látszólagost elherdálva, elkótyavetyélve, akár valami pánikkal kitömött rongyzsákot, roskatag lélekkel igyekezek összeszedni magamra találni a lombjavesztett orgonaligetben, amennyiben ezt az utóbbit illetően nem vagyok mégis túl választékos: ez a papi kaland egy-két vonatkozásban elterelhetné rólam a figyelmet, amíg itt csörtőtögök, ebben az áthatolhatatlan burjánzásban, amely talán téli álma felé fordul, és magam is távolodóban vagyok jegyességi eszményemtől, az egész különben is Sinkutya fondorkodásának eredménye vagy következménye, egy olyan fickóé, akit először láttam életemben, és mindjárt *jót akart nekem*, bizonyára volt bennünk valami kölcsönös, eredetileg talán egy vidékről valók voltunk, mert mintha mindketten átöntötünk volna valamennyit önmagunkból a másikba, a másikunkból önmagunkba, vagy már az ördög tudná, hogy megy ez, de a végén mégis akként éreztem a dolgot, hogy én húztam a rövidebbet, nem: én maradtam a rövidebb, az a Sinkutya meg jót röhögött magában valahol, de már sehogyan sem tudtam a nyomára jutni.

— Önök lóvá akartak tenni engem! — panasztam föl távoztomban Szörvendelnek, de beszélhettem én neki!

— Nem érti ez! — magyarázta Jonel bácsi olyan karcsapásokkal, mintha épp most akarna elmerülni az ingoványban.

— Tudom — mondtam neki, és arra gondoltam, hogy jobb lenne, ha most menten elnyelné az a képzeletbeli, feneketlen ingovány, és egyéb sem maradna belőle egy nagy süket és üres buboréknál.

— Engem sem ért! — folytatta tovább a hiábavaló kapálózást: talán kútba kellett volna vetni az öreget, hogy legalább valami értelmet nyerjen a létezése. — De van belőle még egy, az többet tud.

— Azt is tudom.

— Az hall.

— Nem az hall, hanem ez hall.

— De ez se hall!

Kezdhattünk mindent előlről. Így van ez mindig, ha valakiből kettő van, egy ilyen meg egy olyan. Mindig csak a szám a bizonyos, sohasem az, hogy melyik milyen — a minőség föl sem merül.

Jonel bácsi azután rövid időre fölhagyott a kétségbeesett karcsapásokkal, és — miközben szakadatlanul fújtatott — odasüllyedt mellém, a mélybe.

— Hát azért búcsúzzunk el, ember módra — nyújtotta öreg, erektől behálózott kezét.

— Isten vele — mondtam. — Ha találkozni a hasonmásával, majd átadom az üdvözlését. Énbennem megbízhat...

— Hogyhogy hasonmás? — esett le a kopott fogú álla. Minden foga megvolt az alsó állkapcsában, de mintha lereszelték volna az élüket. Ha az ilyen fogak épek számíthatnak, akkor minden foga ép volt, csupán az állkapcája állt valahogy lazán, hogy egyetlen csavarintással le lehetett volna szakítani. — Nem baszta meg a szent!

— Majdnem mindenkinek van hasonmása — mondtam, mert erről meg voltam győződve. — Ha Szörvendelnek van...

— Az az ikertestvére. Meg ő valóban más, ő másnak számít. Ő privát!

— Akárki lehet privát, meg ha nem is privát, attól még akadhat hasonmása.

— De... — kezdte az akadémikuskodást már megint, mintha attól kellene tartania, hogy holnap beállít ide a hasonmása vagy a tükörképe, s ezzel lejjebb süllyed a ranglétrán.

— De, de! — erősítettem meg szinte fenyegetőzve, hadd törje ki a frász az öreget, ha már lealacsonyodott hozzám.

Am ekkorra hosszas búcsúzkodásunk nagyon türelmetlenné tette a kalauzt meg a sofört a föltételes megállónál veszteglő járműben, szakadatlanul nyomták a szirénát, hogy a szárnyasok csapatokba verődve le-fel futkostak a hangjától a szállás udvarán.

— Megbolondítják vele a fél határt! — kiabálta az öreg. — Száradna le az ujjuk! — kezdte ismét az evickélést a karjával, talán, hogy elszakadjon tőlem, amivel igencsak iparkodott, miközben Szörvendel hitetlenkedve bámult bennünket: jó kis számnak tűnhetett neki, elégedett volt velünk.

Nagyon megvigasztalt, hogy képes vagyok valakinek örömet szerezni, lehetséges, hogy az állítólagos (nem létező) menyasszonyomnak is a jövő méhében — esetleg az ő tulajdon méhében — lappangó örömet biztosítottam azzal, hogy egy rundóra rátestáltam a buszkalauzra, vagyis semmi áron túladtam a semmin, ami után valaha vágyakozhattam, de ez az érzés ekkorra semmis lett, egészen hamis, miközben csörtettem át az orgonaligeten, a burgyingon, sarkamban a derekasan evickélő Jonel papával, de voltak itt — napközben olykor föl-föltűntek — rusnya

banyák is, akik egész éjszaka hangosan nyögnek, mert alighanem a halál keféli őket, vagy legalábbis azt álmodják, akár éjszakára a fahegyekre telepedett öreg pulykák, s egyszerre csak leszédülnek onnan a magasból: a fene tudja, mitől kaphat egy pulyka szívszélhűdést, agyvérzést vagy perohamot.

Ehelyett végleg jobb lesz, ha rémképekbe vagy baljóslatú látomásokba bugyolálom magamat, ijesztő vénségem elől fölkapaszkodok arra a roskadt derekú járműre, mert ugyan hová vihetne engemet egy ilyen? Ez nem a félelmetes csiklósbusz volt, és itt már nyoma sem volt bennem annak a megbízható magabiztosságnak, amire alapozhattam volna — mire alapozhattam volna én valaha is, és ugyan mi a veszett fenét? Ezzel a kalandor lelkivilággal, hogy ne mondjam, politikámmal, mert erről már hallottam régebben, hogy valakinek kalandor politikája van, és ez holtbiztos, hogy csak én lehettem, s ezt a megjegyzést úgy vettem, akár valami célzást az életvitelre, ezért is igyekeztem minduntalan kibújni, nem is, kereket oldani a bőrömből — nos, el tudtam képzelni szegény bőrömet, ahogy ott marad egymagában, és összeroskad nélkülem, akár a kihaladt duda: hát valahogy akként is fújhattam én ezt az egészet, hogy közben biztos voltam abban, sohasem fog eléggé feszes lenni, legföljebb csak tovább reped.

A szívem is repedt, vagy inkább repesett-e? — olyan porfelhőt én még nem láttam, amilyen az országúton bomlott ki és tornyosodott föl a nyomunkban, legföljebb csak seregek vonultának a nyomán, azt is egy elefántcsont-faragványon, vagy inkább egy faragvány töredékén, melyen a vitézek áttemelték volna a lábukat a két csontlemez illeszkedésének aligha vagy éppen csak látható hasadékán, de itt most a semmibe léptek, szinte ömlöttek kifelé a porból, akár a gigászok a békaesőt hozó felhőből, vagy ez a dermedtség hatott úgy rám, a hangtalan dal a tátott szájukból, miután itt egyszer s mindenkorra kiragadták a gyepelt a kezemből, nem én hajtottam már ezt a négy-, de hátul duplakerekű quadrigát, csupán kapaszkodnom kellett, hogy el ne vesztelődjek, nem volt itt szükség az én szellemi fölényemre, sem képességeimre, amelyek nyilvánvalóan laposra verték volna a nullát. A téli szán, az lett volna az én igazi országom, azt még az ünlök mama is jóváhagyta volna, festett és bodorított hajával, szálfatermetével: ha a jobb napjában elkap, hát kiszorítja belőlem a lelket, nem is igen merészkedtem át a járásának határán, csak akkor egyszer, egyetlen alkalommal, amikor ágnak esett, nem mintha épp engem kívánt volna látni: a magam elképzelése szerint éltem azzal a jogommal, hogy láthatom, ezt nem tagadhatta meg tőlem.

Am mégsem a fodros paplanai és a csipkés vánkossai között letem, féketővel a fején, miként képzeltem, hanem sertészetetés közben: kék szemű disznókat tartott, és az akol falán keresztül olyanokat szózott

lapátjával az összezsugorodott és gondoktól megráncosodott homlokukra, hogy az agyuk szerintem a nyelőcsövükben kötött ki, úgyhogy még visítani sem tudtak, csak falták, habzsolták a tulajdon eszüket, miközben ártatlan kék szemük sarkából a szőke pilláik alatt egészen áttetsző, gyöngyszemnyi könnyek perdültek alá: szinte zokogtató volt a jelenet, ahogyan az űlnök mama intézte őket, hogy csak úgy csapódott a szoknyája hátulja, és kilátszott alóla kék eres, fonadékos térdhajlata; én ugyanis egy erői végén járó, kimerült félhalott látványára készültem föl, emitt meg . . .

Azután kitért az orvosaira vagy az orvosára, az erkölcstelen fajzatra (arra véltem: íme, még egy basztard, nem én vagyok az egyedüli a járásban), és szitkozódott, hogy az erőlködéstől csak úgy rengett a megvigyázott, de tetemes hasa — úristen, futott át rajtam, úristen, ha ilyenből születtem volna, már csecsemőkoromban egy csavarintással eltöröm a ló lábát!

Ágynak esése hosszú történet volt, részegesek mesélték kocsmákszerete, a naplóíró is neszét vehette a dolognak a menzasarokban üldögélve és halovány, leheletnyi pára mögül mosolyogva ki a tükörből, de ez nem is annyira mosoly volt, hanem valaminek átvonulása az arcán, érzés ugyan szóba sem jöhetett, hanem inkább lelki borulat, elméjén eluralkodni vágyó melankólia, mintha a farkára léptek volna valahol, és ehhez vágna most jó pofát: de följegyzés nem maradt belőle; különben is egy ember semmit sem tud nem leírni, hanem megemlíteni is alig, illetve amennyit sikerülhet neki, tulajdonképpen ott kezdődhetne a semmi — a hiány megérzése, a valódi, a valós, az igazi méretek megsejtése, és ebből csakugyan mindössze egy suhanásnyi fér bele a tükörlapba, tartson ki akár napokig is, akár a tetszhalál.

Tehát végül is a locsogás marad, az üres, sőt légüres beszéd, amely tetemes vákuumot alkot a térben, úrból fűzött luftballonfűzért, annyi szereplővel, ahány agyvelő köbtartalmát elméletben kiteszi, ám űlnök Mamát ez emeli népszerűsége lágy magasába, a tisztelettől bongyoraikat kontyba tűző fellegek közé.

A dolog arra járt ki, hogy űlnök Mama egy ízben, miközben a híg trágyát lapátolta kifelé a disznóólból, a lapátnyéllel oly alaposan megsuhintotta egyik láb alatt levő kék szemű növendékét, hogy szó szerint letört a feje, miként valami porcelánbabának, s a vére összefolyt a trágyalével; ezzel a malaccal kezdenie kellett valamit, hiszen űlnök Mamát mindig is érték hasonló szerencsétlenségek, úgyhogy most is kénytelen volt megsütni fehér áldozatát, ám hogy egyszerre, egy ültő helyében elfogyasztotta, az már az ő lelken szárad, azaz csak azt bizonyítja, hogy nemigen lett volna érdemes ujjat húzni vele.

— De megülte a gyomrát! — süvíti Gerbert Herbert, a rézszínű szesz-kazán, akinek az idők folyamán még a haja is a pálinkafőző üst színebe árnyalódott, és az erős italok mind kimarták a szájából a foga-

kat, a szája egy nagy üres lyuk lett, ajkai pedig mint a beráncolt zsák-száj.

Gerbert Herbert különben a nyomorúságos falusi utca meg a végteleenség lakója volt, a törvénnyel nem ütközött, legföljebb a fiatal fahasángokat teperte le az útszélen, ha egyéb kapaszkodót nem talált, ám azok mindahányszor suhogva kirúgták magukat, ő pedig egy időre alulmaradt, elterülven vásott, vitézkötéses, rövid bőrkabátjában, amelyet leginkább macskanadrággal viseltek valaha, és ha elméjét épp nem háborította alkohol, egyben-másban szót érthetett volna vele még az oly hallgatag ember is, mint a naplóíró.

Kérem szépen, most ahelyett, hogy megült volna békén a házában — ha lett volna —, és nézett volna kifelé az ablakon. A beködösödött üvegen keresztül az ugyanolyan ködösen üvegesedő tájra, amely szintúgy lehetne a mindenség kocsmájának ablaka.

De nem!

Neki hemperegni van kedve!

Hanem hol hál majd, ha leteperte a részegség menyecskéje, és kiszippantotta csontjaiból a velőt?

Minek érezheti az ilyen a tulajdon orra alatt a bajuszát, ha az árokparton megcsípi a dér? Hanem ez nem hökkenti vissza az italok ízétől, bátorságáról példát lehetne venni, és mivel a szája sem áll be soha, még mulattató is:

— Ülnök Mama — meséli —, nemcsak hogy megette a malacot, lakomája végére hagyva a két fülét meg a porcos orrát, és a fogai közül akként piszkálgatva ki sült ínyét, mintha a tulajdon fogait kezelné a fogvájóval, hanem villára szúrt kenyérbéllel a peccsenyzsirt is kitörölgette, de ekkor még semmi baja sem volt.

Azután éjszaka azt gondolta, hogy hamarosan megjön a baja, olyasformán görcsölt valahol belül, pedig már rég nem járt rá a baj, habár amikor először elmaradt, azt gondolta, hogy viselős. Tehát megint reá fog jönni a baj, és várta, hogy jöjjön, de nem jött, hanem mintha viselős lenne, úgy kezdte magát érezni, de a baja már oly régen elmaradt, hogy semmiképpen sem lehetett senkitől és semmitől sem viselős, habár görcsölt, meg mit tudom én, mit csinált — állítja Gerbert Herbert, akár egy rézvörös naplemente.

Az a megmagyarázhatatlan érzés töltötte ki az egész Ülnök Mamát — ellentétben a naplóíróval, aki semlegesítette magában az érzéseket, a percepciókat és mindenfajta fizikai értelemben vett közérzetet —, hogy hatalmas követ nyelt, akkorát, mint a tulajdon feje, vagy még annál is súlyosabbat és nyomasztóbbat, különb méretűt annál, amit ezek a mi sáros határaink kiadhatnak, legalább akkorát, mint egy mérföldkő, amire a naplóíró szinte elenyésző zugarányai miatt sem lett volna képes (éppen ő, azzal a kicsiny, szőrös, alvadt vér színű szájával!), és ez a kő nem mozdult, nem mozdult egy istenért sem, ez a

kő megült a helyén, ezt a követ viselni kellett, úgyhogy Űnök Mama végül már-már belenyugodott abba, hogy egy kővel viselős, annál nagyobb, amelyet a mi sáros határaink kiadhatnak, és hasfalán keresztül érezte is e földtörténeti újkorból való rapacsos sziklahátat, amelynek morzsolódása majd csak valahol az örökkévalóságban várható, repedést nem a bélbolyhok, hanem a zuzmók gyökerei sem találhatnának benne: csupán a színe kérdéses; bizonyára epezöld.

Tehát egy epezöld mérföldkő! Az asszonyok annyi mindent képesek szülni, de ki hallott már olyat, hogy valaki mérföldkövet szült a rávéssett számozással, és azután már csak az utat kellett hozzá megkezesni, hogy hová ágyazzák be övig a földbe, és hogy azontúl ott legyen az otthona — avagy nem az a célunk, hogy otthonunk legyen? — kérdi Gerbert Herbert olyan hangon, mintha a tisztázóüst csövébe kiabálna bele.

Am Űnök Mama mérföldköve sok gondot okozott, sőt múltó, futó fejfájásokat is, amit állandó nehézkedés húzott lefelé a fültöve irányába, s a tartós kín orvoshoz kényszerítette, a mi kis, lila, oldott kálium-permanganátban ázó doktorunkhoz, ha mással nem, hittel, hit által gyógyítkezni, akár a gyónóbúcsún, amilyeneket rangosabb helységeinkben csapnak, szinte fecskemadárként csivitelve az Afrikát járt hittérítő atyák, habár nem látszik meg a színükön, még a tonzúrájuk is éppolyan fehér, mint a kivirágzott tyúksegg.

Úgy fest ez az egész, mintha valaki a szentírást olvasná hóviharban: ugyan mit láthatna abból, amit a szél összevissza lapoz meg fehérrel cifráz — csak a teljesnek az értelme a bizonyos, amit az ember a két födele között tart a tenyerében, mást alig is fog föl belőle, és azt a keveset is a kesztyű bőrén keresztül —, csakhogy minek kell ezt éppolyan kutyának való időben olvasni?

— Juj, ahhoz ne menjen! — tanácsolták Űnök Mamának az orvosjáró asszonyok. — Akármekkora köve is van, csak ahhoz ne menjen! Ha még lehet, jobb helyre menjen!

— Miért ne hozzá menjek? — nevetett föl keservesen Űnök Mama, hogy szinte a kő is megmozdult a hasában.

— Az kivétel nélkül minden nőt levetkőztet... Egyáltalán nem válogató!

— Engem is? — meresztette ki szemét Űnök Mama.

— Meghiszem! Azt minden porcika érdeklí! Alaposan megszemléli, tővéről hegyére, még kesztyűt is húz hozzá!

— Az ember lyukába is benéz!

— Hát engem nem fog levetkőztetni — állt föl óriási erőlködéssel Űnök Mama. — Ha ezt a követ elviszem, akkor őt is a hónom alá csapom!

— Azt kellene már! — élvezték a képzeletdús helyzetet a többiek.

— Megmutatni neki egyszer!

Gerbert Herbert viszont nagyon jól tudta, micsoda szórakozott kis pók ez az orvos, vagyis még pók sem, mert a légynek sem igen árthatna. Asztal mellett ül, háttal az ajtónak, és baszik az arra, hogy mi történik körülötte. Ha kalandozásaiából fölriadva úgy véli, időközben valami változás zajlott le a háta mögött, akkor odaszól, csak úgy foghegyről:

— Vetkőzni!

Sóhajok, panaszok, jajveszékelések áradata elszáll a füle mellett. Nincs is még egyetlen ősz hajszála sem!

A tiltakozást úgy semmibe veszi, mint a jégeső a harangozást, csupán egyetlen válasza van rá:

— Vetkőzni!

Gerbert Herbert egy ízben szívességet tett a kis, lila fejű ábrándozónak, abban a reményben, hogy kupán csapja legalább egy nyelet zsír-szódával, vagy legalább az árával.

Oly udvarias és tapintatos volt, akár templomban lett volna, ha oda valami eszeveszett figyelmetlenség folytán netán valaha is beeresztik.

Bűntudatosan megvárva a sorát, még a kalapját sem felejtette a rézsín kobakján, annyira megilletődött, mintha legalábbis a purgatóriumban járna. A mértéktelenség vétkét, ha itt most firtatni kezdik, vajon tagadhatja-e?

És ez a fejelágy még az ajtón is kopogtatott, mielőtt belépett volna! És köszönt!

— Jó napot, doktor úr!

— Vetkőzni! — volt a válasz, anélkül, hogy a kicsiny ember, ez az elméleti hasonmás megfordult volna.

— Jó napot! — mondta még egyszer.

— Vetkőzni! — viszonzta a doktor.

— Csak azt akartam mondani — hozakodott volna elő Gerbert Herbert bátortalanul a követelésével.

— Vetkőzni! — kiáltotta türelmetlenül a doktor.

Gerbert Herbert bátorsága elpárolgott, és nekilátott lassan kigombolkozni. Még cselofágon törte a fejét, hogy esetleg maga felé fordíthatná az asztaltól a doktort, de hogy járhatna túl egy halandó az orvos eszén? Ez éppúgy festene, mintha a halál eszén akarna túljárni: ezek meg szövetségesei...

Végül derékig meztelenre vetkőzve vett magának annyi bátorságot, hogy odasettenkedjen az asztal mellé, és hatalmasra sikeredett hangon kijelentette, vagy inkább a tőle telhető magasságból kinyilvánította:

— Összevágtam a tűzifát!

— Nem értem — nézett föl rá ekkor az orvos —, miért kellett levetkőznie, hogy ezt közölje? Van valami panasza? Akarja, hogy megvizsgáljam?

— Isten ments! — rémült halálra Gerbert Herbert, a falusi rende-

lők vetkőzési legendájának mindenkori hőse. — Inkább egy kis pénzt, és már itt sem vagyok . . .

És gönceivel a hóna alatt csakugyan elrohant, és csupán odakinn az utcán öltözött föl, és még csak az fordult meg a fejében, milyen jó, hogy nincs nyakkendője, mert hol az ördögben találna most tükröt ahhoz, hogy megkösse!

Ej, te rézfaszú házaló, most az egyszer majdnem csakugyan rajta-vesztettél!

Belenéztek volna a szádba, és megnézték volna, hogy mi van a füled mögött! És alighanem alaposan megnyomkodták volna a lágycodát!

Ülnök Mama azonban kitartott a mérföldkövel való viselőségében.

Bement a rendelőbe, áttört a hipermangán zuhatagján, és kijelentette, hogy terhes. A terhesség viszont olyan ritka madár errefelé, hogy a doktor, mialatt meglepetésében igyekezett sebesen hátrafordulni, majd hanyatt esett a székével együtt, és szelíden, akár a Krisztus, emelte lábába játszó szemét Ülnök Mamára:

— Oh! Oh! — sóhajtozott most ő maga. — Gratulálok! Jaj! Szakorvoshoz küldöm! Laboratóriumba küldöm!

Ülnök Mama a legszívesebben a pokolba küldte volna: méghogy hozzon neki vizeletet meg székletet — ez olyan volt, mintha a lidércnek parancsolta volna meg, hogy hozzon rostában homokot; jól van, de a fejére fogja borítani!

— És! — nyerít Gerbert Herbert, miközben az esti lámpavilág rézsisakot húz a fejére, és az alól tekint körül hallgatóságán: — Elvitte! A székletet egy hatalmas uborkásüvegben, de akkorában, hogy a doktornak, amikor rápillantott, kezét kellett mosnia! Mert az bizony tele volt, és a szája is szépen le volt kötve, ollóval körülnyírva . . . Ki lehetett volna állítani a bíróságon!

Hogy ősz végén rövidebbek lesznek a nappalok, gyorsabban peregnek az órák, az óramutatók napközben észrevehetően fölgyorsulnak, mert ugyanannyi utat kell megtenniük, mint a hosszú, nyári napáldozatokig, úgyhogy mindig valami késlekedés érezhető a levegőben, az idő vészesen késik, ellentétben a lomha nyárrival, ez a téli most úppolyan, mintha Ülnök Mama mérgében mókon csapta volna a levesmerő kanállal, miután ébredező possesszív viszonyulásában oly nagyot csaltakozott, hogy még ez a Gerbert Herbert is — akárki megmondhatná róla, hogy az egész ember egy hatalmas közlekedési szerencsétlenség, és csupán a holt idő eltakarására szolgál, pusztá árnyékolás, holttakarás és vakolás a semmin, olyasvalami, mint a holdfogyatkozás anyaga — vele kapcsolatban recsegtetni azt a rezesbandányi torkát, hiszen egy szó sem igaz az egészségből: irigy és alattomos a világ!

Annyi alapja van az egésznek, hogy az orvos valóban kinn járt Ülnök Mamánál, aki orgonáit ojtotta, és a szemzőkéssel alaposan bele-

vágott a tenyerébe, hiába volt minden figyelmeztetés, illetve kár a jó tanácsnak fittyet hányni, miszerint

NE HERÉLD AZ ORGONÁKAT!

Elballaghatnék én is innen, úgy is képzelem el, hogy bizonyára az uborkásüveg mérföldkővel a hónom alatt: nehéz, átkozottul nehéz, mintha bosszantásképpen egyenesen nekem találták volna ki Úlnök Mama betegségének egész történetét, ezt a mindenfajta képzeletet fölülmúló kórtörténetet, amelynek micsoda kórismében rejtőzik a megoldása, és hogy ez hányszor és hányszor nyert már megállapítást, szinte hivatalos és retorizált módon, utalással a világ egyetemleges állagára, mivel ki sem lehet íranta közömbös.

Hogy én lettem volna Úlnök Mama sorsa iránt közömbös? Hogy csupán azzal a szándékkal túntem föl a környezetében, hogy ugyan mit lehetne leakasztanom róla, a haldoklóról — ahogy a híre járta —: nos, ez mindenképpen túltesz azon, amire valóban képes vagyok, ily nyeszletten, hogy szinte beleférnék egy koldustarisznyába, együtt azzal a nagy üveg szarral.

Hogy ez végül is csakugyan mérföldkő lenne az életemben? Hanem még csak a rávésett számára sem emlékszem, és a vércseppeket sem láttam az orgona gombásodni vagy penészesedni kezdő, őszi levelein, sem a bütykösen duzzadó végű hajtásain, amelyek máris sejtetik, hogy lesz még itt valami! Épp az én basztard fajtámnak, amely pontosan azzal tölti evilági idejének legnagyobb részét, hogy mindig valamire várazok, feledve közben azt is, hogy valójában mire, mire is?

Csakugyan, mire?

Ez az avas íz a számban ettől a levegőtől lehet elsősorban, vagy a levegőnek az emlékétől, mintegy; a falusi bolt raktárának a levegője ez, az időtől szürkére cserzett deszkaszálakból ácsolt, derekasan megvasalt, festetlen ajtó mögött — ez a helyiség a bolttól különálló épületben volt, és abban az időben a raktárak mindig üresen álltak, mivel elenyészően kis helyen elfért mindenfajta bolti portéka, amiből méretre talán legterjedelmesebb a gatyamadzag hosszúsága volt — a száalmas lámpabelet rövid, farkatlan kígyókra darabolták, a szárított marhabél meg legföljebb pár méternyi hosszúságú. A raktárban elképzelhetően csak a petróleumos vashordó állt, mivel a petróleum kimérése mindig komoly bonyodalmakkal járt: a hordó lyukas volt, meghatározhatatlan helyen, talán épp a fenekén folyt és búzlított irgalmatlanul, amikor egy alkalommal itt töltöttem az éjszakát, másnap a kenyermek is olyan szaga volt, az a levegő bevette magát a kenyér likacsaiába is, és hideg volt benn, amilyen hideg csak az élemedett, nyirkos levegő tud lenni, és végül is ez szabadulhatott rá az egész falura, és zihálva terjedt, keletnek Istenföldje és nyugatnak Istensegíts felé, s azután kitört Istenáldás irányába is, elnyomott minden más szagot, illatot, bűzt, rohadást, ez pedig éveket jelentett, mintha éveket töltöttem volna ott,

és az évekből is még külön éveket, valahogy mindez hatványozódott, ahogyan egy tetem közelében hatványozódhat, ami nem én voltam, csak ültem mellette keresztbe tett lábbal, törökülésben a koszos padlón, és nagy fejemmel bólogattam közben, igen, igen, igen, igen, mintha egy hatalmas termetű ló vonszolna messziről maga után valamit, és az egész egyáltalán nem mozdul, úgy fest, mintha csupán egy hintaló billegne a szélben, miközben az éjszaka nappalra válik, és a nappal meg éjszákára, csupán a leszegett lófej vitorlázik itt át biztonságosan, és annak a mozdulatait tanulom, tanulom egyre . . .

Hanem akkoriban még Ülnök Mama nem állt föl a mérföldköre, nem volt itt békés, családi hangulat, nem ragyogott be bennünket a házi áldás, nemigen volt mivel dicsekedni.

HIVATÁSSZERŰEN HERÉLED AZ ORGONÁKAT?

A sekélyen elhantolt holtaknak kijár egy rózsabokor a hasukra, úgy ám.

Az árnyékba fúló istenét a napszakoknak!

Az ember világuři köpedék. A földtörténeti újkorban gigászok zuhantak tova bolygónk mellett, Michelangelo kapálózó óriásai.

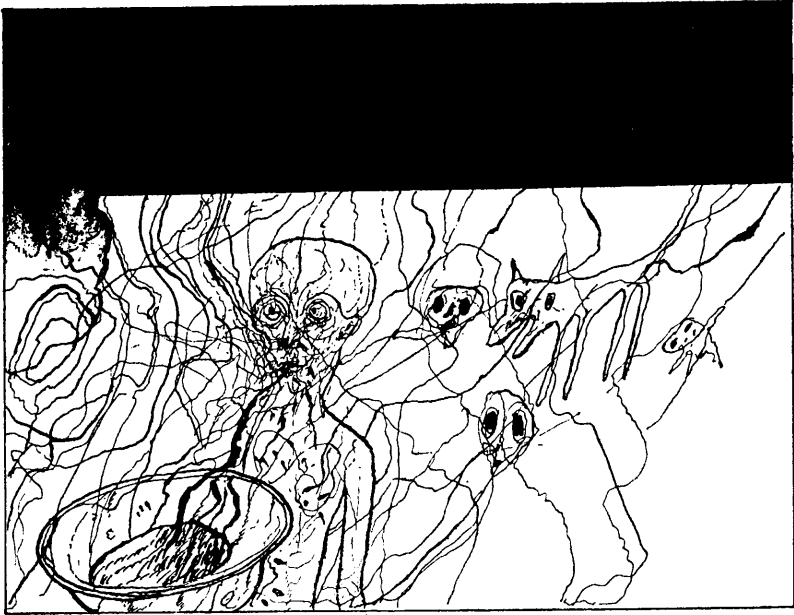
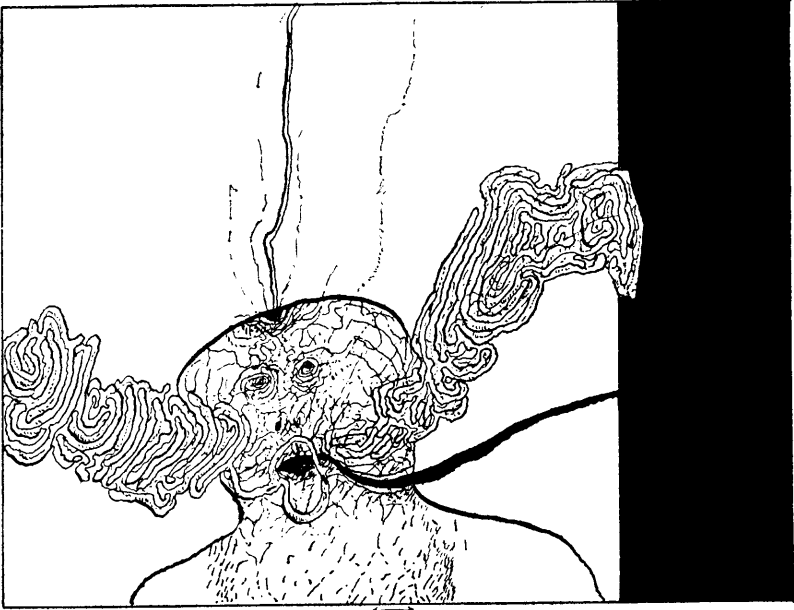
— Beh ronda, ocsmány és kotyogó záptojás! — bődültek el a réműlettől, s feléje köpdöstek. Némelyikük alaposan nyakon is találta. Ez a lepedék, ez a nyúlós bagólé képezi az eredetet: istenek születtek belőle! Zeusz! De legfőképpen és mindenekelött emberek: ezért is lakja ma javarészt ily takony nemzetség.

Én is jobban teszem, ha vagy kétszáz esztendővel ezelőtt (korábban), mindenkori szokásomhoz híven hátat fordítok az egésznek, itt, helyben, mert nézzük csak: 1786 — a gyermek Napóleon tűzérhadnagy, és ha itt nem kezdek figyelni az ágyúszóra, később bizonyára elkerülöm a robbanás közelségét is, a hintaló robogása pedig egészen lecsendesedne, és egy idő múlva fölhangynék a bólogatással is, sikerülne merőlegesen megtartanom kocsányán a fejemet.

De most még itt van ez a terem, és férfi létere hogy széjjelveti a lábát! És nézek bele a szájába, akár egy jövőmondó — nem kétséges, eléggé eltátotta, hanem a nyelvét sehogyan sem látom, az az egy bizonyos, hogy nem fulladás végzett vele . . .

Hanem én, aki a magam fonásából igyekszem összehozni ezt a hosszú kötelet, ha egyszer majd a nyakamra hurkolom, nehezen leszek eltántorítható eredeti szándékomtól, akkor már végigcsinálom, mert különben is kíváncsi vagyok, mi lehet a másik felén a függélyesnek vagy pusztán az elméleti síknak, amelynek mindig erre, az innenső oldalára kényszerültem. Bű vagy bá?

De az a másik ott az állítólagos, a névleges, a kétségbevonható üveg-lap mögött, vagy a tükör lapjában, a fancsali foncsorozott bagoly- vagy denevérképével, az irdatlan fülével mintha csak engem gúnyolna: bármennyire is higgadtan gondolok rá, a mosolya mégiscsak bosszant, a

végőskig fölbosszant vele, keresem is ennek a halottnak a képén a nyomait, a töredékét, hátha itt veszne egy darabja — csakhogy ez a száz elsősorban nem az a szőrös és kicsi száz, ez ugyanis leharapná egy friss sütetű forró lepénynek a felét, kiharapna belőle egy újholdnyit, mint-ha máris elérkezett volna az emberöltőkön keresztül várva várt földosztás ideje.

Hajtom akkor inkább tovább a hintalovat, megyünk itt ezen az országúton, vonulunk befelé Pannóniába!

Ha mindent megfontolok, kétségtelenül be kellett volna iratkoznom a lovasiskolába. Még idejekorán! Hogy levessen a hátáról a hintaló — ez már fölülmúl minden fantáziát! Már erre se lennék jó vagy való vagy használható, csupán kimérten és módjával használhatatlan, akár egy zsírpecsét az ünnepi felöltőn, de nagyon föltűnő helyen, amit nem takarhat el sem érem, sem kitüntetés, sem jelvény, hanem csak hivalkodik megismételhetetlenül és kitörölhetetlenül.

Nos, baszom én most ezt a díszmagyart!

Az Ocskay — Bocskay vitézkötést meg az ezredévet a sapkarózsán! A zsinórozást ha leszagatják rólam, legföljebb felakaszthatnak rá, egy-két napra, akár a mocsári teknőcöt, ebbe azért még nem döglök bele! Én mindössze a flekk vagyok!

A takargatnivaló! A monopólus!

A naplóíróhoz, miként kifejtettem, semmi közöm, mert akkor legalább szemléletmódom lenne, lapos és finom, akár az ezüstpapír, bármit is csomagoljanak bele, fénylik, és kiütököznek alóla a csokoládé-télapó vonásai, vagy a szent karácsonyi malacé!

— Lajcsi! Lajcsi! Ne izgasd föl magad ezzel! Kár ezzel fölizgatnod magadat! Lajooooo!

Akkor előrántom a csizmaszárból a fényképet, mintha egy kést szegeznék a mindenségnek, a sötét éjszakában... Vajon hova döfök én ezzel?

Ott van a képen, kopaszra nyírva, szép, boltozatos felsőajkáról akárki fölismerné. — Hát kérem szépen, kérem szépen, tessék most megmondani, nem ugyanaz a száz ez?

— De hiszen ez egy gyermek, Lajcsi. Ez a kép egy gyereket ábrázol, háborús, hogy ne mondjam, harci viseletben... Nézd csak a két pucér térdét, éppolyan bütykös, akár egy csikóé. Meg ha jól látom, még sebhelyes is. A fél térde csupa var, alaposan elvágódhatott. Csoda, hogy az orra épen maradt!

És még vigyorg is a fickó, úgy tesz, mintha nem ismerném föl. Szét húzza a fölső ajkát, csakhogy a fogai még többet elárulnak róla. Ezeket majd arannyal kell pótolnia, ha lesz hozzá képe!

— Lajcsi, én harminc éve nem láttam aranyfogú embert! Az aranyfog manapság olyan primitíven hat... Nem csinál és nem is csináltat senki sem aranyfogakat...

— Hát akkor most hová lett ez a pasas énnekem? — vetem föl én, Lajcsi. Lajcsi a fene, de hát valami nevet kell hogy adjon magának az ember, vagy legalább másokkal adasson, ha maga már erre is képtelen — én minden szempontból hasznavehetetlen vagyok.

— Nem lehetett ugyanaz, már ha csupán a korukat nézzük, hiszen egyiké a másikának éppen a fordítottja!

— De ott bólogattam fölötte egész éjszaka, mintha gyászolnám — és ez a kép volt nála. Előbb még a kezébe tettem, vagyis az ujjai közé nyomtam, akár valami menetjegyet, és azután visszavettem, mert sehogyan sem illett oda... Vagy nem is én voltam az?

— Hát ki a csuda lett volna ott helyetted?

— Ingattam a fejem, annyi biztos, de most már inkább azt mondanám, hogy a lovon ülve... Ficáncolt alattam a hintaló, akár egy történelmi freskón.

A decemberi íriszek verdesik az arcom, az idén ősszel még egyáltalán nem esett hó, pedig azelőtt ilyenkorra már mindig megmutatta karmait a tél, október vége olyan volt, mintha égboltozatnyi angórányúl hasa alatt mászkáltunk volna, fehér szálak sávozták a levegőt — ezekre az időkre vonatkozhatott volna a már említett disznómaraton, de akkortájt még alig lehetett privátot fogni, mind szétbújáltak, és nem mutatkoztak, legföljebb csak kocsmában, a kocsmá, az szentély volt, és a söntés volt az oltár, és angyali melódiák csaptak a mennyezetig, a mennyekig, a templomi kántor egyszemélyben kocsmái zenész is volt, a nép embere, a tajgáktól a Földközi-tengerig széthúzott harmonikájával, és ha parancsolták, belevágott:

*Meszeli a ház falát,
dörgölik a lány farát...*

pedig a menyecskéknek szebb szeme van, a Krisztusát, ezt véd az eszedbe, ha kefélni akarsz, menyecskét kefélj!

De hosszú út volt ez nekem a hintalovon!

Érdekes viszont, hogy annak a tetemnek a szemére egyáltalán nem emlékszem, mintha csak szája lett volna, száj és száj az egész feje, bizonyára camera obscura volt, csupán közelébb kellett volna hajolni hozzá, mert semmiféle szaga nem volt, csupán a petróleumé érződött, nem akkor, hanem még másnap is éreztem, és egyáltalán, még mindig érzem, mintha valaki szakadatlanul ezt lehelné rám, és nincs az az isten, aki engem egy gyapjúfonodába beráncigálhatna, bizony, a halál az egy petróleumszagú kártolt gyapjúbála...

— Lajcsi, te már megint kezded...

— Kezdi a fene, a nyavalya, a frász, abba se hagytam, csupán ezt a versikét dűnnyögöm magam elé, mérsékelt bólogatás közepette:

Szövetkezet tagja vagy?
Ez derék dolog!

— és ez egyedül csak Szörvendelt nem vadította meg, ugyanis egy szót sem értett belőle, és nem is létezik a világon olyan majomabécé, amelyen ezt le lehetett volna neki kopogni, a megrögzött privátjának. Hogy mit veszített ez az ember!

Azonkívül abba a raktárhelyiségbe sem tette be valószínűleg sohasem a lábát, és honnan is ülhetett volna ezen a hintalovon? Az a rémes távolság, ahogy elnyargalunk, neki a falusi legelő sarkának: itt a talajvíz néha nagyon fönn van, félő hogy elmerülnénk benne, sokkalta jobb mozdulatlanul, lélegzet-visszafojtva megállni a szélén, s nézni lefelé, éjszaka, bele a szeles és csillagos ég boltzatába, amikor idelell hullám sem rezdül, a békák már mind aludni mentek, s egyszeriben fogalmat lehet alkotni valami mélységről, vagy legalább arról, milyen lehet az, ha valaki mélyen, mélyen alszik . . .

A fényképet visszacsúsztatom a csizmámba, csupán hogy időt nyerjek, vagyis miként fest valójában ennek az időnek a nyérése, a sápadt levél ideje, a tél elvágott torka?

Hanem hogy hajt a vérem, vagy mi az ördög, mármint engem, Lajcsit meg a hintalovat, leszánkázunk itt ezen a sáros turzáson a mezei tégláégető irányába, itt 1946-tól még honfoglalás korabeli téglákat égettek, olyan pelyvásakat és vöröseket, amelyeket ha megfúj az éjszakai hideg szél, nyomban porladni kezdenek, mintha a sarat, amelyből gyúrták őket, időnap előtt megütötte volna a dér. Tehát neki a tégláégetőnek, neki a kialudt tábori kemencékből ki-kicsapó hamuesőnek, pernyezivatarnak, Góbi-sivatagnak, jaj, a kis kendőn, most kellene a számrá, hogy bele ne fújjon a vihar, de annak is, uram isten, micso-da marhaság van a sarkába hímezve, szerencsére nem mind a négybe, csak egybe, le sem merném írni, én, Lajcsi, a hülye militarista, a hintalovas térhódító.

Meg majd ha ezekből a téglákból elkészül az újnak a fundámentoma!

Am végül is itt benn, a felsöpretlen raktárhelyiségben addig bólogatok, bólogatok egyre, míg magam is elhiszem az egészet, mert a helylésemnek bizony nincs határa, és én, kérném szépen, úgy lelkesedek! Ekként — lelkesedve — várom a virradatot . . .

Hanem még alig-alig pitymallik, az ajtó deszkáinak részén meg az ablakok rácsán keresztül egyáltalán nem világosság szüremlik befelé, sokkalta inkább mondhatnánk még mindig sötétségnek, szemben a fal fehérségével vagy szürkéségével, kivéve azokat az ismeretlen anyagú, sötét pettyeket rajta, amelyekkel, esküszöm, nem én csapdostam be vagy szenteltem össze, mintha kirobbanó vérhas csapta volna meg a falat, csupán a mérték helytelen, mert inkább a szem, semmit az *anus* magasságában: nos, itt valakit úgy szájon vagy orron töröltek, hogy

csak úgy recscent, meg melléje már fröccsent is a leve, és kis, bizsergő spriccelések öntötték el a levegőt, mint amikor valaki levágott fejű tyúkot, kitekert nyakú gerlét tart a feje fölé, s lábánál emelve még röptetné a verdeső szárnyán — annyi biztos, hogy nem az én gerlém lehetett a gyűrűmről, mert az jégszínű eget fosott volna a nyakukba, lisztként alásztáló oxidációt vagy ködölő permetet, hogy kimarja a szemüket; különben meg honnan volna a fémnek vére?

Egyszóval, nem vasember volt, aki itt föltételezhetően vért ontotta, s nem tudom, kiáltott-e netán segítségért, visongatott-e, bőgte-e elszalasztott térhódításom irányába:

— Lajcsi!!!

Hogy fordulnék meg aprócska, tarkára festett fafülű lovackámom, s hintázzak abba az irányba, amerre őt sejtem, hangja alapján megítélem helyzetét: hát itt van, ezzel jár, hogy iránytűmet elvették, bár ha rövid időre megnyugodnék, a vízen térképként terülne elébem a csillagos ég boltozata, mérv- és irányadó lehetne a víz mélyében kiteljesedő égabrosz, s nyomban tudnám, hogy a Kígyó vagy a Róka farkáloz, a Hajóvitortla köteléhez, illetve a Szűz micsodájához kell-e kapnom. De csak egyre a vágta, a vágta, a vágta!

— Rilke Kristóf kornétás! — kiáltok a vak messzeségbe és a süket sötétségbe. — Kornétás! — De mi a válasz?

Ludwig Stamler vadászebei csaholnak, ott valahol, az ég határszélén a Nagy Medve alatt, de lövést még nem hallani, tehát még csupán a kutyák fogtak szagot, meg az ökörhajcsár lengeti az ostorát... Végigvágna tán az égen és a vízen!

Be kell érnem azzal, hogy a raktárhelyiségben, abban a hatalmas, bűzlő hodályban szerettek valamikor.

No de őszintén, igazán szerettek!

A néhány zsáknyi szürke mákhéj, odaöntve az egyik sarokba — talán megkezdték a fölvásárlását, de utána abba is maradt, a kutya sem fizetett érte, vagy telirakták féltéglával, hogy súlya legyen, s utána az átvevő nem győzte az eladók után dobálni. Megsértődhetett azon, hogy ekkora gorombaságra kényszerítették.

Miközben bólogatok ültömben, az is megfordul a fejemben, ahogy összéb és összéb szedem a hálót, amelyben a helyzetem így szertezilálódott, hogy a mákhéból elég kiadós adag teát főzhetnék magamnak, ha volna petróleumfőző, meg tudnék vizet szerezni, ám ennyi föltételezett előny mellett is szinte megoldhatatlan a tűzgyújtás kérdése, a gyufa oly elérhetetlen valaminek számít innen, pedig még emlékszem arra a határozottan tárgyilagos jelenetre a temető kerítésénél, ott is a tűz forgott szóban, valami rátömés a pipára meg lángnyelés, de az lényegesen kisebb fejű ember volt nálam, kemény agyú, akár a kavics — egészen pontosan a csigahéj és a kavics kereszteződése — basztard! —, és annak volt gyufája, nekem meg nincs.

Egyáltalán, mim van?

A tarsolyomban, a tarisznyámban, amelyet azonban hamarosan ki kell majd ürítenem, és a hideg ellen a fejemre húznom, hogy le ne fagyjon a fülem, az orrom — a szememnek lyukakat kellene előbb égetnem vagy vágnom a tarisznya anyagában —, szóval, ebben van a darabka kenyérem, amely a petróleum szaga miatt mostanra már holtbiztos, hogy ehetetlen, a számomra mindenképpen ehetetlen, azután a bolhaszaros ingem, amíg magamra nem veszem azt is, hogy rétegesen legyen öltözködve a maró fagy ellen, ahogyan azt a nagykönyvben is írja. És ez a tetem sem az a temetői jelenés, hiába rúgok feléje, sőt — tapintattal — akár bele is, a térde fölött: ez alig rándul, s utána megint kiegyenesedik a lába — ez benne alighanem a legveszélyesebb.

Hogy ennyire döglött hideg ember ez, nincs is merszem semmit sem lehúzni róla — de, éppen, hogy abban még csak jobban fáznak majd, mint eddig.

Inkább döcögök egy keveset a hintalovon, igyekszem követni a Vadász-kutyákat az égbolt sáros talaján, meg kitapogatom, hogy megvan-e még a fényképem, és hallgatózom még egy kicsikét a sötétségbe, a Nagy Medve irányába.

— Hát ezt is aztán jól leszúrták! — hallom az ajtó előtt, kívülről? belülről?: nos, jó lenne tudni, az esetlegesen adódó vészhelyzet miatt, mi merre van?

— De virrasztó csak van vele? — acél a kovához ütődik így, ugyanezen a hangon, hogy szinte szikrázik.

— Van hát... Van valaki...

— Csak arra gondolok, ha mégis valami előadná magát... Váratlan dolog...

— Van valaki... Valaki volt itt... Ott, mellette... Ott volt... Valaki...

Hát, én lennék ez a valaki, váratlan dolgokra és fordulatokra, amit másvalaki képtelen lenne sértetlenül elviselni: fölkavarodna benne az agyvelő, akár a részeg gyomra! Rémületében kiokádná az eszét a koszos padlóra! Összeccsinalná magát a feje a koponyája öreglyukán keresztül!

— Na, jó. Nem nézzük meg?

— Minek? Majd reggel kifizetjük...

— Hogy ott van-e?

— Ugyan hol lenne máshol?

— Lehet, hogy fél... Szólni kellene vele.

— Hadd féljen! Én is félnék...

— Vinni neki valami italt...

— Eleget ivott!

— Mégsem kellene bezárni.

— Elsőkik különben! Ha elvállalta, hát csinálja is végig! Minek vállalta?

Hát épp ez az! Főntebb előadván jöveletem, bevonulásomat, érkezesemet, indítékaimat — és ebből az egészből egyszeriben csak a helyzetem marad, amely minden valamirevaló kívülálló számára iszonytatóan fogvacogtató, úgyhogy csattog is a hiányos fogsorom, de elsősorban a repesztő hidegtől, miként már egyszer végiggondoltam, vagyis nagyvonalakban vázoltam magam előtt a raktárhelyiség kifejezetten előnytelen oldalait.

Hogy eszközők híján képtelen vagyok magamnak egy pofa ópiumos teát főzni, amelynek segítségével talán átlendíthetném magamat zúzmárás korlátaimon.

Ha régi, jó térképeim megletek volna, akkor bizonyára elkerülhettem volna ezt a helyet, mert ez semmiféle térképen sem szerepelhetett, s hát ami nincs, oda nem juthat el elevenen az ember, legföljebb földmérnöki rajzok praktikáinak a segítségével, ha még támogatják is ebben a kataszteri hivatal bálványozott munkatársai, s hagynak annyi helyet, betüremlést valamibe, egy nagy negatívumot, hogy azt nyugodtan nevezhessük Zsák utcának.

Ez olyasvalami lehet, mintha az égabrosz végtelenje nem ki- vagy elfelé terjed, hanem hirtelen befelé fordul, valami szoláris viharzsákot alkot, és belegyömöszöl bennünket, átírja kiterjedésünket és keresztülhatol, túlterjed rajtunk a határa: ez annyira érdekfeszítő lehet tudományosan szemlélve, hogy a Zsák utcában szinte máris sajnálom, miszerint erre a lehetőségre még nem irányult rá a figyelem — engem kifelejtettek a tudományos rendszerekből!

Meg egyáltalán mindenhonnan! Például a rémálmok antológiájából. A basztardok leírásából. A légjáratok nyilvántartásából. Azért mégis bátorkodnám föltenni a kérdést: WHO IS WHO a Zsák utcában? A kurva anyját a Mindenségnek!

Hinc ira!

Káliumpermanganát és hiperkultúra! Akár a Kígyó és a Skorpió párharca a menny boltozatán!

Ha a Skorpió meg van győződve róla, hogy neki kell mindig fújnia a kürtöt... Trombitálni! Ülnök Mama is ekként festene az orgonalgasban, a szemzőkessel, amikor még merőben más volt közöttünk az a valami, amit a viszony vagy a viszonyulás fogalmával lehetne takarítani vagy elpalástolni:

SZÓVAL, MÉGIS HERÉLED AZ ORGONÁKAT!

— Lajcsiíiii! Nem volt neked elég a méhésznél, ugye?

— Ott döglött hideg volt... Akkor inkább már egy valódi hullát! Igazi, oszlásnak indultat, akinek a száján zöld lé csorog... Tanúskodást egy obdukciónál... Merev vigyázzállásban végigállok, és a végén csupán odafirkantom a nevemet a szivárgó, híg, vizenyős vérébe mártott tol-

lal. Kicsit ugyan remeg a tollszár a kezemben, de végtére is itt van, a kipontozott vonalon, stb. stb. és

Lajcsi

Ettől koldulna ez az egész, végtelenből betüremlett Zsák utca...
Ebdukció és kutyaszorítás!

— Nincs ám nekem senkim! — mondja az akkori Ülnök Mama, és ugyanolyan könnyet morzsol el a szeme sarkában, mint amilyet, gyöngyszerűt, utóbb a kék szemű sertések fehér pilláján láttam. Ugyanabban a mély kútban lakhat minden fájdalom!

— Majd lesz! — mondom oly szemtelenül, amilyen csak tudok lenni. — Csak kitartás! Kifejlődnek azok előbb-utóbb!

— Micsodák? — kapja föl a fejét.

— Hát az erogén zónák! Már egy levél érintésétől is lúdbörözni kezd a füle! Úgy ám!

— Lajcsi!!!, a vízfejű istenedet! Micsoda beszéd ez? Ki tanít téged erre?

— A problémák! Megoldásuk közben születnek bennem a kételyek, és már itt is vagyunk az eredetnél... És egyáltalán a páros szervek kérdése: a genitáliák! Azok kétszeresen is párosak, de függetlenek egymástól; magyarul, a szabad akarat a döntő. És milyen nagy szavakkal függenek össze, szinte széjjelvetik az embert: Szabadság! Függetlenség! És az egészben pusztán arról volna szó, hogy ki kivel baszik! Az ember patetikus lény.

Épp ezért gyertyát kellene gyújtanom tetemem fejénél. De ez a két toporgó, aki az imént itt állt az ajtó előtt, sajnálta rá a pénzét, még a gyufára is sajnálta; el tudom képzelni, hogy járom velük az éjszakai béremmel!

Egy nagy vitézkötés lesz az, odasodorintva a csupasz pirkadattól áthatott földre, majd nem azonos tömegű a magammal hurcolászott mér-földkő uborkásüveg tartalmával, habár ebbe nem szólnék bele. Az lesz nekem a fejem alja!

Szóval, egy lépcsőfokkal feljebb állva szemléltem én még az akkori Ülnök Mamát, ha az elvadult orgonabokrok között hajladozott, nekem meg nagyon a terjedelmes fejem tetejére tűzött a rám csak vész hozó napok sugara.

— Majd beoitanak még téged! — motyogtam a kiherélt orgonák felé, mintegy vigasztalásképpen.

— Miket hordasz te itt össze? — csapott le rám a leendő Ülnök Mama, és a kése ott szikrázott a szemem előtt, a pengéje fénylő lapjában megnézhettem magam. — Mondd csak még egyszer! — és arra kellett gondolnom, hogyha már úgyis végem, egész nyugodtan megismételhetem, úgyis ezek lesznek az utolsó szavaim, ha még előbb el nem ér a kés általi vég:

— Majd beoitanak még téged! — és vigyorgtam rajta, egyen meg a fene, te, halállény!

— Hogy merészelsz?! — süvöltötte elsápadva, pedig már akkor is olyasforma fertálya volt hátul, akár egy kancafar, és azt is megjegyeztem magamnak, hogyha lehajol, belülről, a két combja közt jobbról meg balról is olyan csatornaféle formálódik, amely kifejezetten oda irányul: afféle emlék lehet ez a szervezet felszínén, atavisztikus maradvány, amikor még mindent ebből az irányból intéztek el, csak úgy, futólagosan. Nagyot fejlődött azóta a testkultúra! De mit herélt az orgonánakon olyannyira lehajolva, hogy a hasát is látnom kellett a lába közén keresztül . . .

Hát ezek az idők voltak azok a túrhetőnek nevezhető az egykori Ülnök Mama közelében. Azután lettek fehér orgonák meg dupla szirmúak, és ezek is mindenféleképp árnyalódtak, akár az én homlokom színe — csak utóbb kezdtem fölfigyelni arra, hogy a kobakom szélvédője, ott, a hajam alatt, mintha kezdene zsugorodni meg ráncosodni, és a szemem villanása is tompább, bárgyúbb lett, már nem is villanás volt, cigányosan hamis vagy gyűlölködő, hanem pusztán üres, fakuló nézés, bámulás, tisztára olyan irányba fejlődő, mint a kék szemű disznóké, már csupán az hiányzott, hogy az állam is leessen, és csak vonszolja a fejemen a lelógó alsó állkapcsomat — istenem, ha ez így megy tovább, legalábbis bányarém leszek — kaptam észbe, egykettőre kialakul bennem a megmalacozni vágyó entellektüel!

Csak az soha! Méghogy entellektüel! Én? Mi vagyok én? Lófasz? Balfasz?

És hamarosan eljön majd az a reggel, amikor az orromba nyomkodott malacdrótokkal ébredek, hogy többé semmibe se üthessem bele egészen illetéktelenül . . . Láttam már, hogyan szokták kifelé csavarni a malacdrótozó fogón azt a fülescsavart, hogy a drótkapocs minél mélyebben megüljön az orrcsontban. Nagy, rőfögő hajnal! Terád ébredek én hamarosan . . . A vetélt pokláddal takarózom, és virrasztásomért béremet várom: bizonytalan életvitelem koronáját!

Sokkal megfelelőbbnek találtam volna ennél valami konyhai háttér-szolgálatot, de nem az akkori Ülnök Mama közelében: ha lehajol, hátulról, a két combja között, magasan, látom a jelzett csatornát, épp úgy, mintha egy almából kivésték volna a féreg magházba torkolló járatát. S hogy ezért drótoztatnám meg az orromat?

Malaccá válás vagy malacozás: mily válaszút várt rám! Konyhamalac vagy konyhai értelmiségi, éttermi entellektüel vagy konyharém, ennél több már a Zsák utcába sem fért volna bele, nosza, bólogatok is rá szaporán, igyekszem kibandukolni, kidöcögni a hintalovon a veszélyesnek tűnő zónából, amíg csak nem hallom megint:

— Lajcsiiii!

Hanem ez most a szétvert pófájú, és zuhantában vijjog nekem, mi-

előtt elterülne a begyűjtött mákhéj rakásán. Akárcsak az a másik, a madár, a Dundee (Mich.)-beli, azzal a különbséggel, hogy az aligha-nem egészen másvalakinek a nevét kiáltja, ha összevetjük emezzel; annak még nincs szétverve a porfája:

— Matthew!

És ennek az utóbbi kiáltásnak a vége, az a fütty- vagy süvítésszerű *juuuuu!* itt húz el a fülem mellett, akár a levegőben egy célpontját kereső, kocsmai söröskorsó, amit az emlékezés mégiscsak másnak szánhatott, nem érdemeltem én ezt vagy nem voltam rá méltó?

— Ostoba ötletek! — vallaná a pléhboy, szinte csörtögve kászálódva ki a borbélyszékből: nem is csoda, amikor oly vékony, mintha papírból vágták volna ki, szinte már kapkodva, és végigcsorgatták volna valami színekkel, ami az öltözete. Ez a lap most a másik, a tükör lapja felé hajlik, és végigsimít állán, majd fölnevet a kis, fekete szőrös szájával.

Ezt a nevetést már egyszer hallottam valahol. Ez a magába fordult ember sohasem nevetett még föl eddig, csupán most, hogy meglátta a tulajdon képmását, és most is úgy, mintha ráismert volna valakire, rég látott emberre: hamar elő a képet a csizmaszárból!

Hamar elő a képemet, vagy másnak a fényképét, azért, akinek a térde oly csúnyán le volt verve, és mégis mosolygott, mintha máris látta valakit a fényképről, nem csupán a fényképezőgépet, amely mint valami teodolit vizsgálja a három fekete lábáról, esetleg már meg is futamodott előle, és ezen kacag most, vagyis akkor, mert az nem igaz, hogy még most is... Mindörökre?

Az egy kissé hosszabb táv nekünk, malacozóknak, pléhboyoknak, méhészeknek, ülnököknek, álnokoknak, akik tükörlappal legyeznénk a hiúságunkat. Csak csínján a mi jelenségünkkel! A megfoghatatlannál sokkalta veszélyesebb és fullánkösabb dolog az alig megfogható, állapított meg egyik levelében Szabó Miklós.

(Folytatjuk)

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

BESZÉLGETÉSEK KRLEŽÁVAL

Részletek

ENES ČENGIĆ

1978. III. 20.

Bela bent van a városban, és üzen, hogy Krleža vár a Gvozdon:

— Egyedül van, és kéri önt, hogy szegődjön hozzá társaságul.

A szalonban találom. Az asztalra könyökölve néz le a parkba. Összerezzen, amikor megpillant.

— Hogy jött be, hogy nem hallottam?

— Az ajtón.

— Ne legyen már ilyen szellemes, tudom, hogy az ajtón jött be, és nem az ablakon!

— Ereszkedjen csak egy kicsit mélyebbre abban a székben, hogy jobban láthassam!

— Tessék, úgy ülök itt, mint az isten az Olümposzon!

— Az Olümposzon sok isten lakozik.

— Nem tudom, melyik közülük a legfőbb.

— Hogy is tudnád, öcsémuram, ha nem vagy igazhitű?

— És maga, a görög katolikus, tudja?

— Nem vagyok én sem római, sem görög katolikus. Én kis koromtól kezdve ateista vagyok.

— Kinek a hatására vált ateistává? Az ön esetében az irodalom vagy a neveltetése játszotta ezt a szerepet?

— Nem. Milyen és melyik irodalom hathatott volna rám abban az életkorban?

Édesanyám — ha ezt vesszük, és innen kezdjük, vagy a neveltetésemtől, ha úgy tetszik — hitet gyakorló katolikus volt. Ez annyit jelent, hogy havonta egyszer elment gyónni. Klerikálisnak nem volt mondható, csupán a vallásosság érzete volt benne erős.

— A nagyanyja?

— A nagyanyám tizennyolcadik századba illő ritualista volt.

— És az édesapja?

— Apám közömbös volt. Nem számított különösebben istenfélőnek, de tartotta magát a szertartáshoz, járt a templomba. Ezt azonban ő csak a külszín kedvéért tette. Két ujjal keresztet vetett, és ennyi volt az egész. Édesanyám viszont, aki — mint mondtam — hitét gyakorló katolikus volt, megkövetelte volna, hogy imádkozzam, és kétségbe volt esve, amikor látta, hogy erre nem vagyok hajlandó. Ő azonban mindig vigyázott arra, hogy érzelmeimben ne sértsen meg engem.

1926 április-májusában már halálán volt mint súlyos, gyógyíthatatlan szívbeteg, és mindannyian láttuk, hogy itt a vég; el voltunk rá készülve minden pillanatban. Szemmel látható volt, hogy el kell válnunk. Ő is tudta, hogy meg fog halni, én is tudtam, hogy meg fog halni. Már csak morfiummal élt, és két teljes hónapja ágyhoz volt kötve. Azóta nem járt kinn. Templomba sem mehetett el, és a vallási érzelmeit ismerve — noha ő erről egy szóval sem tett említést — belebocsátkoztam egy műveletbe. Ezt mondtam neki:

„Miután már két hónapja nem voltál templomban, én el fogok menni a Szent Balázs templom plébánosához, és elhozom őt hozzád.” Valójában könyörögni kezdtem neki, hogy elhozhassam a plébánost, azt gondolván, hogy a kedve szerint cselekednék, de ő elutasította az ajánlatomat. Úgy halt meg, hogy nem akart megsérteni engem azzal, hogy pap lépjen a házamba. Volt benne tapintat, és határozottan visszautasított:

„Ne, ne, ne, inkább ne. Téged az mérgesítene.”

„Világért se hidd, hogy mérgesítene — mondtam —, ellenkezőleg, én is így szeretném.” De ő kitartott a magáé mellett. Úgy költözött át a másvilágra, hogy nem vett búcsút a paptól, csak hogy ne okozzon sérelmet a fiának. Egyszerű asszony volt, de első osztályú úrihölgy, kifinomult valóságérzékkel.

Soha életemben nem hallottam, hogy bárkire valami csúnyát mondott volna. Soha senkinek a hibáit nem emlegette föl. Mindig csak védelmezte az embereket, különösen a családban. A nagynénik meg a rokonság, a különféle intrikák: ő váltig emberséges tudott maradni, és az ő szájából nem hallhattál egyetlen bántó szót sem.

A temetésén rengetegen voltak. Amint jobban megnéztem ezeket az embereket, akkor láttam, hogy valójában ezeknek a fele koldus.

Bárki is csöngetett be az ajtónkon, anyám már vitte is neki az elemóziát; éveken át így istápolta az éhezők és a koldusok népét. Közte és apám közt örökös perpatvar dúlt emiatt. Apámat rettenetesen dühítette, hogy minduntalan becsöngetett hozzánk valaki, ő meg bőkezűen osztogatta az alamizsnát. Végül kikelt magából: az isten szerelmére, ez is kellene, meg az is kellene, és ez sincs, meg az sincs, de mennyibe kerül csak az, amit te boldog-boldogtalannak szétosztogatsz!

Ő azonban mit sem zavartatta magát. A koldusok azután is rendre becsöngettek hozzánk.

Velem történt meg 1926 vége felé, hogy Koprivnicából megérkezve a pályaudvaron hordárt fogadtam, hogy vigye el a bőröndömet a Mária királyné utcában levő lakásomra. Amikor ki akartam fizetni, ő visszautasította a pénzt, mondván:

„Ne, nem kell, köszönöm szépen. Amikor csak rászorul, Krleža úr, én készséggel állok a rendelkezésére.”

„De miért? Mivel köteleztem én le magát?”

„Nem maga kötelezett le engem, hanem a megboldogult édesanyja. 1916-ban az ön édesanyja elment a kereskedésbe, hogy a cédulákat beváltsa lisztre. Három ötkilós csomagot kapott, és engem fogadott meg, hogy ezt hazavigyem neki. Hazaértünk, én leraktam a zacskókat, és mondom neki:

„Könnyű magának, nagyságos asszonyom, maga ennyi lisztet kapott, nekem meg három gyerekem van, és egy szemernyi lisztünk sincs otthon.” — És mit gondol, mit tett ő erre? Megfogta az egyik zacskót, és azt mondta: tessék, vigye ezt haza a gyermekeinek. Tudja maga, hogy mit jelentett ez nekem abban az időben? Olyan sokat jelentett, hogy azóta sem felejtettem el.”

Ez 1916-ban történt, és ő tíz évvel később nem akart pénzt elfogadni tőlem. Számítalan ilyen esetet elmondhatnék, mert rengetegen éltek belőle.

— És édesanyjának az anyja, ő magukkal élt?

— Igen, egy ideig. Szült tíz gyermeket, majd végül tizenegyediként édesanyámat is, úgyhogy ő tizenöt vagy még több évvel fiatalabb volt a legidősebb nővérénél. Fivére meg volt még annál is idősebb. Édesanyámat csak kis taknyosnak tartották, és úgy is bántak vele. Egészen addig együtt éltem a nagyanyámmal, míg 1902 végén ki nem ment Párizsba. Negyedik osztályos elemista voltam.

— Ez tehát az anyai nagyanyja. Az ön apai nagyanyja meddig élt?

— Apai nagyanyám még a múlt század hatvanas éveinek végén meghalt, amikor apám tizenkét éves volt.

Anyai nagyanyám, akiről most beszélek, elutazott Párizsba, és négy évet töltött el ott a fiánál. Ez a fia szabó volt, Zágrábban egy nagy szabóságot tartott kézben, de aztán csak eladta, és kivándorolt Franciaországba. Ott esernyőkereskedést nyitott; Párizs egyik külvárosában volt a háza meg a boltja is.

Stanko Lasić utánajárt ezeknek. Nem tudom, jó irányban tapogatózott-e. Különben meg nem is fontos.

Amikor nagyanyám hazatért Párizsból, jól beszélt franciául. A franciát én az iskolában nem kötelező tantárgyként tanultam, és a nyelv iránt táplált rokonszenvem valójában nagyanyámtól ered. Erről a párizsi nagybátyámról a húszas években egy kollégája beszélt nekem —

úgy hiszem, Maticának hívták —, aki többször találkozott vele Párizsban.

És végül, hogy befejezzem: az én ateizmusom tehát furcsa egy dolog, hogy még egyszer visszatérjünk rá. Hogy hogy lettem ateista, magam sem tudom, de egyet biztosan tudok: a vallásban kezdettől fogva nem láttam semmilyen metafizikai mélységet, a papokra pedig úgy tekintettem, mint minden más emberre magam körül.

1978. III. 25.

Krležához betoppanva ott találok a Belgrádi Rádió riporternőjét, Nada Marinkovićot. Éppen egy élénk beszélgetés kellős közepén tartanak, amikor megjelenek.

— Látja, Nada — panaszkodik Krleža —, a feleségem, miközben bement a városba, jól megfontolt szándékkal idehívta Enest, hogy egy pillanatra se maradjunk kettesben. Egyszer adódik alkalom számomra ebben az életben, aztán az is füstbe megy.

Nada hangosan fölkacag.

— Most pedig — mondja Krležának — tessék csak megkérdezni Čengić elvtárstól, hány négyzetkilométer Kína, hány India, hány a Szovjetunió, hány kilométer hosszú ezeknek az országoknak a határa, és mindazt, amit az előbb tőlem kérdezett!

— Ezt hagyja, kérem, Nada. Évek óta mást se teszek, mint hogy Enest mindenféle kérdésekkel zaklatom. Ő meg — ezt meg kell valanom — vitézül tűri.

— Tegnap jártam a festő Svečnjaknál — mesélem —, hogy megnézzem azt a Gustav Krklec-portrét, amelyet 1964-ben készített róla, és beszélgettünk magáról is, meg Sinkóról.

— És mit beszélgettek Sinkóról?

— Svečnjak azt mondja Sinkóról, hogy jó ember volt; itteni magyar, aki sohasem tanult meg horvátszerbül beszélni. Közben itt nőtt föl, egyetemi tanár volt, és tagja a Jugoszláv Tudományos és Művészeti Akadémiának.

Svečnjak szemléletesen beszélt nekem Sinkó temetésének egyes részleteiről, amelynek végén ön azt mondta neki:

„Íme, látja, Svečnjak, ma itt eltemettük őt. És ezzel vége, órála többé egy szót sem fogunk hallani.”

És valóban, évek teltek el Sinkó halála óta, de róla — mély csönd.

— Igen, nálunk mély csönd uralkodik, de most érdeklődni kezdenek iránta a magyarok. Sinkó Lesznei Annával, a magyar poetrisszel a húszas években Bécsben egy haladó magyar folyóiratot adott ki, amelynek *Testvér* volt a címe. És ez a folyóirat Sinkó forradalmi

kiáltványában Tolsztojt úgy emlegeti, mint aki „a mi testvérünk”, ez pedig mai perspektívából nézve természetesen igencsak érdekes.

Ami pedig Sinkó nyelvét illeti, Sinkó mégiscsak magyar volt, míg viszont, példának okáért, Petar Dobrović hamisítatlan magyarországi szerb, és ő sem beszélte jól az anyanyelvét; ilyeneket mondott például az 1912-es fölkelésről: „Volt ott nagy lázongások, hároman lettek emberek legyilkolva az utcán.”

Hazaér Bela, és Krleža „megfeddi”, amiért nem hagyja, hogy „hatvan év alatt egyszer kettesben maradjon egy hölgygel”.

— Valóban, már hatvan éve, hogy együtt vagyunk. Ezt ki is kellett bírni!

Tudják, közvetlenül azután, hogy érdemrenddel tüntettek ki, együtt voltunk Jovankával és Titóval Brionin. Titóval beszélgetve eszembe jutott ez:

„Kitüntetést kaptam öntől, és kötelességem, hogy hálásan megköszönjem önnek. De igazából nem értem, miért is kaptam az érdeméremet.”

„Azért kaptad — felelte Tito —, mert ötven évet kibírtál Krležával.”

„No, azért már egy kissé nagyobb kitüntetést is kaphattam volna.”

Nasszertől is kaptam egy gyönyörű érmet, amikor Titóval Egyiptomban jártunk. Megvolt bennem a kísértés, hogy brossot csináltassak belőle, és viseljem, de nem, semmi áron sem tennék ilyet, már csak tiszteletből sem.

Elmondom, hogy előző nap a festő Mirko Račkinál jártam, aki az idén tölti be kilencvenkilencedik életévét:

— Jólesett hallania, hogy Krležával Ščitarjevóban jártam. „Krleža azt mesélte nekem — mondtam neki —, hogy ön másfél évet tanítóskodott ebben a faluban, és amikor már nem bírta tovább, egy nap kiírta az iskola ajtajára: Elmentem, és többé vissza se jövök.”

„Igen, 1901-ben történt ez — emlékezett vissza Rački —, de nem azt írtam ki, amit Krleža mond, hanem miután lépten-nyomon összeütközésbe kerültem az elmaradott paraszttal és plébánosukkal, egy reggel kivittem a táblát az iskola elé, bezártam az ajtót, a kulcsokat fölakasztottam a táblára, majd krétával ráírtam:

Tájékozzatok csak, az egész falu, a plébánossal az élen! Fölkaptam a kerékpáromra, és meg sem álltam Zágrábig. Soha oda többé vissza nem mentem.”

— A neves nyelvész, Petar Skok meg, valami harminc évi házasság után, kiírta a feleségének: „elmentem”, és el is ment — mondja Bela.

— Nem így mesélték ezt, Belácska — veti közbe Krleža. — Skok állandóan úton volt. Elvált a feleségétől, de továbbra is közös háztartásban élt vele. Mindahányszor útra indult, csak leírta egy papírlapra: „elmentem”, és kitette a konyhaasztalra. Ez volt az ő közö-

nése, annak a jele, hogy egy ideig távol lesz. Azt nem közölte, hogy hova utazik, csak ennyit: „Elmentem”. Ám, ahogy egyik nap hazaér, ugyanott a konyhaasztalon ő is talált egy cédulát. Rajta csak ennyi állt: „Elmentem én is.” És persze a felesége sohasem tért vissza.

Skok egyébként egyetemi tanár volt, halhatatlan tudós, egyedülálló szaktekintély nemcsak itthon, hanem a nemzetközi lingvisztikában is. Hírneves nemzetközi balkanológus volt; ő a szerzője a mi etimológiai szótárunknak is; százával közölt tudományos dolgozatokat. Tökéletesen beszélt az ó- és az újfrancia nyelvet.

Különc ember volt. A hosszú alsónadrágját a harisnyáján kívül kötötte meg, közben a nadrágja szára meg igencsak kurta volt, így hát az alsónadrágja szára kilógott a nadrágja alól. És így utazgatott az összes nemzetközi kongresszusra, Amerikától Oroszorszáig. Dē tagja volt a mi Akadémiánk elnökségének is, és ez az alsónadrágja folyton kilátszott. Egyik nap, gondoltam, megkockáztatom — végtére is megengedhetem magamnak azt a luxust, hogy egy kicsit szemtelen legyek —, és azt mondtam neki:

„Figyeljen ide, professzor úr, nem gondolja, hogy — ahelyett, hogy a harisnyáján kívül és közvetlenül a cipője fölött köti meg az alsónadrágját — jobb lenne, ha az alsónadrágjára ráhúzná a harisnyáját, és azt kötné meg a térde alatt?”

„Nem — válaszolta —, engem ez nem zavar.”

„Nézze, professzor úr, minket itt mindannyiunkat zavar, hogy önnek mint akadémikusnak és halhatatlannak a nadrágszárából kilóg az alsónadrágja.”

„Krlēža úr, engem ez egyáltalán nem izgat!”

És mi mást tehettem, mint hogy elhallgassak.

1978. VI. 22.

Magam sem tudom, hanyadízben, ismét visszatérünk a gyermekkor témájához.

— Emlékszik-e olyan sorsdöntő gyermekkori élményeire, amelyek később hatást gyakoroltak a fölfogására, a világnézetére?

— Minden gyermekkorban akad egy-két döntő élmény, helyesebben szólva, olyan sorsdöntő felismerés, amely azután egész életünkön végigkísér bennünket. Szent Ágostonnak ez a felismerése az volt, hogy a mindenható Jupiter nem más, mint közönséges tréfamester. Vagyis egy mókus figura, aki semmiképp sem vehető komolyan. Fölsimerte — amiről már Cicero is írt —, hogy az olümposzi istenek, az antik kor istenei sajnos csak az emberi hibákat testesítik meg, az emberi erényeket nem. Ennek reakciójaként született meg a nyugati kép-

let: hogy az ember az isten alakjára és képmására teremtetett. Az ember isteni származásának ezen a képen nevelkedtem én is.

(...)

A képmutatás, a kétszínűség veszélyétől végérvényesen tehát Darwin szabadított meg. Fölismertük, hogy az ember valójában szintén csak állat; olyan teremtmény, aki bizonyossága a méltóságnak, mindekelőtt a méltóság egyházi hordozóinak, állat, aki bibliával a kezében térdepel az oltár előtt, szentmisét celebrálva.

— Egy kritikusa megállapította, hogy az ön költészetében fontos a keresztény szimbolika.

— A neveltetésnek természetesen megvannak a maga következményei, még ha az ember sok mindent le is küzd vagy megtagad. Teljesen tudatában vagyok annak a hatásnak, amelyet a keresztény propaganda gyakorolt rám — hogy így nevezem. Ezt igazolják régebbi, még a gimnáziumból származó irodalmi kísérleteim. Számomra az első helyen a korbéli antik élet állt, Nagy Sándor, Róma, a római háborúk, azok, amik visszaszorították bennem a keresztény eszményeket.

Első műveim egyike az ősz Priamosz és Akhilleusz közt lefolyó, dramatizált párbeszéd volt. Priamosz elmegy Akhilleuszhoz, hogy kikérje tőle fiának holttestét. Ahogy azonban ezt akkor megírtam, egyáltalán nem antik motívum volt. A véres lepedőbe csavarva a földön fekvő, halott Hektór, aztán ahogy Priamosz siratja őt, és ahogy megalázkodik a hadvezér előtt — ez mind-mind keresztény motívum. Úgy gondolom, hogy semmi sem hatott rám annyira maradandóan, mint ez a fajta patetikusság. A keresztény motívumok az én életművemben általánosságban nem játszanak kiemelt szerepet. Egyedül a halál motívuma az, amely még ma is dominál.

— Darwinhoz hamarosan csatlakozott Marx is, ön viszont mint a Monarchia tisztiiskolai növendéke — hogy úgy mondjam — téves oldalon találta magát...

— 1914-ben, amikor kitört a háború, minden reményünk az Internacionáléban volt. Márványistennő volt számunkra, akit Marx arra rendelt, hogy megóvja Európát a katasztrófától, de kiderült, hogy egyáltalán nem istennő, hanem közönséges díszfigura, amilyent minden kiállításán láthatsz, s amely különösebb ceremónia nélkül széttört ezernyi szilánkra, mint egy közönséges, értéktelen figura. Amikor megjelent Lenin a maga téziséivel, nem volt közöttünk olyan politikailag valamennyire is képzett ember, aki így vagy úgy ne érezte volna, hogy valami sorsdöntő, valami fontos történik. Tipikus patetikával úgy is mondhatnánk, hogy az Internacionálé föltámadt hamvaiból, és ismét lett értelme mindennek. A háborúnak, amely számunkra, horvátok számára például teljesen értelmetlen volt, csupán akkor lett volna értelme, ha minden kaszányát levegőbe röpített volna. A háborúnak mint ésszel fölfoghatatlan parancsnak, mint orkánnak vagy mint mamutnak

porig le kellett volna rombolnia a mi egész értelmetlen civilizációkat, benne mindent, ami erkölcs, vallás, egyház, dogma, humanizmus — a háború mindezt szemétként sodorta volna végig az utcákon. És ha mindebből mi sem maradt volna, bizonyosan nem lett volna érte kár. Ha csak egy szemernyi logika lett volna ebben a háborúban, akkor eltűntek volna a templomok, a katolicizmus és az összes vallási kiváltság, vagyis az egész kereszténység, ezzel szemben ez a háború nem más volt, mint a nyers erő, a brutális energia kitörése, amely vakon megsemmisített mindent, amit csak a környezetében talált.

1914-ben számunkra, horvátok számára világos volt, hogy megmaradtunk annak, akik századokon át voltunk: osztrák ágyútölteleknék; hogy valójában nem különb a sorsunk az afrikai bennszülöttekénél, akiket besoroznak a gyarmati hadseregekbe tüzernek meg bakának, mint valami ólomkatonákat.

— A közönséges horvát átlagközlegényben is kifejlődött akkor a politikai tudat?

— Ez bizonyossággal állítható. Közvetlenül a Ferenc József császár halálát követő első napokban, 1916 novemberében Horvátországban a forradalmi helyzet objektív jelei mutatkoztak. Az emberek egyszeriben nem tudták többé, végtére is miért harcolnak egyáltalán. Ennek következtében a kórházak megteltek az ilyen-olyan betegekkel és szimulánsokkal. A kaszárnyákon defetista hangulat lett úrrá, és ez drámai összetűzésekhez vezetett. A hivatalok és a hírlapszerkesztőségek emberei ellenséges magatartásúak voltak, az alakulatoktól pedig veszélyesen nagyarányú dezertálásokról érkeztek jelentések. A dezertőrök, akik végképp megelégteltek, hogy olyasmért vigyék vásárra a bőruket, amihez semmi közük, tömegével kóboroltak az erdőkben, vagy vidéken bujkáltak, innen kapták nevüket, az „zöld káder”-t. Sajnos, nem akadt senki, aki ezt a potenciális forradalmi erőt pozitívan kihasználta volna. Így hát erről lekéstek, és vezetés nélkül, véres fejjel tértek haza a háborúból.

Sohasem fogom elfelejteni azt a beszélgetést, amely az első háború vége felé a kórházi szobánkban zajlott le — különben irodalmilag is földolgoztam —, ahol is az orosz hadifogságból hazatért, elcsigázott katona Lenint és a lenini békeeszmenyt propagálja.

Egy késő őszi napon történt ez. A szoba ablakai sarkig kitérve, valaki fát hasogat, én lázasan heverek a kemény szalmazsákon, és arról ábrándozom, hogy milyen jó lenne itthagyni ezt a szennyet és értelmetlenséget. Abban a fülledt félhomályban, abban a dolgok gyökeres megváltoztatásának vágyától áthatott érzékenyültségben egyszer csak megszólalt az a katona — egy ember, aki alig pár nappal korábban tért haza Stockholmon és Berlingen keresztül orosz hadifogságból. Néhányszor megebesült, és az akkori idők orosz viharának egyik első hírnöke volt. Részt vett néhány forradalmi gyűlésen, és elmondta, hogy

egy petrográdi raktárban látta Lenint egy ládán állva szónokolni. Lenint egyszerű orosz embernek írta le, aki azt magyarázza a katonának, hogy föl kell kelniük a háború és a hadszolgálat ellen; hogy milyen szégyentelenség az urak érdekében viselni fegyvert, ahelyett, hogy ellenük fordítanak őket; hogy a nincstelen, kizsákmányolt paraszt önnön vérént ontva megy az értelmetlen halálba, ahelyett, hogy a saját elemi jogaiért ragadna fegyvert...

Mennyire egybevágtak a sápadt, elgyötört parasztnak ezek az egyszerű szavai, az én álmaimmal, amelyekkel a fordulatot vártam, a menekvést azokból az erkölcsi ellentétekből, amelyekkel a kaszárnyákban találkozunk, s ha az ember háborúzni kényszerül a saját meggyőződése ellenére, idegen érdekekért. Az én személyes nyomorúságomba és levertségembe a katonának a szavai a mocskos és bűzös szobán át olyan erővel törtek be, mint egy üstdob dübörgése.

„Lenin azt mondta, hogy a háború ostobaság, hogy a parasztnak joga van szembeszállni vele, és aki háborút provokál, az őrült” — kiáltotta hangosan.

Feküdtünk az ágyunkon, és éreztük, amint ránk nehezedik csüggesztő sorsunk súlyos terhe. Annak az őrületségnek a terhe, amelynek áldozatai voltunk mindannyian.

Az idő tájt a „zöld káder” volt a néptömegek egyetlen igazi képviselője. Mint korábban soha még, rátermett, politikai és nemzeti érzékeléssel kellően fölruházott erők léptek színpadra. A folyóiratok lépten-nyomon szóvá tették azt a szomorú ténytet, hogy mennyire nyomorúságos a létezés olyan civilizált kispolgári körülmények között, olyan társadalmi rétegektől körülvéve, amelyek nem is igen tudják, hogy mit akarnak és mit nem, és nincs hozzá merszük, hogy azonosuljanak a nemzeti érdekekkel. Ezzel az anarchiával szemben viszont nem akadt valamilyen szervezett vezetés, csupán spontán, inkább dinamikus-irodalmi, mint programszerű irányzat létezett, amely a valóság őszinte, nyílt tagadásából fakadt, az erkölcsi felelősségérzetből. Így az én *Plamen* folyóiratom lett — mint tudja — az irodalomtörténetben az első, amelyet a Habsburgok bukása után betiltott a saját, úgynevezett, demokráciánk.

1979. I. 13.

— Kerestem önt reggel korán, de mondták, hogy elment Šuvarhoz, a miniszterhez.

— Igen, főleg a könyveink körüli ügyekben jártam nála, mint egy közönséges kicsiny hangya, aki tesz valamit.

— Ha egy hangya úgy fest, mint ön, akkor az egy érdekes hangyafajta lehet, mármint hangyafajtának érdekes.

Tudja, a hangya nagyon érdekes állat, agyafúrt és okos. Csodálatos az, ahogyan mozgás közben tájékozódnak. Figyelem őket nyaranta, ha immár évek óta fönn vagyok Tržičben, ott azon az isteni erkélyen a szobám előtt. Fölmásznak oda, az első emeleti erkélyre, ördög tudja, honnan, milyen lyukakból, és elnézem, hogy nyüzsögnek. Az erkély a maga ötven négyzetméterével hatalmas térség a hangyának, számára ez hihetetlenül nagy tágasság, ő meg csak megy előre, mintha valamit keresne, és én azt kérdezem magamban, hogy a csodába talál rá végül is mindazokra az útjaira, amelyeket rendületlenül ró, a saját nagyságához képest szörnyen nagy sebességgel. Végigmegy az erkélyen, és két-három perc múlva már jön is visszafelé. Nem tudom, az élelmet keresi-e így, vagy valami biológiai ösztön hajtja. De nemcsak hogy mozognak, hanem szüntelenül valami terhet is cipelnek magukkal, súlyos terhet, gyakran kétszerte is nagyobbat, mint ők maguk, akik a terhet húzzák, olykor egész „rönköket”, egész „szálfákat” vontatnak.

Bejelentem az Oslobodenje új igazgatóját, és megkérdem, mikor teheti tisztét.

— Jöjjön, amikor akar. Én február, június, július másodikán, harmadikán és ki tudja hányadikán itt vagyok, amíg el nem visz az ördög. Egyéb perspektívám, mint ez a szoba, nincs.

Egy író, barátműjének ajánlva könyvét, ezt írta bele mottóul: „Én mindenemet föltemtem semmire.” Ez olyan, mint a lóversenyen, amikor fogadsz egy lóra, és mindent elveszítesz. Rólam is azt lehetne mondani, hogy mindenemet semmire tettem föl.

— Hogyhogy, milyen értelemben, miért?

— A munka, az életben elérhető sikerek és minden egyéb ostoba erőfeszitésem tekintetében, amelyek ahhoz a fogalomhoz kötődnek, aminek a neve: „az emberi élet”.

— Az éjjel tizenegy óra körül, a színházból hazafelé tartva elhaladtam itt lenn, a háza alatt. A hóval borított erdőben az ön szobájának kivilágított ablakai voltak az egyetlen fényforrás a sötétségben.

— Valaminek csak kell világitania! És mi volt a színházban?

— A *Ványa* bácsit néztem.

— Csehov számomra nem különösebben érdekes író. Csak ülnek az emberek, unatkoznak, és nem tudnak mit kezdeni magukkal...

Egyik este láttam egy Tolsztoj-szöveg drámaaváltozatát. Borzasztóan unalmas, rosszul eljátszva, rosszul előadva, de még a szöveg is rossz. Most négy évvel idősebb vagyok Tolsztojnál, mert ő nyolcvankét éves korában halt meg, tehát jogom van hozzá, hogy okosabb legyek, mint ő, és azt mondjam neki: állj! Utolsó éveiben olyan volt, mint egy vénasszony, egy vénséges vénasszony. Cirkuszt csinált magából az egész világ előtt. A gróf, aki szétosztja földjét, a gróf, aki forradalmár. Szerte a világon voltak fiókjai, „egyházai”, propagátorai és levelezői, boldog-boldogtalannak adta a nyilatkozatokat, fizettek neki Ameriká-

ból, ki tudja mennyit, egyáltalán: kész komédiát csinált magából. Végül is Tolsztoj mint író, na jó, megírt egy nagy regényt, de más az ideológiája, az az ideológia pedig nem ér semmit.

A szlovénok tíz vagy nem tudom hány könyvben adják ki, és ebben a sorozatban az első kötetnek kellene tartalmaznia egy előszót is, valahogy ilyenformán: „Tulajdonképpen hogyan is tettem szert a mit tudom én milyen elveimre és világnézetemre?” Egy önéletrajzi vallo-más a saját intellektuális erkölcsi fejlődéséről. Vidmar valami harminc évvel ezelőtt rendezte sajtó alá, és most az új kiadás számára a revíziót végezte rajta, mialatt a nyáron együtt voltunk Tržičben. Ideadta elolvasásra az előszót; olvasás közben látom, hogy a szöveg, már amikor Tolsztoj írta, intellektuálisan akkor sem volt csöppet sem érdekes. Akkoriban Európában a koponyák a legkülönbözőbb aspektusokból és a legkülönbözőbb módokon fáradoztak és törték a fejüket ezeken a dolgokon, egzaktul és tudományosan és filozófikusan, publicisztikusan és belletrisztikusan és poetikusan, sokkal érdekesebben, mint ő. Tolsztoj: színész, aki fáraót játszik. Ő a tulai gróf, az ilyen gróf, az olyan gróf, aki zokog a parasztjai sorsa fölött, és végül egy talpalatnyi földjét sem osztotta szét, ahogyan éveken át ígérgette. Sikerült elérnie, hogy ne kelljen adnia senkinek semmit. Pénzt, azt gyűjtött, könyörödmányokat, de a földjét nem osztotta szét, mert végül is nem volt annyi mersze a gyermekeivel szemben, akik lerohanták őt: „Mi a fene? Tán csak nem bolondultál meg, hogy koldusbotra akarsz juttatni bennünket?”

Végül pedig a szerzői jogokból valószínűleg sokkal több pénze folyt be, mint amennyi a földjeiből származó összes bevétel volt. Aztán meg, hogy csizmát húzott a lábára, és úgy járt-kelt, mint valami nagydarab paraszt a hosszú szakállával, az marhaság volt. Azonkívül én mondom magának, az én véleményem szerint abban a korban a franciáknál meg a németeknél is vagy öt-hat olyan értelmiségi akad, aki utcahosszal előtte jár. Tolsztojt nem lehet összehasonlítani Nietzschével. Nietzsche előszobájában ő lehetett volna az, aki a vendégek előtt kinyitja az ajtót. Az a parasztfigura, aki ő valójában, amúgy csizmásan, Nietzschénél csak inas lehetett volna, aki azt mondja a látogatónak: „Tessék parancsolni, Nietzsche úr várja önt!” Vagy: „Azt üzeni, hogy nem fogadhatja önt.” Ez Tolsztoj. Össze sem hasonlítható olyasféle emberrel, mint amilyen Nietzsche.

Mindig gondolkoztam magamról, és gyakran megfordult a fejemben, hogy ez a fajta irodalom, amit én művelek — a szépirodalomban —, talán fölösleges is a pártnak! Mit kezdhet a párt az én irodalmammal? De hogy ennek az írónak a profilja — függetlenül attól, hogy személy szerint ki ő — olyan, hogy a pártnak szüksége van rá, azt ismét csak kétségtelen bizonyossággal állíthatom. Hogy ez az írófajta

kell a pártnak, mert ő egyes dolgokat, ha úgy tetszik, szervezési-pragmatikus szemszögből lát, azt én egyszer meg is mondtam Bakarićnak. Tény és való, hogy engem ez a párt teljes hűsz esztendőn át nem használt ki kellőképpen, a párt érdekében, engem mint pártegyedet, és az az igazság, hogy nem voltam kihasználva úgy, ahogy lehettem volna, s én 1945-ben úriember módjára, nagyon lojálisan döntöttem: „Ami volt, nem fontos. Önök olyasmit vittek véghez, amiről nem állítható, hogy nem jó és hasznos, önök forradalmat vittek véghez. Én ezt pozitívnak tartom, és segíteni akarok.” És sokkal többet szerettem volna segíteni, de amit én akartam csinálni, az egyeseket nem érdekelt, és meg kell mondanom, hogy — éppen azért, mert nem mindenki vélekedett egyformán az én szerepvállalásomról — ha Tito nem lett volna, akkor a Lexikográfiai Intézetből sem lett volna semmi, éppúgy, ahogy a középkori jugoszláv művészet nevezetes kiállítására sem került volna sor Párizsban. Tehát azt a két dolgot, amelyet becsülettel és önzetlenül csináltam, egész kivitelezése folyamán gáncsolták bizonyos módon, most is ezt mondom magának.

Megfordult a kezemben a napokban Bori Imre könyve, amelyből ő megállapítja, hogy hűsz esztendőn át, 1939-től kezdődően, egyetlen művel sem jelentkeztem. Azaz, hogy egyetlen művem sem jelent meg, noha írtam néhányat. Annak a genézisébe, hogy miért nem vagyok jelen abban a korszakban, máig senki sem mélyedt bele. 1939-től 1959-ig én mint szépíró hallgatok, naplót írok, vitairatokat írok, esszéket írok, különféle helyzetekben ideológiai szerepet vállalok. *Az irodalom ma*, a ljubljanai írókongresszuson és a zágrábi békenagygyűlésen mondott beszédem és egyebek, ez mind olyasmi, amit lojálisan, önzetlenül, a pártvonalat követve csináltam, de ami engem illet, az *Areteus*ig és a *Bankett Blitvában* harmadik kötetéig semmit sem közöltem. Két szépirodalmi munka volt, ami megjelent, az *Úrnappa Dubrovnikban* és a *Hajón*, a prózából még a *Magyarországi kirándulás*, 1947 című könyvből egy részlet és egypár drámapartitúra. 1939 decemberében jelenik meg a *Pečat* utolsó száma, benne *Az ész bukása* című szövegemmel, és attól kezdve, ami a szépírói munkásságomat illeti, csönd volt, csönd, teljes hűsz esztendőn át.

— A háború alatt viszont kértek öntől írásokat és könyveket, hogy megjelentessék őket...

— Mindjárt májusban kérték a beleegyezésemet, hogy egyik írássomat közöljék a *Hrvatska revija*-ban.

Egyik nap Mile Budak egyik kegyence, egy szabadkai bunyevác, fiatal fiú — úgy hiszem, Marko Čovićnak hívták — bejelentetlenül megjelent nálam, és a *Hrvatska revija* szerkesztőjeként mutatkozott be. Nem sokkal ezután nem lehetett többé hallani róla semmit, ki tudja, mi lett vele. Ez egy hűsz-egynéhány éves fiú volt, szervezett usztasa,

mert enélkül nem válhatott volna azzá, ami lett. Akkor már megjelent az a cikke, amelyben a horvát irodalom két pilléréről, Mile Budakról és Miroslav Krležáról beszél — ezt tehát rögtön az NDH létrejöttékor írja —, egy sereg egyéb dologba csomagolva: hogyan tekint a Független Horvát Állam az irodalomra stb., majd egyszer csak váratlanul együtt említi a nevemet Budakéval. Becsönget hozzám mint a *Hrvatska revija* szerkesztője, és mintegy bemutatkozásul elem teszi azt a szöveget: „Nem olvasta? Én írtam... Mint látja, én nem vagyok maga ellen, az ön érdekében jöttem, adjon nekünk valamit nyomtatásra!”

Látom, hogy fiatal ember, látom rajta, hogy össze van zavarodva, hogy fogalma sincs rólam... „Kollegiális” módon így utasítom el:

„Lesz még arra időnk, majd én jelentkezem önnél, pillanatnyilag nincs a tarsolyomban semmi új, különben meg majd halljuk egymást”, és így tovább.

Vranesić doktor folyton mondogatta:

„Ön is kell hogy segítsen valamit nekem, hogy támogasson...”

„Hogyan támogassam önt?”

„Engedje meg, hogy kinyomtassák egyik-másik könyvét!”

„Miert adnák ki a könyveimet, ha a Poglavnik hatalomra lépésének első napjaiban mindet fölpackolták kamionokra, kivitték a Szávára és elégették? Több ezer példány volt a könyveimből Kopčoknál, azt mind elégették. Mire föl és ki és minek nyomtatná ki most azt újra? Nem, abból nem lesz semmi! A könyveimet elégetik, végül még le is tartóztatnak mindenkit, akinél csak egyet is találnak a könyveimből, ön meg azt ajánlja nekem, hogy adjam oda őket kinyomtatásra. Ez abszurdum!”

„Jó, de ezt a dolgok így kívánnák, megtévesztésül!”

„Nem és nem, amíg tart a háború, addig nem engedek kinyomtatni semmit” — és mint ismeretes, nem is közöltem egy árva sort sem.”

(...)

1979. VI. 11.

— Megkaptam Budapestről a *Bankett Blitvában* második kiadását. Ott van az asztalon; az egyik példány legyen a magáé, a másik meg maradjon meg nekem. A hozzám eljutott statisztika szerint Magyarországon a mai napig huszoneköt könyvemet adták ki.

Olvasom ezt az én regényemet, a *Bankettot*, és azt gondolom magamban: „Éppenséggel nem szolgáltatok ti rá itt mindannyian, hogy ilyen írótok legyen.”

Ez egy tökéletes könyv, pontosabban tanulmány arról, hogy hogyan kellene modern technikával tökéletes regényeket írni. A *Bankett* mo-

dern regény, korszerű regény. De érdekes, hogy Párizsban nem volt sikere, mert füzet alakjában jelent meg, és füzetnek túlságosan vaskosnak bizonyult a mintegy nyolcszáz oldalával. Nyomdailag és grafikailag izléstelen volt: kész ponyva. Az olyasfélék, akiknek három sort elolvassni sincs idejük, ha ilyen terjedelmes valamit látnak, nyomban elborzadnak tőle. És ráadásul azt a hibát is elkövették, hogy a francia kiadáshoz előszót is csatoltak, és abban a francia olvasó elvész a mindenféle népek, elemek és problémák tömkelegében, azt gondolván, hogy ezt konkrétan kell érteni, és azt hiszi, amit egyik barátom is: hogy ez politikai regény. Egyáltalán nem politikai regény, ahogy Vidmar mondja, ez, barátom: politika. Ez egy kiválóan megszerkesztett regény, pszichológiailag minden ízben hibátlan, de az igazi virtuozitása abban rejlik, hogy a harmadik kötete az első kettő után húsz évvel íródott, és ezt mégsem lehet észrevenni.

Itthon a *Bankettről* úgyszólván senki sem írt egy szót sem, európai méreteken viszont ez olyan regény, amelynél az utóbbi harminc évben nem akadt jobb. Rengeteg benne a remekül kimondott dolog, ami programszerű, vagy ha úgy tetszik, látnoki, különösen ha azt tartjuk szem előtt, hogy az első kötet több mint negyven évvel ezelőtt íródott. Van egy író, Ljerka Matutinović, aki a *Bankettot* elemezve az első volt, aki nagyon melegen írt Nielsen szerelméről, és roppant szellemen, ám a könyvről mint olyanról mit sem írt senki. Olyan politikai prózának veszik, amelyben leszámolok a diktatúrával — és pont. De kérem szépen, olvassa csak el még egyszer ezeket a köteteket a *Nyitott sír fölött bús gyülekezet* című versem ismeretében, annak a mércéjével mérve, és majd látni fogja, mi minden is van benne.

— Láttam a napokban Novak Simić Dombajt.

— Hol látta?

— Benézett hozzám a hivatalba egy kávéra. Elmondtam neki, amit ön mesélt azokról az ön ellen írott pamfletjeiről.

„Krlježa azt még nem felejtette el? — kérdi Simić. — A mai napig szégyellem, de nem a sajtó jószántából írtam; eszem ágában sem lett volna ilyesmit tenni, ha nem jön el hozzám Stevo Galogaža, és nem adja ki a parancsot, hogy a *Mlada Bosnában* húzzam rá a vizes lepedőt a *Glembay családra*, mint kispolgári csökevényre.”

Járt nálam a hivatalban Marin Franičević is. Mondja, hogy a Zág-ráb fölszabadulása utáni első napokban az Íróegyesület pártszervezetének titkáraként azt az utasítást kapta (és erről, mint mondja, a mai napig senkinek sem beszélt), hogy önt vegye föl a párttagok listájára.

— Amit aztán nem tett meg.

— Azt mondja, hogy megtette.

— Az nem az ő műve volt; én már csak jobban tudom, mikor és hogyan vettek jegyzékbe! 1948-ban, abban a kavarodásban, ami köz-

vetlenül március 27-e után következett be, és tartott 1948 júniusáig — tehát a szovjet pártnak a jugoszláv kommunistákhoz intézett első levele és a Sztálintól a Jugoszláv Kommunista Pártra zúduló támadást betetőző, tájékoztató irodás határozat közötti időben —, fölhívott Antun Biber Tehek, aki abban az időben a párt szervező titkára volt, és közölte velem, azt az utasítást kapta, hogy rövid úton vegyen föl a párttagok listájára, és hogy ez a pártsejtben mindenféle formáság nélkül fog lezajlani, minthogy a Központi Bizottságban döntöttek így. Azt is mondta még, hogy 1919-től elismerik a párttagságomat. Érdekes, hogy már negyvennyolc előtt is a Jugoszláv Tudományos és Művészeti Akadémia pártsejtjének titkára voltam. Amikor megválasztottak erre a tisztségre, én közöltem, hogy nem vagyok tagja a pártnak, hogy 1940-ben kizártak belőle, de Augustinčić azt mondta — nyilvánvalóan beszélhetett már előtte valakivel —, hogy ez csak formalitás, és egyetértett velem Vanja Radauš és dr. Gušić is; így tehát a Tehekkel való találkozásom előtt én már a JAZU pártsejtjének titkára voltam.

Egy körkérdés során 1947-ben írásbeli nyilatkozatot kértek tőlem arról, hogy mit csináltam a háború alatt. Egészen röviden csak ennyit válaszoltam: „A háború alatt passzív voltam!”

A pártban akkor fölvetették, hogyhogy én nem vagyok párttag. Állítólag Bakarić volt az — nem tudom, ki mesélte ezt nekem —, aki föltette a kérdést: „Hogyhogy Krleža nincs párttaglistára véve?”

Tehek azt felelte: „Azért nincs, mert passzív volt.”

Valójában pedig a háború alatt nem voltam passzív, hanem nagyon is aktív voltam, aktívabb, mint sokan mások, akik partizánként aktívak voltak. Valahogy létezni is kellett akkoriban Zágrábban! Egy Krležától nagyobb merészség volt, hogy itt ül, mint ha elment volna partizánnak, akik közt megint csak nem lett volna helye, miután azok leköpték. És most jön egy Đilas, aki a nyilatkozataiban azt állítja, hogy gyáva voltam, azért nem mentem el partizánnak! Itt, Zágrábban együtt kellett élnem a saját esküdt ellenségeimmel, az olyan bőszült gyilkosokkal, mint a tábornok Slavko Štancer, vitéz Kvaternik hadseregparancsnok, a Poglavnik helyettese és rendőrfőnök fia, Dido — és végezetül, mindezt betetőzve, a Poglavnik: Ante Pavelić és Kerubin Šegvić, tehát az egész társasággal, amellyel — amióta csak írok — hadakoztam. És most gyáva vagyok, mert ott ülök a tőzsomszédságukban, és várom, hogy mikor kopogtatnak az ajtómon. Ez valóban „a gyávaság iskolapéldája”.

— Attól rettegni, hogy megszólal a csengő...

— Nem csupán a csengő. A csengő megszólalna, aztán meg elhallgatna. Hanem száz meg száz egyéb dolog. És mégis, ha komolyan akarunk erről beszélgetni, ez valami hihetetlenül nagy nyomás volt, amelyet ki is kellett bírni. Napról napra abban a várakozásban élni,

hogy mikor fog valaki vallatásra beidézni. Bármilyen manővert véghezvinni vagy következtetéseket levonni az én esetemben csak vaktában lehetett volna, és én csak azt vártam, hogy egy szép napon valaki beidéztesse magához, és a mellemnek szegezi a kérdést: nos, tisztelt honpolgár uram, meséld el, amit tudsz! Mi tudjuk rólad, hogy ismered a párt húszéves történetét, nos gyerünk, mesélj! Na jó, és akkor mi van? Ez a saját lelkiismeretem vallatása, és ez nagyon komoly kérdés.

Ezt az én egész helyzetemet valójában a magam módján már előre megírtam a *Bankett Blitvában*, pszichológiailag és a legapróbb részletekbe menően. A *Bankettot* olvasni kellene, de hogy nálunk senki sem ült le, és olvasta el figyelmesen, az elképesztő.

1979. VII. 10.

— Az ész határán írása közben kezdett el romlani a látásom. Amikor a könyv feléig értem, megállapítottam, hogy nem megy, de kitarítottam a végéig. Ez 1938-ban volt, negyvenöt éves koromban. Azóta már három vagy négy ízben kellett szemüveget cserélnem — már ahogy a látásom romlott —, de a koromhoz képest ma is remekül látok, olykor még szemüveg nélkül is olvasok.

Olvastam egy amerikai könyvet, amelyben az áll, hogy már negyven éve egyetlen valamirevaló találmány sincs. Mindaz, ami az utóbbi években a technika terén lejátszódik, a korábbi találmányok továbbfejlesztése és tökéletesítése. A televízióról már a harmincas évekből van tudomásunk. A televízió valóban csoda. Csodaszámba ment a telefonos hangtovábbítás is. Na jó, az még valahogy fölfogható: ott van a drót meg az áram, a kagyló és egyebek. Majd jött a rádió, amelybe a hang már mindenféle drót segédlete nélkül jut el. Aztán pedig már képet is lehetett továbbítani. Valóban világraszóló csoda volt. Most meg már nemcsak hogy a kép továbbítható a térségeken át, hanem ezeknek a képeknek a színei is. Ez mind kétségtelenül zseniális fölfedezés volt, de a legnagyobb csoda az, hogy az ember eljutott a Holdra. Leküzdöni minden erőt és gravitációt, leereszkedni a Holdra, majd ismét elszakadni tőle, áttörni a vonzerejének burkát, és visszatérni a Földre, ez már a képzelet világa, de mégse képzelgés, hanem valóság.

— Ha nem lenne a televízió — veti közbe Bela —, nem láhattuk volna a *Kővánkos* című drámát. Csak nem értem, hogy a legidősebb testvér miért veri meg kötéllel a sógornőjét.

— Azért, mert kurva, ő meg azért kurva, mert a férje impotens, és megveretni is azért hagyja magát, mert ez is egyfajta perverz szadizmus, és az egész szexuálisan össze van kuszálva. Az asszony kurválkodik, de a férje szereti őt, mindent megbocsát neki; a férj impotens, de

időnként mégsem az, a felesége meg hagyja magát megverni... Rengeteg az olyan nő, aki mazohizmusból hagyja, hogy megverjék.

A Mária királyné utcában, ahol laktunk, az én szobám az utcára nézett, és egy éjszaka egy részeg pár ment a templom és a tér felé, s közben a férfi agyabugyálta a nőt. Annyira verte, hogy a nő teste az ütésektől úgy visszhangzott ott fönnt, a szobámban, mint valami üreges tárgy. Mintha valamilyen belül üres bábut ütlegelt volna, a nő meg jajveszékelt és bőgött, mint egy állat. Ahogy ezt láttam, szerettem volna lerohanni és odakiáltani neki:

„Ember, hagyd azt a nőt, te marha állat!”

Azok meg a végén szépen kibékültek, mire odaértek a templom bejáratához. A lépcsőkorlátnak dőlve egy forró öleléssel kibékültek, és megnyugodva indultak tovább. Tehát tisztán mazohista mozzanat, amikor a nő hagyja, hogy verjék — majd itt Krleža felém fordul, és rám kacsintva így folytatja —: Különben meg, aki nem tud lekeverni három nyaklevest a feleségének, az nem férfi!

— A parasztasszonyi észjárás is úgy tartja — mondja Bela —, hogy „nem szeret, ha sosem ver meg...”

— Asszony verve jó. Úgy hiszem, hogy ez nagyszerű elv.

— Krleža, drágám, velem ez csak egyszer történhetett volna meg — szól Bela.

— Igen, egy ilyen rátarti nővel, amilyen te vagy, egy ilyen kékvérű arisztokratával csak egyszer! Most már bánom, hogy nem tángáltalak el, de alaposan. Kétlem, hogy itthagytál volna, ha meg is teszem.

— Jaj, isten ments!

— Na, látod, milyen jó lett volna, ha megteszem, most legalább magam lennék.

1979. IX. 5.

A „Fokus”-ban megjelent Sinkó Ervin naplójának az a részlete, amelyben leírja Krležával való első találkozásait.

Elvittem a folyóiratot Krležának.

— Miért hozta ezt nekem?

— A *Fokus* részletet közöl Sinkó naplójából.

— Folyton járnak most ide Pestről, és bányásznak a Sinkó-hagyatékban; Pesten ennek most konjunktúrája van, megnőtt az érdeklődés Sinkó mint régi kommunista, entellektüel és író iránt. Itt élt nálunk, és egy senki volt. Nekem köszönhette, hogy tagja lett a Jugoszláv Tudományos és Művészeti Akadémiának, mert ellene volt, az igazat

megvallva, a túlnyomó többség, Belgrádtól kezdve Zágrábon át egész Cetinjéig: mit keresne egy magyar zsidó a Jugoszláv Akadémiában, akinek még fogalma sincs a horvát nyelvről?

A párt nem tiltakozott ez ellen, én meg — amennyire tőlem tellett — igyekeztem meggyőzni a többieket, ilyeneket kérdezve tőlük: „Na jó, hát kommunista-e ez az ország? — Az. És ő kommunista-e? — Az! És még író is-e? — Az! Ellensége-e a magyar rendszernek, ennek a Rákosi-félének, amellyel szemben maximálisan kiállt a titóizmus mellett? Igen! Nahát akkor, kérdezem én, miért is nem válhatna tagjává egy kommunista akadémiának?” És végül is elismerték, hogy igazam van.

Nem tudom, hogy amit leírt, az jó-e, pontos-e, sőt azt sem tudom, minek írta le egyáltalán, miért fontos ez. Érdekes emberfajta volt. Azonkívül tehetséges ember, és amit írt, az mind értékes, csak minálunk mindezt ilyen visszásan fogták föl: valami zsidó írogat ezt-azt.

(. . .)

1979. IX. 9.

Kérdem Krležát, hogy elolvasta-e a Sinkó-naplójegyzetet, amit itt hagytam neki.

— Elolvastam. Nem jól írta meg ezt Sinkó, azaz foghíjasan írta meg.

Én jártam közben az érdekében, hogy hazatérjen Párizsból, ahol emigrációban élt. Bora Prodanović barátomnak, a *Politika* tudósítójának kinn élt a veje Párizsban, az ottani jugoszláv követ tanácsadójaként; ő intézte el, hogy Sinkó megkapja a szükséges papírokat a hazatéréséhez. Jog szerint ez megillette, de nagyon komplikált volt hozzájutni a papírokhoz, miután húsz évig külföldön élt. Énrólam Sinkó mindent tudott; tudta, hogy egy folyóiratot szerkesztek, amelynek a neve *Pečat*, így hát Horvátországban énbennem volt minden reménysege — „Krléža és a folyóirata”. Úgy képzelte, hogy majd megjelenik ő ebben a folyóiratban, bemutatkozik mint író, akiről Romain Rolland ír, meg Malraux meg Makszim Gorkij... És Sinkó úgy gondolta, hogy ebben az én folyóiratomban majd nevet szerez magának, mert ez egy komoly marxista folyóirat, a legmegfelelőbb hely neki mint írónak és filozófusnak. Így jött el hozzám megköszönni, hogy végre kiúszhatott erre a szigetre, és akkor egyszeriben azt kell megérnie, hogy azt mondom neki: szóba sem jöhet, hogy a *Pečatban* közöljön.

„Hogyhogy szóba sem jöhet?”

„Mit magyarázokdjam most magának? Szóba sem jöhet, hogy közöljek öntől a *Pečatban*.”

Különösen kedves volt számára egy önéletrajzi ihletésű esszéje, amelynek rendkívül fontos szerepet szánt az itteni bemutatkozásában. Én meg azt mondom, hogy nem közölhetek tőle!

Csak később, egy év múlva értette meg, milyen bölcsen cselekedtem, amikor nem közöltem tőle írásokat, mert magyarázkodni akkor előtte, hogy milyen is a helyzet nálunk, és mi minden történt akkoriban, teljesen hiábavaló lett volna. Alighogy megérkezett, úgy tegye le a névjegyét a *Pečatban*, mint „trockista”, mint a sztálini perek ellen szót emelő kommunista, és így mutatkozzon be abban az országban, amelybe kommunistaként tért vissza?

Akkor lefordítottam egy vagy két novelláját magyarról, és kilincseltem a szerkesztőségekben, hátha találok valakit, aki majd közli. Megjelentem a *Novostiban* is, amelyben munkatársként ott dolgozott Ive Mihovilović. Ő közölte *Az első nap Párizsban* című novelláját, és ezt követően Sinkó itt rangosabb író színében kezd feltűnni.

De amit a naplójába írt, azt rosszul írta le. A felét elfelejtette. Az igazság valójában az, amit most elmondtam.

— Amióta innen elment, teljes húsz éven át Párizsban élt?

— Nem. Miután elmenekült, Bécsben élt, azoknak az épületeknek az egyikében, amelyeket az osztrák szociáldemokrata párt építtetett az emigránsok számára. Majd Párizsban egy évet, aztán pedig Oroszországba utazott. Egyszóval, hányódott az emigrációban Bécs, Párizs és Moszkva között.

Moszkvában kedvezőtlen színben mutatkozott be, így ismét Párizsban találta magát, ott pedig a legnagyobb ínségben tengette az életét. Akkor hazatért ide, hogy itt meg Pavelić uralomra jutása után mint zsidót internálják Rab szigetére, végezetül pedig eljutott a fölszabadított területre, a sanitécegységekhez. A háború után azon fáradoztam, és mindent megtettem az érdekében, hogy érvényesülni tudjon mint tehetséges író, mert Sinkó az. Nos hát, ez az igazság velem és Sinkóval kapcsolatban. Ervin különben hazai magyar, egy évvel idősebb Krklecnél, 1898-ban született Apatinban. Egy ideig Zágrábban élt, és itt is halt meg. Gyereke nem volt, és így a hagyatékát Marijan Matkovićra bízta.

Krleža vontatottan beszélt, gyapjúsállal a nyakán, bíborvörös, mély foteljébe süppedve. Hangja visszafojtott volt, mert mint mondta, reggel óta vacakol a szíve, és alig negyvenet ver a pulzusa. A beszélgetés alatt folyamatosan töltögetett konyakot, úgyhogy arcára már pirosság ült ki, látszott, hogy egy kicsit megmelengette az alkohollal.

Bejön a szobába Bela, leverten újságolja: meghalt Emil Kutijaro.

— Nyilatkozta a *Večernjine*-nek, megkértek rá:

„Az első fölindultság után a könyörtelen sorsszerűség súlyos csapásaként ért bennünket a drága partner és kolléga halála. Itt visszhang-

zik bennünk Emil lenyűgöző hangja, mint távoli harangzúgás, amely arra ébreszt bennünket, hogy utoljára hullott le a függöny a nagy szí-
nész, horvát Tháliánk oszlopos alakja mögött . . .”

(Folytatjuk)

TÚRI Gábor fordítása

*Közleményünk folytatása a Híd 1986. decemberi számában megje-
lent válogatásnak. Most Enes Čengić S Krležom iz dana u dan (Krležá-
val napról napra) című művének harmadik, Ples nad vulkanom (Tánc
a tűzhányókon) című kötetéből teszünk közzé részleteket, amelyek az
1975—1977-es esztendőket ölelik fel. A szövegeket ezúttal is Bori Imre
válogatta.*

Sárga virág, 1954

FÜST MILÁN KISREGÉNYEI*

BÁLINT SÁNDOR

A BELSŐ TÖRTÉNET JELENTŐSÉGE

Az első világháborút követő általános ideológiai és emberképbeli újratájiékozódás termékeként megszületik a modern európai regény, amelynek történelmi-társadalmi megalapozottságát Wolfgang Kayser az alábbiakban foglalja össze: „A regény határait ugyanaz a történelmi esemény zúzta szét, amelyik a földrajzi határokat. A világháborút nem sikerült a hagyományos regénynek úgy ábrázolnia, hogy értelmét és valószínűségét erővonalait, okát és a társadalmi megrázkódtatást együttesen tükrözze. A regényforma szétesése tehát a nagy kataklizma nyomán szükségszerű volt.”¹⁵

Az egyén és a világ viszonylataiban tapasztalható elmozdulások nyomán kialakult bizonytalan létállapot következtében a szilárd, egyszólamú, szerzői központú előadásmód, az epikus mindentudás, az objektív szintézis-teremtés lehetőségei is szertefoszlának. A korabeli művész a külvilág egységének elvesztése nyomán az objektív szintézis képessége helyett a szubjektív szintézis-teremtés képességét, az egyszólamúság helyett a többszólamúság lehetőségeit tárja föl.

Az elbeszélő objektív kívülállásában gyökerező mindentudásnak a megszűntével az elbeszélő szerepe is problematikusává válik, amit olyképpen old fel, hogy maga is belép a kompozícióba. Azonosul a hősök valamelyikével, s a kettő vagy teljesen fedi egymást, vagy egymásba játszik. A mindaddig kívülálló előadói pozíció a hő tudatába helyeződik, és belsővé válik. Az elbeszélőnek a hőssel való azonosulása nyomán az új elbeszélő többé már nem semleges megfigyelője az eseményeknek, s nem kívülállóként beszéli el a történeteket. Részvevőjévé válik a történetnek, s ennélfogva a korábbi mindentudás helyett már csak annyit ismer és lát, amennyi belülről, a hő perspektívájából ismer-

* Részlet egy hosszabb tanulmányból

¹⁵ Idézi Ungvári Tamás: *A regény és az idő*. Budapest, 1977. 209. l.

hető és látható. Mivel részese az eseményeknek, maga is elszenvedi mindazt, ami a regényben történik. Belső és nem külső nézőpontból adja elő a történeteket, tehát perspektívaváltás, perspektívaszűkülés is bekövetkezik a regényben, s az epikus közlés érdektelensége lírai érdekelttséggé minősül. Az így kialakított epikus világ középpontja mind ezen változások miatt nem a kompozíción kívül elhelyezkedő, külső nézőpontot képviselő, mindentudó elbeszélő személyében, hanem a kompozíción belül levő, a hőssel azonos nézőpontot képviselő elbeszélő személyében helyezkedik el. A mű nem az elbeszélő, hanem az elbeszélő-hős személyiségére épül, s ennek az elbeszélő hősnak a személyiségjegyeit mutatja föl. Az író önmagával egyenrangú hősöket teremt, akik nem alárendelt, hanem vele egyenrangú, vele vitába szálló, neki ellenszegülő, tőle relatíve függetlenedő szólamokat képviselnek. A hagyományos egyszólamú regény hőseivel ellentétben az új, többszólamú, polifonikus regény hőseinek beszéde, szólama a szerző beszéde mellett vagy ahelyett hangzik el.¹⁶

A korabeli irodalmi törekvésekkel való összehasonlítás eredményeként állapítja meg Bori Imre, hogy Füst Milán már az 1900-as évek második felében „...nem csupán kacérkodik az elidegenültség költői állapotával, mint a magyar irodalom annyi egyénisége tette századunkban, hanem teljes mértékben szakítani tud az írósnak azokkal az összefüggéseivel, amelyek a XX. századi magyar irodalmat jellemezték...” ekkor.¹⁷ Füst tehát belülről, elementáris erővel éli át és mutatja föl eredményeiben az egyén és a világ ellentétét, az objektív szintézis lehetőségének a képtelenségét.

Mindebből következik, hogy Füst prózájának vizsgálatakor a tárgyi, pszichológiai, tematikai és pragmatikus összefüggések alapján nemigen tudunk közelebb férkőzni ehhez a különleges világhoz, az effajta vizsgálat ugyanis nem alkalmazható az egyenrangú hősök, egyenrangú világlátási módok sokaságát fölvonultató többszólamú regényre. Mihail Bahtyin arról beszél, hogy a következetesen monologikus látásmód, az ábrázolt világ monologikus értelmezése és a monologikus regényszerkesztés kánonja felől nézve ez a világ kaotikusnak, a regényszerkezet pedig heterogén anyagok és összeegyeztethetetlen formálóelvek kusza konglomerátumának tűnik.¹⁸

Nem véletlenül hangoztatta tehát Császár Elemér a *Nevető*kkal kapcsolatban, hogy „a másik fele féltékenységi tragédia, egy megbillent elméjű embernek lelki vívódásai, apró, jelentéktelen, semmit sem magyarázó mozzanatokból zagyván összetákolva, fárasztó nyugtalansággal előadva. Valami ideges sietséggel szökken az előadás mozzanatról mozzanatra, terv és cél nélkül, szánalmasan ügyetlenül, szinte keresetten mű-

¹⁶ Mihail Bahtyin: *A szó esztétikája*. Budapest, 1976. 41. l.

¹⁷ Bori Imre: *Az avantgarde apostolai*. Újvidék, 1971. 9. l.

¹⁸ Mihail Bahtyin: i. m. 49—53. l.

vészietlenül". A szokatlan konstrukció: a váltások, előre- és visszautalások, a regény különböző szintjeinek összekapcsolása, párhuzamba állítása, egymásba csúsztatása, mind olyan elem, amely a hagyományos regények összefüggésében gondolkozó olvasót zsákutcába tereli. Császár Elemér szemszögéből egyszerűen képtelenség volt fölismerni Füst Milán prózaírásának azokat a sajátos jegyeit, amelyek ezt az irodalmat a korabeli magyar irodalmi művektől olyannyira megkülönböztették, s a párhuzamos, vele egyidejűleg jelentkező világirodalmi kísérletekhez közelítették.

A kor azonban nem kedvezett a Füst képviselte irodalmiság szélesebb körben való elterjedésének. A magyar próza fejlődésében ez az időszak a külső történet, a leíró jellegű elbeszélés ideje, amikor a Füst-próza különlegessége, a belső történet, a belső monológ — bármennyire is rímelt a világirodalmi párhuzamokkal —, egyszerűen visszhang nélkül maradt. Füst tehát sorsában is osztozott világirodalmi párhuzamaival, hisz a modern regényírók jelentős része a korabeli irodalmi élet outsiderének számított, akiknek irodalmi nagyságát csak később fedezték föl.

Az ellenforradalmi konszolidálódás nyomán a politikai és szellemi horizontok is vigasztalanul beszűkültek, az ország általános politikai helyzete miatt a haladó mozgalmak a nemzet sorskérdései felé fordultak. A *Nevetők* a magánélet utalható problematika, az általános érvényesség ellenére sem találhatott utat a korabeli olvasókhoz. Az *Adventnek* időszerű a magyar társadalmi valóságra utaló tematikája miatt nem volt nagyobb visszhangja. A korabeli kritika hallgatott erről a műről, csupán a *Tűz*, a *Magyar Írás*, a *Népszava*, a *Független Szemle* és a *Bécsi Magyar Újság* apró recenziói, illetve ez utóbbi valamivel terjedelmesebb ismertetője regisztrálta megjelenését. A recenziók mindegyike méltatja a kisregény irodalmi jelentőségét. Az emigráció lapja, a *Bécsi Magyar Újság* a korabeli magyar viszonyokra utaló párhuzamait emeli ki.

E recenziókról azért érdemes szót ejteni, mert ezek között szerepel az is, mégpedig a *Magyar Írás* lapjain, amely, igaz, csupán apró utalásai-ban, de jelzi Füst prózaművészetének néhány jelentős súlypontját is. „Füst Milánt nem érdekli az ember, regényeinek nincsenek hősei, akiket fejlődésükben végigkísér. Minden regénye egy helyzet, az életnek egyszerre meglátott, egyetlen darabja. Már minden eleve elintéztetett. Nem arra figyel, hogy mi lesz — csak a tényeket konstatálja. Úgy-szólván hiányzik ezekből az írásokból az epikus egymásutániság. Ezért nem tud igazán eposzi lenni. Nem véletlen, hogy Füst Milán minden regénye majdnem a száz oldalon innen marad. Hiányzik belőlük a cselekmény, az olyan cselekmény, amely mindent magával rántva halad. Az ő regényei: egy jelenet, amely a lelki dimenziókban mélyül el.”¹⁹

¹⁹ Szerény Andor: Füst Milán két könyve. *Magyar Írás*, 1922. 12. sz. 215. l.

Szerény Andor e pár soros észrevétele félmondatokban megfogalmazza Füst Milán újszerű regénystruktúrájának néhány alapvető művészi ismérvét. Ezek: a fejlődésükben végig nem kísért, tehát lezáratlan hősök, az epikus egymásutániság és az előrehaladó cselekmény hiánya. Szerény Andor a Füst-hősökhöz, s a Füst Milán-i regénykonstrukcióhoz nem a monologikus struktúrák befejezettséget, lekerekítettséget előfeltételező világa felől közelít. Kitűnően érzékeli a hősök másságát, akik semmi rokonságot sem tartanak a hagyományos regények dologi körülhatároltságukban és befejezettségükben statikus hőseivel. Bori Imre majd fél évszázad múltán megjelent monográfiájáig ennél lényegesebbet Füst Milán alakjairól senki sem mondott. Az idézett félmondat természetesen csupán érintőlegesen képes egy rendkívül bonyolult problematikát, e regények hőseinek megkülönböztető mibenlétét jelezni.

Füstnek valóban nincsenek társadalmilag pontosan körüljárható, szilárd értékrendszerben élő vagy ezek ellen lázadó alakjai. S ezeket a meglevő redukált hősöket sem a szerző teremti meg kívülről, hisz a regényekben esetleg csupán a kerettörténetben jelenhet meg, szerepe azonban csupán annyi, hogy meghallgassa az elbeszélő-hős szavait, jelenlétével mintegy megkettőzze azokat, s létrejöjjen a kompozíció és az idő dialogikussága. A hősök saját magukat bontakoztatják ki. A *Nevelőke*, az *Advent*, *Az aranytál* alakjairól csupán annyit tudunk, amennyit ők maguk elárulnak magukról. Korábbi életükből semmi sem kerül a műbe, csupán az, ami jelenként él bennük, ami múltbeli megtörténtege ellenére egész jelenvalóságukat intenzíven meghatározza. A *Nevelőke* B. A.-jának tudatában a viszonzatlan, pusztító szenvedélyű szerelem és a gyilkosság, az *Advent* Sir Edwardjának tudatában barátjának a kivégzése rögződik csupán, egy olyan esemény, amely egész lelki nyomorúságának az okozója, *Az aranytál* milliomosának a tudatában az életre szóló első szerelem elvesztésének a kínjai; olyan elementáris élmények ezek, amelyek egész jelenlegi életüket döntően meghatározzák. Olyan determinánsok, amelyek képesek elindítani e hősök tudatának a működését, ilyképpen fölfedve személyiségük legféltettebb titkait, amelyeket rajtuk kívül ilyen örök érvényűen senki be nem mutathat.

E regényeknek valóban nincs a hagyományos regény értelmében vett cselekményük, mivelhogy az író nem a valóság alakulástörténetének a kibontására vállalkozott. A valóság és a környezet csupán oly mértékben kerülhet be a műbe, amilyenben a hősök világába beépül, mivelhogy a megváltoztatott szemléletmód értelmében a valóság a hős tudatának egyik része lesz csupán, s mivel a hősnek alárendelődik, az látható belőle, ami e tudatban a valósággal kapcsolatban rögződik. S kifejezte nem az időrend törvényei, hanem a hős tudatának a szeszélyei szerint alakul.

A Szerény Andor jelezte sajátosságokra preconcepciói és félrehallása(i) ellenére Tóth Dezső is fölfigyel, s emellett a Füst-próza egyéb vo-

násaira is ráérez: „A cselekmény nem a szokásos módon »halad«, történeteinek nincs a szokásos értelemben vett »elejé«, »közepe«; az élőbeszéd spontaneitását imitálva a propos-k, ötletszerű közbevetések, fel emlékezések mentén szeszélyesen alakul; a korlátozott ábrázolási lehetőségeket alkalmi elágazások terebélyesítik, s nyitnak módot a novellánál összetettebb jellemzéshez és motivációhoz. Ez a lírai közlésből származó szerkezeti formátlanság, a lélekanalízisek nagy terjedelme, másfelől az első személyes előadás miatt a szélesebb kompozíció korlátozottsága: ezek az összetevői ennek a sajátos Füst Milán-i kisregényműfajnak.”²⁰

Persze, a szó hagyományos értelmében jellemzésről és motivációról nem beszélhetünk. A pragmatikus összefüggések megszűntével a motíváltáshoz nincs regényszervező szerepe. A személyiség korábban hangsúlyozott belülről való kibontakozása a szerző kezéből kivetszi a motíváció eszközét. A hősök annyiban motíváltak, amilyen mértékben föltárulkoznak.

Akkor pedig, ha a pragmatikus szinten különálló elemek közvetlen kapcsolódási pontjait keressük, a cselekménysor helyett szerkezeti formátlanságot, látszólagos megszerkesztetlenséget találunk. A hagyományos értelemben vett szerkezetek felől közelítve a Füst-próza látszólag valóban a szubjektív föltárulkozás esetlegességei szerint alakul, mivelhogy a pragmatikus összefüggések jól elrendezett rendszeréből kiszakított valóságfoszlányok nem közvetlenül kapcsolódnak össze, hanem a hősök világába beépülve a közöttük kibontakozó esemény egységében. Nem ezeknek az eseményeknek a kapcsolódási rendszere, hanem a hősök egymás közötti dialógusa válik regényszervező elvvé. Az objektív szempontok szerint végtelenül szubjektív nézőpont alkalmazása, a hősök tudatának belső törvényei szerint kibontakozó valóság szemlélet, az időrend, a kronológia felbomlása valóban „szerkezeti korlátatlanságnak” tűnik.

Tóth Dezső a terjedelmes lélekanalízisekre is hivatkozik, s ezzel kapcsolatban le kell szögezni, hogy a mindentudó szerzői nézőpontból előadott XIX. századi regények lélekanalíziséből semmi nem maradt meg Füst kisregényeiben. Amint arra a hősök viszonylagos önállóságával kapcsolatban, ezek sajátos föltárulkozására utalva már rámutattam, Füst nem a hagyományos pszichológiai motíváció eszközeit alkalmazza. Rendkívül érdekes jelenséggel állunk itt szemben, hisz a regényíró az objektív ábrázolás helyett tudatosan választja az emberi szubjektivitás mélyeiben való elmerülést, s mégsem a hagyományos értelemben vett pszichologizáló módszert érvényesíti.

Kolnai Aurél a *Nevetők* és az *Advent* minden erénye ellenére *Az aranytálat* „tökéletesebb” műként értékeli: „Füst Milánnak a nyáron

²⁰ Tóth Dezső: Füst Milán kisregényei. *Élet és Irodalom*, 1959. szept. 25.

megjelent kis regénye a tökéletesség bélyegét viseli magán. Oly termék, melyet ugyanaz a génusz aligha hagyhat már maga mögött. A költő valamennyi régebbi munkái minden mélységük és döbbenetes eredetiségük mellett a befejezetlenségnek bizonyos érzetét keltették...²¹

Valóban, a *Nevetők* és az *Advent* „befejezetlensége”, nyitottsága kifejezettebb, csakhogy a későbbi kisregények sem befejezettek a monologikus, hagyományos regény értelmében. Füst alapvető törekvése mindig az, hogy a lélek természete szerint sohase legyen végleges formába öntve, hogy újabb emlékek, emlékképek, valóságfoszlányok léphessenek be az így „nyitva hagyott” elrendezésbe. A *feleségem történetével* kapcsolatban Angyalosi Gergely rámutat e próza egyik legfontosabb sajátosságára: „Az elbeszélés bizonyos tradicionális törvényszerűségeitől persze tudatosan távolodott el, amikor nyitva hagyta a regény szűzségének központi kérdését, és egyben Störr életútját sem zárta le. Ez a megoldás azonban tökéletesen összehangzó a narráció lebegtetésével, valószínűség és valószínűtlenség határmezsgyéjén. A következőketesen megvalósított nyitottság a mű egyik döbbenetes modern sajátossága.”²² Gyakorlatilag tehát az ember belsőleg átértett befejezetlenségéről, a hősök belső befejezetlenségéről van itt szó, mivelhogy ezek öntudata belülről egyszerűen nem zárulhat le, mindaddig, amíg az ember él, bensője befejezetlen, nyitott az élet és a világ felé.

Füst alakjait nem e mozdulatlanságba, nemléte merevedő állapotukban ábrázolja. Témája nem a halál, hanem a hősök életének sorsdöntő pillanata.

Az új regénytechnikai módszer keretében feloldódó elbeszélői nézőpont, vagyis az elbeszélő és a hős nézőpontjának az egybeesése következtében az elbeszélés elveszíti befejezettségét, statikus jellegét. Ennélfogva az epikus szerkezet legfontosabb konstrukciós eleme, az idő is módosulásokon megy át. Az elbeszélés a jelenidejűség, az abszolút idő, az örökkévalóság irányában kiterjesztett jelen idő érvényét teszi hangsúlyossá. Nem a megtörtént, hanem a most történő dolgokra esik a fény: az elbeszélés és az olvasás pillanata egybeesik, s az események a szemünk előtt játszódhatnak le. Az olvasó eszerint nem a kívülálló pozíciójából szerez tudomást a megtörtént eseményekről, hanem részvevője a most történő eseményeknek. Ez a folyamatjelleg, ez a nyitottság, amely az olvasótól, az Umberto Eco használta értelemben,²³ meglehetősen komoly „alkotótársi” viszonyt igényel, a hős tudatát konkrét, jelen idejű mozgásában ábrázolja.

Az *Őszi vadászat* kisregényeinek megjelenését regisztráló *Művelt Nép* recenzense Füst Milán regényírói módszerét így foglalja össze: „Füst

²¹ Kolnai Aurél: Az aranytál. *Tűz*, 1922. ápr. 1.—máj. 1. 144. l.

²² Angyalosi Gergely: Narrativitás és valószínűség. *Új Írás*, 1985. 7. sz. 78. l.

²³ Umberto Eco: *A nyitott mű*. Budapest, 1976. 55—56. l.

Milán írói módszere ilyenféle: fölállt magának egy több ismeretlen lélektani egyenletet, s a jó matematikus biztonságával, derűs fölényével lát hozzá a megoldásához. Szédületes iramban, de nagy kitérőkkel, s a kitérőkből nyíló újabb kitérőkkel halad. Felbomlik a műben idő és tér egysége, a legkülönbözőbb írói eszközök villámgyorsan váltják egymást, felbomlik a műfaj is, legyen az kisregény vagy novella. Egyszóval valami örvénybe kerül az olvasó, amelyből szabadulni nem tud, s a végén halálos pontossággal eljut a kifejelethez.”²⁴

A *Művelt Nép* recenzense az idő legyőzésének a körülményeire hívja föl a figyelmünket. Szédületes iramról beszél, amely az olvasót nagy kitérők bejárásával végül is elröpíti a végkifejelethez. A bizonytalanság általános társadalmi élményére adott filozófiai és irodalmi válaszok — Bergson és Proust — az abszolútum keresésének eszközeként az emlékezet kulcsfontosságát hangsúlyozzák. E törekvések a világ lényegének helyreállítását a lélekben, az emberi szubjektumban vélik elérhetőnek. Proust hősei az időn kívüli létben megtalálják ezt az érvényes létet, vagyis a külső szabadság helyett a belső szabadságot, amely a jelenben elképzelhetetlen.

Füst regényírói módszere is hasonló képlet szerint alakul. Nála is azt látjuk, hogy a külső időt felemészti a belső, az igazi idő. A cselekmény tehát nem a kronológia szigorú szabályai, hanem a hősök emlékeinek a fölmerülési „rendje” szerint alakul. Mivelhogy a hősök legbenső tudatának sajátos szubjektív ideje van, amelyetől idegen a történelmi idő kronológiája, a cselekmény valóban „nagy kitérőkkel, s a kitérőkből nyíló újabb kitérőkkel halad”.

Füst regényhősei is az eltűnt idő nyomába szegődnek, hisz nincs érvényes jelen idejük. A jelen számukra a pusztá létezés üres kerete. Az élet abszolútumai a múlt egy-egy szeletéből, az emlékek szövevényéből bontakoznak ki. Csakhogy amíg Proust hősei az időn kívüli időben megtalálják az érvényes élet lehetőségeit, Füst hősei az önzonosság lehetőségeinek múltbeli elvesztését, illetve az elvesztés körülményeit járják körül. A múltbeli események igazi dimenziói az emlékezés fénytörésében mutatkoznak meg. Füst hősei azonban már a múltban elvesztették az idő megtalálásának a képességét. Életük legboldogabb pillanataival múltjuk jelen idejében sem tudtak teljes érvényűen azonosulni. A múltban teljes érvényében és jelentőségében föl nem fogott boldogságpillanatnak a megismételhetetlensége csak elszalasztása után, a hősök eljövendő életének a tükrében vált nyilvánvalóvá. A megtalált idő nem jelenti az élet lényeges tartalmainak a lélekben való helyreállítását. A múlt szálainak az emlékezetben való összecsomózása, az idő legyőzése, az egyén olyannyira sóvárgott teljességvágya helyett önnön vereségének a tudatát, magányának a megszüntetése helyett e magány felold-

²⁴ T. S.: Őszi vadászat. *Művelt Nép*, 1955. jún. 12.

hatatlanságának az élményét mélyíti el, s a szakadék, amely a sóvárgott teljes élet és a jelen valósága között tátong, nemhogy eltűnne, hanem még fenyegetőbbé válik.

A Füst módszerére vonatkozó idézet szédületes iramról is beszél, szárguldásról, amely a végkifejlet felé lendíti a művek cselekményét. A kisregényekben alkalmazott időtechnika az idő felbontásában, az egymásutánosság, vagyis a fejlődés megszüntetésében nyilvánul meg. Az egymásutánosság helyett az egymásmellettséget, az időbeliség helyett a térbeliséget teszi hangsúlyossá. Ennek a prózaírói módszernek a fölismerése mondatja ki a Füst Milán-modell tanulságait összefoglaló Kabdebó Lóránttal, hogy „Füst Milán a megismerés objektív eredményére törekedett, és ezt az állandóan működő szubjektív mérlegelést használta fel az objektív méréshez. Ezért az embert és a létezését meghatározó időt egyként felbontotta, egymástól független szeletekre. És így bontotta fel a jellemekkel együtt az időt is. Ha az adott pillanatot, a »filozófiai másodperc« időtlen, tehát változtathatatlanul végtelen, akkor számtalan, egymástól függetlenül létező, egymást sem időben, sem logikailag nem követő ilyen pillanatot feltételezhetők. Ebben a képben sem a személyiség, sem az emberi kapcsolatok nem lineárisan összefüggők, hanem egymástól idegen »pillanatelemekből« állíthatók össze. Ezzel a megismerhetetlen új megismerési lehetőségére figyelt fel. Így érthető, amikor azt hangoztatja, hogy ő mindig előzetes írói terv nélkül, illetőleg annak csődorozatára építi prózáját.”²⁵

E prózaírói módszer a rendelkezésre álló gondolati valóságanyagot drámai szembeállításokban, egymással való dialogikus viszonyban szerkeszti össze. E módszer keretében még az egymástól távol levő időszakokat is egymás mellettiségként, egyidejűségként ragadja meg. Ez az egyszerre való létezés gyorsítja föl a cselekményt, ez kelti a száguldás érzetét, az előre- és visszautalások, a kerettörténetek, az apropók ellenére is.

Az új időtechnika az egyes ember belső ellentmondásosságának, belső fejlődésének az ábrázolásában is megnyilvánult, mivel ezt az ellentmondásosságot és fejlődést nem idősíkból, hanem térbelileg jeleníti meg. Ebben az összefüggésben kapja meg igazi jelentését Kabdebónak az a megállapítása is, miszerint Füst az idővel együtt a jellemeket is felbontotta, mivelhogy az emberben több ember lakik.

Komlós Aladár a *Nevetőket* bemutató alig pársoros ismertetőjében már 1919-ben fölfigyel a személyiség fölbontásának a körülményére: „Első személyben van írva, de főhőse az elmondó jó barátja, valójában részben azonosítva vele...”²⁶ A hős énjének a fölbontása nyomán az

²⁵ Kabdebó Lóránt: A Füst Milán-modell tanulságai. *Tiszatáj*, 1970. 3. sz. 263. l.

²⁶ K. A.: *Nevetők. Huszadik Század*, 1919. 116—117. l.

író a hős személyiségében feszülő ellentmondást olyképpen jeleníti meg, hogy ebből az ellentmondásból két embert hoz létre, a szóban forgó ellentmondás dramatikus kibontakoztatása érdekében. Bahtyin szerint a személyiség térbeli dramatizáltsága azt eredményezi, hogy a hősök hasonmásukkal, alteregójukkal, karikatúrájukkal, vagy éppen az ördöggel szállnak vitába. Szerinte ugyanez magyarázza a hősök párokba fonódottságát is.²⁷ A hős szólama tehát kettéválik, s az egy szólamból kettő lesz. A tudathasadás révén a tudat is megkettőződik.

A *Nevetőke* kapcsán Belohorszky Pál is utal a meghasadt tudat két egymást faggató énjének a meglétére: „Eleinte minden szokványos rendben és ütemben zajlik előttünk, megrajzolódnak a főhősök, körvonalazódik egy egészen más szituáció, mint ami végül fölülkerekedik, s mintegy regénnyé alakul a regényben, de az ábrázolás egyre befelé tekintőbb és bonyolultabb lesz, míg lassan összekuszálódnak az imént még markánsan elütő vonalak, s a két hős különös metamorfózisokban egybemosódik. A teljes egybeépítésre ugyancsak a zárómondatok adnak szabad kezet, de ami innen visszatekintve világossá és cáfolhatatlanná válik, az a mű első harmadától kezdve valójában a befogadóban is azá kezd alakulni, s egyre inkább úgy érezzük, már az első olvasáskor is, hogy ez a két ember tulajdonképpen egy meghasadt tudat két, egymást halálra faggató énje.”²⁸

Az ember két énré való hasadásának a problematikájával kapcsolatban Bergson a társadalmi én kiszolgáltatottságát, ürességét, s az ezzel szembeszegülő egyéni élet bensőséges szabadságát hangsúlyozza. Elmondja, hogy az ember társadalmi létének a keretei között önmagán kívül, inkább a külső világnak él, mint magának: az ember inkább elszenvedi a cselekvést, mintsem maga cselekedne.²⁹ A társadalmi én tehát kiszolgáltatott, s ennek kiürült életével szemben mutatkozik meg igazi egzisztenciaként a belső élet, az időtől eloldott létezés szabadsága. A meghasadt tudat egymást halálra faggató énei azonban a múlt és a jelen határmezgyéjének köztes állapotában — ahol Proust hősei azonosulnak a maguk szabadságával — nem a szabadság üdvösségét, hanem e szabadság örökre való elvesztésének a boldogtalanságát élik át.

A regényhősök személyiségében, egymás közötti viszonyában és a konstrukció egyes elemei között kimutatható ellentétek, az ellenpont regényszervező szerepéről Füst kapcsán többen is kifejtették véleményüket. 1920-ban Kosztolányi az alábbiakat állapítja meg: „Ördöngös történet, játék és valóság közt, az ellentétek bőséges kiaknázásával.”³⁰ Füst Milán a glínkai elvvel összhangban — miszerint az életben minden ellenpont, vagyis ellentét — konstruálja meg kisregényeit. Az el-

²⁷ Mihail Bahtyin: i. m. 62. l.

²⁸ Belohorszky Pál: A semmi sámánja. *Kortárs*, 1978. 8. sz. 1287. l.

²⁹ Idézi Ungvári Tamás: *A regény és az idő*. Budapest, 1977. 182. l.

³⁰ Kosztolányi Dezső: Füst Milán. *Egy ég alatt*. Budapest, 1977. 482. l.

lentét már a hősök belső világában, személyiségében is megmutatkozik. A *Nevetők*, az *Advent*, az *Aranytál*, a *Szakadék* és az összes többi kisregény hősenek egész benső tartalma az ellentétek feleléséből bontakozik ki. A *Nevetőkkel* kapcsolatban Bori Imre is e hősök pszichikumának föloldhatatlan önellentmondásosságára figyelmeztet: „Füst a lélektani erudíció teljében teremti meg B. A. lélekzárlatát, a nincs kiútnak és a tehetetlenségnek (»változtatnod nem lehet«!) a benyomását kiváltó és példázó helyzeteket. Mert B. A. sem Melával nem tud élni, sem nélküle létezni, nincs olyan megoldási lehetőség, amely kielégítené, s éppen ezért, bármelyik szempontból nézi is életét, mindenképpen a fonákját láthatja csupán: negatív a világ körülötte, az emberekhez való viszonyában és önnön léte relációiban, az én önkörében...»³¹

A kisregényekben kibontakozó feszültség eszerint nem csupán a hősök kompozicionálisan is kifejezett, belső dialógusára vezethető le. Át-
hatja a regény minden egyes szavát, a hős minden mozdulatát, minden arcándulását. A személyiségnek ezt a mélyeséges benső ellentmondásosságát az *Advent* főhőse kapcsán Belohorszky Pál már idézett tanulmánya igen szemléletesen tárja elénk: „Leghíresebb és formai szempontból valóban legtökéletesebb kisregényének, az *Advent*nek hőse is az »ellentétek keresztelési pontján« állva kénytelen önnön tehetetlen semlegességének tudatára ébredni. Mert épp annyira ragaszkodik magához, saját kényelme bár poshadt és sorvasztó, de mégis *meglevő* nyugalmához, mint amennyire most az egyszer valóságosan segíteni is szeretne valakin, akin azonban föltehetően csak élete árán segíthet, de mindenképpen kizárólag ennek a relatív háborítatlanságnak a kockázatásával. S mint valami Bach-partitúra, csak látszatra monoton, s csak látszatra kiismerhető lapjain, sodró lépcsőzetességgel variálódnak tovább ez a tudati alaphangzás, mert amikor eszébe jut Sir Edwardnak a bátorság erénye, ugyanilyen mértékben kezd remegni a gyávaságtól; mert alighogy elindul *oda*, már vágya is vissza otthonába, ahol azonban éppen a másfajta rettegés miatt nem volt maradása, de mihelyt hazaér (lelki tarsolyában valami végtelen felemás nyereséggel) már menne megint vissza a gyilkosokhoz, hiszen nem is tűntek *olyan* borzalmasaknak, talán még lehetett volna tovább is próbálkozni velük, de ahogy mindezt végiggondolja, megint a leglidércesebb rettegés keríti hatalmába, vajon ez a bizonyos szélcsend, ez a bolygató tudat, hogy lényegében semmi sem történt még, nem annyit jelent-e, hogy *azok* szemében rég *meg-történt* mégis az a bizonyos dolog — vagyis, meglehet, ott, az elveszejtők táborában úgy érzik, ő már szint vallott, nekik *előg* ennyi is, az ő *tudott tétovasága*, és nemsokára, *esetleg*, jönnek is érte...»³²

A poláris ellentétek azonban nem csupán egy ember lelkében, hanem az egymással szembefordított figurák viszonyában is kibontakoznak. A

³¹ Bori Imre: i. m. 60—61. l.

³² Belohorszky Pál: i. m. 1284. l.

hősök egymással felelő világa, az egymástól különböző, ideológiailag sem egynemű világlátási módok összekapcsolódása szervezi meg a regény konstrukcióját. Nem véletlenül hangsúlyozzák többen is Füst prózájának drámai meghatározottságát. Nem téveszthetjük szem elől azonban azt a körülményt, hogy e próza nem egyszerűen a dráma hagyományos dialógusaira épül, mivelhogy a regényekben újjáteremtett világ minden eleme az ellenpont feszültségét teremti meg.

Esztétikai gondolkodása során Füst maga is foglalkozik az ellenpont konstrukciós szerepével, s elmondja, hogy az egymás mellé felsorakoztatott képek, legyenek bármilyen szépek és jellemzőek is önmagukban, feszültségi különbségek nélkül nem tudnak kielégítően hatni ránk, s az érdekesség helyett az unalom érzetét keltik.³³ Füst a feszültség fokozása érdekében az „egymás mellé felsorakozó képelementumok” között is éles feszültségi különbségeket hoz létre, mégpedig oly módon, hogy a regénystruktúra minden eleme feszültségben legyen egymással, vagyis kontrapunktikusan álljon egymással szemben.

A regény egész struktúráját át- meg átszövő dialogikusság kapcsán önkéntelenül is fölvetődik a művészi szöveg egységének a kérdése. Vajon nem robbantja-e föl ez a sok ellentét a szöveg egységét, s ha nem, miként sikerül elkerülnie a zűrzavart a regényírónak?

A kérdésre esztétikájában maga Füst Milán adja meg a választ: a bennünk és a körülöttünk egymással viaskodó ezerféle ellentét tulajdonképpen ugyanannak az egységnek vagy rendnek a része, s lehet, hogy éppen ennek az egységnek vagy rendnek a fenntartása végett viaskodik egymással — pedig nem is teljesen idegenek egymástól. Eredetükre nézve a forrásnál rokonnak bizonyul mindahány, ugyanakkor át meg át is járják egymást és keresztül is hatolnak egymáson. Mint ahogy a női és a férfi princípium is, bármennyire polarizálódtak, mégis egymás rokonai maradtak, ugyanúgy, mint a lélek és a művészetek egymással ellentétben levő elemei is. Mert hogy is volnának ezek különállóknak mondhatók, mikor annyira összefüggnek egymással, ha más-ként nem, akkor úgy, hogy hatnak egymásra. Nemcsak hogy hatékonyan belejátszanak egymás funkciójába, hanem jelentékenyen át is színezik e funkciók eredményeit.³⁴

³³ Füst Milán: *Látomás és indulat a művészetben*. Budapest, 1963. 435. l.

³⁴ Füst Milán: i. m. 750. l.

„LEHETETLEN” KAPCSOLATOK „LEHETETLEN” IDŐKBEN (III.)

Jegyzetek a XIX. századi horvát folyóiratok
magyar és magyar—horvát anyagáról

BOSNYÁK ISTVÁN

IV. BACH-KORSZAK, ABSZOLUTIZMUS

A Világos utáni csaknem két évtized a magyar—horvát politikai viszonyokban voltaképpen semmi lényegesen újat nem hozott, csupán konzerválta, „befagyasztotta” azokat a forrongó ellentéteket és ellentmondásokat, amelyek átvonultak az illírismus egész hőskorán és a magyar reformkor évein, hogy 1848 szeptemberében a fegyveres összeütközésben kulmináljanak.

Lényeges újat a horvát irodalomban sem hozott ez a kiegyezés előtti időszak, csupán kiteljesítette az illírismus korában kibontakozó, klasszicizmussal elegy romantika tendenciáit, miközben elveszítette ki-mondottan mozgalmi jellegét, a művelődés, a tudomány és a művészetek nemzeti megújítása terén továbbra is szívósan érezte ösztönző hatását. Irodalmi szempontból a *viszonylag* újat egyedül a romantika és realizmus közötti *átmenet* első csirái jelentik ekkor: „Az abszolutizmus korának [horvát] irodalma az illírismus irodalmának szerves folytatása és vége. (...) Csupán lezárulása a megújítás korszakában jelentkezett tendenciáknak és jelzete az új irodalomnak a romantizmusból a realizmus felé tartó átmenetben” (M. Živančević: *Illirizam*, i. m. 43. p.).

Ebben az általános társadalmi és irodalmi keretben valósul meg a magyar—horvát kapcsolatok új fejezete is a horvát folyóirat-irodalomban, melynek története az orgánumok számát és jellegét illetően egyaránt két időszakra: a Bach-korszakra s a kiegyezés csonka évtizedére tagolódik.

Az elsőben még drasztikusan jelen vannak 1848-49 általános, illetve

a magyar—horvát viszonyokból származó konkrét következményei: „A bécsi udvar a nemzetiségeknek tett ígéreteket is félredobta, s Magyarország nemzetiségi vidékein éppen olyan elnyomást vezetett be [mint a magyarlakta vidékeken, B. I.]. Szellemsen jegyezte meg az egyik magyar politikus, a nemzetiségek ugyanazt kapták jutalmul, amit a magyarok büntetésként. Az öszbirodalom Bach-féle terve teljesen figyelmen kívül hagyta a birodalom soknemzetiségű voltát. Megpróbálta ki kapcsolni a nemzeti kérdést” (Unger—Szabolcs, i. m. 205. p.).

Ilyen körülmények között a formális változás a horvát társadalmi és kulturális életben csupán annyi lehetett, hogy a reformkori magyarosítást a Bach-korszakban a germanizáció váltja fel — 1854-ben például a német nyelvet bevezetik a horvát iskolákban is —, míg a mozgalmi politikai jellegét jórészt elveszítő illírismus a „kikapcsoltságnak” ebben az állapotában a panszlavizmus helyett az ausztroszlavizmust próbálja szorgalmazni (M. Živančević, i. m. 42—43. p.).

A Bach-évtizedben a horvát irodalmi életnek a megszüntetett s egy-egy kísérlet erejéig újrainduló — régi folyóiratok mellett csupán egyetlen új orgánuma van: a zágrábi *Neven* (1852—1858).

E „szórakoztató és tanulságos lap” — amint alcímében önmagát definiálja — Mirko Bogović költő és drámaíró (1816—1893) szerkesztésében indul, s lévén, hogy a redaktor a forradalom előtt az illírismus „ultra-szárnyához” tartozott, folyóiratában megkísérli — a reménytelenül más, megváltozott körülmények között is — továbbvinni a mozgalom szellemiségét, ami nemcsak az „illír” fogalomtár átmentésében nyilvánul meg, hanem abban is, hogy az indulás évében lehoz egy, a népi erőkbe vetett hitet és a közösségi ájultságból való ébredést propagáló verset, amiért a zágrábi rendőrség a szerzővel együtt félévi börtönre ítéli (M. Živančević, i. m. 41—42. p.). Ekkor Vojko Sabljic veszi át a folyóiratot (1852—1854), majd tőle a cseh származású Josip Praus, s közben a *Neven* a horvát — és szerb — novellairódalom favorizálása mellett a szláv irodalmak fordításával írja be magát a horvát periodika történetébe.

Magyar anyag viszont csak meglehetősen szerény mennyiségben, alig egytucatnyi tétellel van jelen a folyóirat hét évfolyamában, ami azonban, a Bach-évtizedről lévén szó, egyáltalán nem jelentéktelen.

Elsősorban néhány, a magyar—horvát történelmi együttéléssel kapcsolatos historiográfiai adalékot kell megemlíteni Bogovićék folyóiratában. Eldrija Torkvat Brlić, az illírismus irodalmában a lírájával és útleírásaival, de főként a publicisztikájával számon tartott egykori Gaj-munkatárs például Zrínyi György (1598(?)—1626) báni ténykedéséről értekezik (1854. 42. sz.), gróf Mailáth János írótl/publicistától, Bécs ekkor már halott irodalmi besúgójától Način života i običaji u Ugarskoj za habsburških vladarah do Karla VI címen közöl fordítást az immár Praus szerkesztésében megjelenő lap (1856. 12. sz.), míg

Horváth Mihály történésztől — az 1849-es Szemere-kormány művelődési miniszterétől! — a mohácsi csatát bemutató tanulmányrészletet közli a *Neven* 1857. 1. száma.

Említésre méltó továbbá néhány *hungarikát* tartalmazó horvát népdal közlése (1852, 45.; 1855. 11.), s Ivan Trnski Crni Đorđ, Crni György halálát evokáló verse is (1852. 46.).

A mi szempontunkból azonban a *Neven* mindenekelőtt mint az első, horvát folyóiratban megjelenő Petőfi-vers forrása jelentős. Az 1856. 2. számban ugyanis napvilágot lát Zmaj fordításában Az őrült. S e fordítástörténeti tény nemcsak azért jelentős, mert a horvát Petőfi-recepció első pillanatát rögzíti, hanem azért is, mert előtte csak egyetlenegy Petőfi-vers jelent meg délszláv fordításban általában is: a *Serbski letopis* 1855-ös évfolyama *A csárda romjait* hozta ugyancsak Zmaj átültetésében (vö.: Sava Babić: *Kako smo prevodili Petefija*. Matica srpska, Novi Sad, 1985. 351. p.). S a költőnk és műve iránti figyelem megnyilvánulása a *Neven*ben az is, hogy az 1858-as évfolyam 27. száma az irodalmi hírek rovatában a *János vitéz* Zmaj általi fordításáról tudósít, holott a fordításból akkor még csupán egy részlet jelent meg az újvidéki *Sedmica* lapjain, míg a teljes átültetés könyv alakban csak két év múlva, 1860-ban lát napvilágot (vö.: Sava Babić, i. m. 352. p.).

A *Kolo* mellett — amelyre nem terjedt ki vizsgáldásunk, s amelynek Világos után mindössze két évfolyama jelent meg, majd egy év kihagyás után még egy, az 1853-as utolsó —, a Bach-korszakban az illírizmus hőskorának vezető orgánuma is föltámadt. „Mint valami kísértet jelent meg a Gaj e süket korban a felújított *Danicával* (...). E kísérlet eleve vereségre volt ítéelve, de Gaj ezt nem látta meg (...), az illír vezér naivan azt hitte, hogy újramezheti egy elvámpirosodott eszmével” (M. Živančević, i. m. 42. p.). A felújítás első kísérlete csak egy évig tartott (1853), de a mi szempontunkból ez a rövid időszak sem volt jelentéktelen.

Az új folyam ugyanis egyebek közt néhány folytatásos historiográfiai közleményt hoz a horvát—magyar (és magyar—szláv) történelmi együttélés tárgyköréből: dr. Subotić nyelvileg korszerűsített formában teszi közzé Pop Dukljanin művét a szláv birodalomról, Pavle Vitezović a boszniai királyság összeomlását tárgyalja, s István boszniai király 1463-as kivégzését is érinti, Bogumil Kupski pedig a törökverő, majd Bocskai-ellenes gróf Erdődy Tamás horvát bán politikai életrajzát teszi közzé.

A horvátok (és szerbek) magyarországi művelődési életéről is cikkezik a felújított *Danica*. Két ízben is hírt ad a Matica Srbska esedékes Újvidékre költözéséről (1853. 20. és 35. sz.), s ismerteti a *Letopis* 1853-as, szerb—magyar irodalmi kapcsolatokat is tartalmazó, 88. számát (1853. 41.). Ugyanakkor beszámol arról is, hogy gróf Hallerkő horvát bán egykori titkára, a varasdi származású „prof. Ferenc” a pesti

egyetemen heti két órával előadássorozatot tart a szláv irodalmakról (1853. 42.).

Végül egy-egy híradás erejéig a magyar irodalmi és színi életről is tudósít Gaj új folyama. Az 1853. 22. számban kishír informálja a horvát olvasót, hogy Toldy Ferenc megjelentette az újabb magyar irodalom történetének első kötetét, míg a vegyes kishírek rovata arról tájékoztat az 1853. 29. számban, hogy „a pesti magyar színház felemelése céljából 12 magyar író megegyezett, hogy a jövő évig egy-egy eredeti művet fognak írni a magyar népszínháznak”...

A kiegyezés nem teljes évtizede (1860—67) négy új, de egyaránt rövid életű folyóiratot hozott a horvát irodalmi életben, s a *Danica* újabb — utolsó — felélesztési kísérletét.

A karlovaci *Glasonoša* (1861—65) a horvát irodalomtörténetben főleg csak az utolsó évfolyama miatt minősül jelentősnek, azt ugyanis a fiatal Šenoa szerkeszti Bécsben. A *Slavonac* (1863—65) a szellemi regionalizmus orgánuma, alcímében „szórakoztató-tanulságos lap” volt, s az inkább kiadóként és nyomdatulajdonosként, semmint íróként jelentős Miroslav Kraljević — az első horvát regénykísérlet írója — szerkesztésében jelent meg Požegán. A *Náše gore list* (1861—66) viszont zágrábi periodika, Mijo Krešić kereskedő és művelődési mecénás szerkesztésében ugyancsak „szórakoztató-tanulságos” funkciót hirdetett az alcímében, irodalompolitikájában pedig az illír-szláv tendenciát próbálta továbbvinni.

A fentiekkel ellentétben a *Književnik* — „časopis za jeziki i povijest hrvatsku i srpsku i prirodne znanosti” — nem a szépirodalomnak, hanem a historiográfiának, filológiának és természettudományoknak volt az orgánuma (1864—66), szerkesztőinek professzionális megoszlása miatt is. A tudományos dilettantizmus elleni harc igényével fellépő, a horvát Akadémia tudományos orgánumához, a *Radhoz* (1867) pozitív előfeltételeket biztosító periodikát, amely „tudományos szempontból a XIX. század legértékesebb folyóirata s általában is az egyik legnagyobb horvát folyóirat” (Ivo Franješ: *Realizam*. In: *Povijest hrvatske književnosti*, 4. k. i. m. 292. p.), olyan triász szerkesztette ugyanis, amely saját működésével főként ezeket a szakterületeket fedte: a történész Franjo Rački, a természettudós Josip Torbar s a filológus, kritikus és irodalomtörténész Vatroslav Jagić.

Végül, az ismét felélesztett *Danica* (1863—66) ebben az időszakban a tényleges végórát élte; a Redaktor immár nem tudott maga köré gyűjteni jelentősebb munkatársi tábort, s a folyóiratot jórészt a fia, Velimir Gaj írta és szerkesztette ekkor.

E folyóiratok életét — s közvetve a magyar—horvát kapcsolattörténet alakulását is hasábjaikon — a Bach-rendszer bukását követő évek politikai és kulturális körülményei határozták meg mindenekelött. 1860 őszén a báni értekezlet aktualizálja az illírismus mozgalmának néhány

teljesítetlen követelését, s újabbakkal is árnyalja — a közigazgatás nyelve a horvát legyen; Dalmáciát és Isztria egy részét Horvátországhoz csatolni; horvát—szlavón kancelláriát létrehozni a bécsi államminisztérium keretében, kötelezően horvát kancellárral —, az 1861-es szábor viszont a nevezetes 41. cikkelyével megerősíti a horvát területek reális és virtuális egységével kapcsolatos régi igényt, a közös király személyére redukálja a Magyarországgal való államjogi kapcsolatokat, s az előbbieket elismerésében, méltánylásában határozza meg a horvát—magyar tárgyalások előfeltételét. E nevezetes cikkely meghozatala mellett, amely meghatározta a XIX. század hátramaradt évtizedeinek egész horvát politikáját (I. Frangeš, i. m. 247. p.), az 1861-es szábor egyetlen hivatalos nyelvvé a horvátot nyilvánítja, s a zágrábi egyetem, a tudományos és művészeti akadémia és egy állandó nemzeti színház létrehozásáról tárgyal. Noha a politikai követelések az első horvát kancellár — az Ausztriával való föderációt szorgalmazó egykori demokratikus-baloldali illírlista politikus és író, Ivan Mažuranić — első éveiben közel sem kerülhettek megoldáshoz, a mozgalom nemzeti/kulturális törekvései a kettős kiegyezés előestéjén az Akadémia létrehozásával (1866) mint az illírismus utolsó jelképes aktusával (M. Živančević, i. m. 47. p.) kétségtelen sikerrel zárultak.

Az ilyen társadalmi-kulturális viszonyok közt alakuló csonka évtized kapcsolattörténeti anyagának keresztmetszetét — a *Glasonoša* kivételével, amelyre nem terjedt ki vizsgálódásunk — így lehetne felvázolni.

1. *A magyar—horvát történelmi kapcsolatok* tárgykörében a *Književnik* a IX. századi Pannónia történetével foglalkozik (1866. I. k.), a *Slavonac* pedig Hunyadi László horvát bán (1433—1457), vagyis a magyar drámairodalom majdani kedvelt modellje politikai életrajzával és kivégzésével (1863. 4. sz.). Franjo Rački a XVI—XVII. századi horvát—szlavón határok védelmének államjogi kérdéseit vizsgálja (*Književnik*, 1866. III—IV. k.), Bogoslav Šulek pedig a horvát—magyar alkotmányról értekezik folytatásokban (*Naše gore list*, 1861. 9., 18. és 19. sz.), míg a *Danica* 13 részes cikksorozatát közül, anonim szerzőtől, a bánóság intézményéről és szerepéről a horvát—magyar államszervezetben (1863. 1—13. sz.).

2. *A magyarországi horvát (és más délszláv) etnikum történetével és korabeli társadalmi és művelődési életével* kapcsolatban ugyancsak találunk néhány említésre méltó írást e nem teljes évtized négy folyóiratának összesen 16 évfolyamában. Franjo Rački például a szerb despotáknak és beköltöző telepéseknek a horvát—magyar királysággal szembeni viszonyulását elemzi 1426 és 1503 között (*Književnik*, 1865. IV. k.), a *Naše gore list* Varaždin Magyarországhoz csatolásával polemizál (1862. 34. sz.), míg a *Danica* a végső elhalás évfolyamaiban a magyarországi horvátoknak (és szlávoknak) elsősorban a művelődési jelenéről tudósít. Ismerteti például a Josip Viktorin szerkesztésében Pesten

megjelenő *Lipát* (1864. 11. és 12. sz.), s a *Sèrbski Letopis* 1863-as számát is, amely egyebek közt *A walesi bárdokat* is közli Zmaj fordításában (1864. 20.). S az idős és ifjú Gaj orgánuma egy-két polemikus szikra erejéig a „Magjarismus, Ilirismus” vita idejét is evokálja. Kritikus cikket közöl a horvátországi hely- és személynevek elmagyarosításáról (1864. 9. sz.), Nikola Begović pedig — aki egyebek közt emlékverset szentel a *Danicában* Lukijan Mušickinak — egyik verses polémiájában az illírismus hőskorára jellemző negatív etnosztereotípiák idejét eleveníti föl. Idézi ugyanis — gyenge nyelvismeretre valló fordításban — a magyar nacionalizmus szlovákokkal szemben alkalmazott, hírhedt becsmérő formuláját:

Rodu momu, rodu biednom;
Sreća bieše gora jednom;
Usred mukah brat mu m e g j e r
Govoraše: nem Tot ember'!

S „a tót nem ember” joggal pellengérré állított nacionalista etnosztereotípiáját a versíró Begović lábjegyzeteli is, miközben voltaképpen manipulál a horvát olvasó nemzeti érzéseivel, ti. a *tót/szlovák* főnevet *Slavljani*ra fordítja/általánosítja, mintha a becsmérő formula *ebben* a szövegkörnyezetben is az egész szlávásra, tehát a horvátokra is vonatkozna . . . „Melich Jánostól tudjuk, hogy a »tót« szó kezdettől fogva a magyarban nemcsak a mai szlovákokat jelenti, hanem minden olyan szláv népet, amely »Slovene«, »szlovenský«-nek nevezi magát” (Fried István, i. m. 206. p.), azonban Begović itt a famózus közmondást is kiterjeszti az egész szlávásra. Így szól ugyanis a „nagy magyar” elfogultságot megkésett „nagy illír” elfogultsággal bíráló lábjegyzet: „Slovak (Slavljani) nije čoviek, — poznata poslovica u Magjarah” . . . (Vö.: N. Begović: *Ecce Homo. Danica*, 1865. 20. sz) Mindez csupán azért méltó külön említésre is, mert az illírismus idejétmúlt, két évvel az osztrák—magyar, s három évvel a horvát—magyar kiegyezés előtt immár anakronisztikusan ható nemzeti romantizmusának lappangó jelenlétéről tanúskodik a *Danica* végóráiban is.

3. *A magyar társadalmi, művelődési és irodalmi élet jelenségeiről* a Bach-korszak utáni és a kiegyezés előtti évek horvát periodikaolvasója alig értesült. Ellenben figyelemre méltó, hogy ekkor jelentkezik a *tudósító* „intézménye”, kultúráközvetítő személye, aki majd a későbbi évtizedekben, s főleg a századvégen lesz igazán jelentős szereplője a horvát—magyar kapcsolattörténetnek. „Mirogojski” álnéven ugyanis a *Naše gore listnek* és a *Danicának* közös pesti tudósítója van ekkor; Gajék orgánumban ő írja az említett *Lipa*-ismertetőt, Mijo Krešić folyóiratában pedig „budapesti tudósítások”-kal jelentkezik (1862. 18., 1864. 7. sz.), de egyúttal fordít is — meg nem nevezett — magyar szerzőktől

a *Naše gore list* számára. Itt említjük meg, hogy a *Danica* hírt adott Thaly Kálmán *Régi magyar vitézi énekek és elegyes dalok* című gyűjteményének (1864) megjelenéséről.

E kiegészítés előtt napvilágot látó négy folyóirat azonban témánk szempontjából mégsem a fenti témakörök szerepeltetése miatt jelentős elsősorban; e rövid időszakot a több írásműfajra kiterjedő Zrínyi-kultusznak, másrészt pedig Jókai-fordításai miatt akár „a Zrínyiek és Jókai évtizedének” is minősíthetnénk.

4. A *Zrínyi-kultusz* kialakulásának apropója az évtized periodikájában a szigeti hős halálának 300. évfordulójára rendezett zágrábi ünnepségsorozat volt 1866 őszén. E jubileumra kétkötetes emlékkiadvány lát napvilágot *Zrinjska zvjezda*. Tristoljetnik sigetskim junakom címen — az első kötet Zrínyi életrajzát, a második a tragikus hősnék szentelt verseket tartalmazza —, s jubileumi kiadásban jelenik meg Brne Krnarutić *Vazetje Sigeta grada* című verses elbeszélése is, amely már 1584-ben feldolgozta Szigetvár ostromát és legendás hősnék halálát. A központi ünnepségen viszont előadják Theodor Körner Zrínyi-tragédiáját, melyet elsőként F. Marn ültetett át németből.

E gazdag ünnepségsorozat idején a *Szigeti veszedelem* főhősnék modelljét a horvát közvélemény jelentős része mint „a horvát Leonidász”-t ünnepli (I. Frangeš, i. m. 233. p.), s elsősorban ezzel a körülménnyel — a szigetvári hős személyének politikai-nemzeti aktualizálásával — magyarázható, hogy a Zrínyi-tematika a legkülönfélébb műfajokban s viszonylag igen sok írással van képviselve nemcsak a jubileumi év, hanem a csonka évtized folyóiratirodalmában általában is.

A historiográfia és történelmi publicisztika műfajában a *Naše gore list* már közvetlenül a Bach-rendszer bukása után hatrészes értekezést közöl a szigeti hősről (Slavomil Perok: Nikola Šubić grof Zrinjski I—VI., 1861. 1—5. és 14. sz.), a jubileumi évben pedig ismét visszatér e témára (Blaž Lorković: Tristogodišnjica sigetskoga junaka. 1866. 4. sz.). Franjo Rački a *Književnikben* Matija Mesić *Život Nikole Zrinjskog, sigetskoga junaka* című könyvét méltatja (1866. III—IV. k.), míg a *Danica*, ugyancsak a jubileum évében az említett Zrínyi-emlékkiadvány életrajzkötetét ismerteti.

A verses megemlékezések műfajában a *Zrinjska zvjezda* második, *Sievak Zrinjske zvjezde* alcímű kötete mellett a folyóiratokban is találunk pár adalékot. Ivan Trnski, az illírismus vérmes híve például a *Naše gore list* hasábjain közöl verses méltatást (1866. 3. sz.), Gaj fia és afféle segédszerkesztője pedig a felújított *Danicában* publikál verses Zrínyi-köszöntőt (1866. 32. sz.), s az ő folyóiratukban találunk méltatást a *Sievak Zrinjske zvjezde* verseiről is.

A *Danica* ugyanakkor a Körner-mű fordításáról is hírt ad (1866. 18. sz.), s ismerteti Krnarutić említett művének jubileumi kiadását (1866. 41. sz.), ezt megelőzően pedig Velimir Gaj a folyóiratban is leközli sa-

ját kísérőtanulmányát, amelyet e legrégebb horvát Zrínyiaszt ünnepi kiadásához írt (1866. 38. és 39. sz.). S jellemző az elhaló *Danica* Zrínyi-kultuszának méreteire, hogy a vers, recenzió és tanulmány mellett még az útleírás műfajában is hozzájárul a jubileumi kultusz kiteljesítéséhez (vö.: Viekoslav Stauduar: *Grad Zrinj*. 1866. 14. és 25. sz.).

A horvát irodalomtörténet azonban a nevezetes jubileum másik — jobbára lappangó — aktuális tendenciáját is számon tartja: a politikai közvélemény egy része a pazar ünnepség-sorozatban a Habsburgokkal szembeni szervilizmus egzaltált kinyilvánítását látja (I. Frangeš, i. m. 233. p.), s a Mohács után I. Ferdinánd pártjára álló, a török által ostromolt Bécsset is védelmező majdani szigetvári hős ellenében Petar Zrinjskit/Zrínyi Pétert, a Habsburg-ellenes összeesküvőt favorizálja az igazibb nemzeti hagyomány megtestesítőjeként. Ez a tendencia valójában majd csak öt év múltán, Zrínyi Péter, Frangepán Ferenc Kristóf és Nádasdy Ferenc lefejezésének kétszázadik évfordulóján (1871) teljessé válik ki, s válik az új, kiegyezés utáni periodikatörténeti időszak egyik központi kapcsolattörténeti témájává, azonban már ekkor, a szigeti hős jubileumának évtizedében is meg-megnyilatkozik a horvát folyóiratokban. Đuro Kovačević például a *Danicában* verset szentel Zrínyi és Frangepán halálának (1864. 6. sz.), Vatroslav Jagić és Franjo Iveković viszont Petar Zrinjski irodalmi munkásságáról ír tanulmányt: előbbi a *Szigeti veszedelem* horvát változatával foglalkozik (*Književnik*, 1866. III—IV. k.), utóbbi pedig — s kapcsolattörténeti szempontból ez teszi munkáját még jelentősebbé — a horvát Zrínyiaszt nemcsak önmagában, mint Zrínyi Péter irodalmi teljesítményét vizsgálja, hanem a magyar eredetihez való viszonyában is *Književnik*, 1866. III—IV. k.).

5. „Jókai időszakká”, azaz „a magyar Dumas” horvát recepciójának első évtizedévé a *Naše gore list* és a *Slavonac* teszi ezt a korszakot.

Az utóbbi, a Miroslav Kraljević által szerkesztett s mindössze három évfolyamot megért poezgai folyóirat néhány, még azonosításra váró magyar elbeszélést is közölt jelöletlen szerzőktől, Josip Eugen Tomić (1843—1906), a sokműfajú író — s egyebek közt Manzoni-, Tommaseo-, Kraszewski- és Sienkiewicz-fordító — pedig két Petőfi-átköltést is közlétesz a *Slavonacban*: az 1863. 32. számban lát napvilágot az általa fordított *Fa leszek és a Poharamhoz*, s ezzel kezdetét veszi Petőfi horvát recepciója, immár saját, horvát fordítók közvetítésével (vö. Sava Babić, i. m. 182—189. p.). De ugyanitt, a *Slavonac* 1863-as évfolyamában, a még ifjú I. E. Tomić Petőfi-fordításai előtt jelenik meg Jókai Mór egyik, még azonosításra váró elbeszélése is, jelöletlen fordító átültetésében (*Čija?* 1863. 11. sz.), egy év múltán, az 1864-es évfolyamban pedig négy folytatásban közlik a másik Jókai-elbeszélést, Izidor K. fordítói szignóval (*Carin li Karin* [Carinus], 1864. 31., 32., 33. és 34. sz.).

Nagy mesemondónk első horvát fordítása viszont nem a *Slavonacban*, hanem a Mijo Kresić szerkesztette zágrábi *Naše gore list* hasábjá-

in látott napvilágot: a pesti tudósítóval is rendelkező folyóirat 1862. 21. és 22. száma St. Mr. Iločanin fordításában a *Čika Lovrót* (?) hozza két részletben, majd ugyanezzel a fordítói jelzettel a *Házasságok desperátióból* következnek a 26. és 27. számban. Az 1863-as évfolyamban viszont új Jókai-fordító is jelentkezik a *Naše gore list* lapjain: a *Slavonac*-ban egy jelöletlen magyar szerzőtől is elbeszélésfordítást közlő Ante Lobmayer, aki a *Három a táncot teszi közzé* a Kresic-orgánumban (1863. 9. és 10. sz.), hogy aztán ezt követően ismét St. Mr. Iločanin jelentkezzen *A serföző* hatrészes közlésével (1863. 16., 17., 18., 20., 21. és 22. sz.).

Ha nem is tévesztjük szem elől, hogy 1860—1967 között a szerb periodikában nem kevesebb, mint 40 Jókai-mű jelent meg fordításban és átdolgozásban, s hogy ezt az évtizedet megelőzően, a folyóiratközvetítés révén megvalósuló Jókai-recepció a szerb irodalomban már 1857 folyamán beindult az újvidéki *Sedmicában* közölt Zmaj-fordítással (vö. Marija Cindori: *Jókai és a délszláv irodalom. Hungarológiai Közlemények*, 1983. 3. sz.), a fenti adatok akkor sem jelentéktelenek. Hisz a horvát folyóiratrecepció beindulásának öt éves „késése” a szerbhez viszonyítva nyilván abból a tényből következik egészen érthetően és természetesen, hogy a Világos és a kiegyezés közötti évek magyar—szerb kulturális és irodalmi kapcsolatai általában is intenzívebbek voltak — a viszonylag rendezettebb politikai kapcsolatoknak hála —, mint a magyar—horvát kontaktusok. A „késés” tényénél ugyanakkor jóval fontosabb az, hogy mire az első Jókai-regény, *A kardvas és a villám* horvát fordításban napvilágot lát (1863), a *Slavonac* és a *Naše gore list* már kezdi feltörni a Jókai-recepció eladdig töretlen horvát ugarát.

(Folytatjuk)

Az utolsó lebeletig, 1964

DOKUMENTUM

ÍRÓSÁGUNK ÉRTELME

BOGNÁR ANTAL

Nem illene alább adnom annak megválaszolásánál: mi az irodalom. Csakhogy mélységes bizonytalanságban leledzem mibenléte és rendeltetése felől. Nem tudom, mi az irodalom. Csak művelem.

S tehetném könnyű szívvel, ha nincs a kétszeri nagy intés — ha a megbocsátó, ha az irgalmatlan — azokról, akik *nem tudják, de teszik*. Márpedig egy biztos: az irodalom minden lehet, de nem példája és igénye olyan fokú tudatlanságnak, mint a kockavetés az ember fia köpenyéért vagy a vak sodródás a látszólagos szükségyszerűséggel.

Mi hát akkor közelebbről legalább *az irodalom művelése* (a tettel felérő, az öncélú), s micsoda a művelője (vagyis a kor lelkiismerete — aki csak egy ürge)? Mi az íróság mint aktív állapota valaki eszmélettel cselekvőnek?

Kézenfekvő a válasz: *részint éppen ezt* feszegeti maga az irodalom, többek között ennek közvetett kiderítésére vállalkozik nyomatékosan a mai író is — aki eszerint a tudatosság mércéjével mérve sohasem teljesen, sohasem véglegesen önazonos lény. Küldetése mégis éppen az, hogy azonosságot „teljhatalmúan” megállapítson. Eközben válik (majdnem) azzá, ami volna.

S hát mivé?

Huszonnyolc évvel ezelőtt kaptam egy jutalomkönyvet. Születésem évében a szerzője már nem élt. Annyi idősen érte a halál, mint most vagyok. Érző lélek volt egy rideg korban.

Akadhat, aki megmosolyogná Thurzó Lajos túláradó, szeretetteljes verszetét, amellyel egy ötvenes évekbeli elsős kisdiák, Tavasz Jánoska iskolába indulását verseli meg. Mert pátosza idegen tőlünk.

A csinovynikokat termelő, merev kelet-európai iskolaközpontúságra az egyéniség szabadabb kibontakozását féltve van miért fenekedni. Való igaz, hogy a regula maga nem nemesít meg. S józan belátás mondatja, hogy minden intézményünk csakis olyan lehet, amelyet megérdemeltünk.

* Elhangzott a Híd-díj átvételekor, 1987. május 16-án

De könnyelmű kor az, amelyik tagadja, hogy az emberiesülés intézményének mentelmi joga lehetne ez alól. Merthogy ha nincsen, az semmi más, csak éppen a jövőnket nyomorítja.

Nem részletezhetem itt, milyen gonddal övezi a szerző egy zsenge lélek minden rezdülését kiseposzában, mely *igazi eposzunkként* tündököl a kor annyi nagyobb szándékú verselménye közt. A célelvű, haszonelvű irodalomszemlélet korában mindenestre ezúttal kivételesen szerencsés módon találkozott össze költőnk pánhumanista derűje és az adott társadalmi feladat. Ilyesmin sincs mit csodálkoznunk. Mert lélekindító és eposzi méretű az, ahogyan a felszabadulás után az addig szociálisan jogfosztott és nemzetiségileg elnyomott, elbutításra szánt tömegek sarjait az *egyetemes tudás* szentélyei hívták, melyekben maholnap ki-ki *hajlamait követve, a biztos jövő* ígéretével és *anyanyelvén* szívhat magába *hasznos* ismereteket és a legfőbb tananyagot: *emberséget*.

E máig sugárzó, megismételhetetlen harmóniának egyetlen megbicsaklása az, amivel előhozakodni szeretnék, a hatszázvalahány sor közül az az egy ide nem illő.

Mint minden igazi eposzban, még a természet is Tavasz Jánoskát ajánorozza. A buzgóságán ámuló némely felnőttek szelíd értetlenkedését is egyszerűen elsöpri dacba csapó tudásszomja: csattanós válasszal kioktatja őket. Csakhogy azok — gyorsan visszakozva — (idézem):

„... mély meghajlással
Kalapot emeltek
Hódolat jeléül
Az örök gyermeknek.”

Tavasz Jánoska szívének minden vágya, hogy hasznos emberré formálódjon, tudásban, tetterőben gyarapodjon, egyszóval érlelődjön, civilizációnk túlterhelt alapszavával *fejlődjön*. Gondoljuk meg, mi jogon illethető e szóval: *örök gyermek?!* Netán pusztá elhatározásból bádogdobját fogja püfölni egész életében az öntudatos kis hős?

Persze ezek szóznoki kérdések. Sokatmondó elszólás ez a „hibás” sor, melyből a szerző arca réved át az időn. Az eszményihez ragaszkodó örök gyermek ugyanis itt csak *a költő maga* lehet.

Az író tehát talán: örök gyermek? Írni: örökös gyermekség? Csupán ennyi állítható az irodalomról?

Ezzel persze nem mondanék semmi újat. Schubert gyermekdalaitól az emberi életvitel divatos játszmaelméleteiig a romantika és neoromantika kifogyhatatlan az emberben megbúvó gyermek dicséretéből. Hogy a gyermek az *őszinte ember*. A gyermek a konvenciókkal nem gondoló *lázadás* megtestesítője. A gyermek a *romlatlan alkotókészség* birtokosa...

Költőnk porladó kezéért azért nyúltam, mert az ő elszólásából kü-

lön is kihallható valami. És ez: *a bizakodás komolysága*. A bizakodás komolysága mindenk előtt és mindeneken túl. Ez a szó is megmosolyogtató volna manapság? Nem magától értetődő és választól nélküli a bizakodás? A komolyság? Nincsenek is magától értetődő, bizalomgerjesztő, komolyan vehető dolgok?

A gyermek *nem tehet mást*. Csak bizakodhat. Előtte az élet...

Igen ám, csakhogy az író éppenséggel nem élheti meg a világot gyermek módra, ha ugyanis az emberéletben egyáltalán elérhető az önazonosság, hát azt a gyermek birtokolja, öntudatlanul — ő viszont, ha öntudatlan, akkor nem önazonos, s ha önazonos, akkor nem öntudatlan. Az akart felnőtté válás jelisége a megtisztító kételkedés — vagyis a bizakodás ellentéte. Az író a kételkedésnek is betege egyben. Lévén számára fontos az igazság, és fontos az ember is. S mert a legteijeőbb önazonosságot sóvárogja — csak már nem ártatlanul. A legteljesebb tudatosságot akarja — csak már gyanakodva. Mindig *lentig* nyitva alatta a kétely szakadéka az énközpontúságtól a sokszoros önmegtagadásig. Az író mással is felel, nemcsak azzal, hogy ugyan mikor nő már be a feje lágya: azzal is, hogy tudniillik az író *csak maradjon* örök gyermek...

Kiélezett sorshelyzetében, melyet egyedül létértelmező műve örökít meg és minősít, végső soron csak egytől félhet: nehogy a kételkedők legyenek azok, akik bearanyozzák; s csak egyet tudhat: jaj annak, aki-ben a bizakodók csalatkoznak.

Az írás mégis: örök gyermekség — de csak ha az el nem nyert és csak ha az el nem veszített. Mert ha el nem nyert, akkor az elveszítettség, és ha el nem veszített, akkor az elnyerhetőség az olvasói alapélmény. Igazából az olvasó vált mindent nyereségre: övé a hit és a tudás, az öröm és a melabú.

Ennyi az irodalom, mert ennyiben érték.

LÉPÉSEK ELŐRE — NAGYOBB MEGLEPETÉS NÉLKÜL

A Forum Könyvkiadó 1987. évi regénypályázatáról

JUHÁSZ GÉZA

Mint ismeretes, a Forum Könyvkiadó első (1968. évi) regénypályázatát az az általános felismerés hívta életre, hogy ez a nagyobb lélegzetű, időigényes epikai műfaj sajnálatosan hiányzik a jugoszláviai magyar irodalomból, s az itteni könyvtermés zömét évről évre a vers- és novellaválogatások jelentik, vagyis a korábban külön-külön már publikált versek és kisprózai írások válogatásai. Ennek magyarázatát alkotóink anyagi s ebből következő munkakörülményeiben láttuk. E megfontolás hozta létre „az alkotó munka serkentésének” akkori formáját és propozícióit: a meghívást és tiszteletdíj-előlegezést. Igaz, azóta is született néhány igen jelentős jugoszláviai magyar regény mindenféle pályázat vagy egyéb közvetlen ösztönzés nélkül, olyan is, amely nyelvi és országghatárt túllépve is figyelmet keltett íróink s irodalmunk egésze iránt, de az a helyzet, amely csaknem két évtizeddel ezelőtt a pályázat intézményét létrehozta, máig nem változott meg alapvetően. Több mint valószínű, hogy épp ez vezetett az intézmény felújításához — természetesen módosított formában —, s ez tartja fenn továbbra is.

Emlékeztetőül csak annyit: 1968-ban, majd húsz évvel a *Híd* sokkal szerényebb méretű pályázata, immár két új, tehetséges nemzedék beérkezése s az alkotói potenciál megsokszorozódása után, a húsz meghívott író tizennyolc beérkezett pályaműve közül tizenkettő jelent meg! Irodalmi közvéleményünk érthető elégedettséggel minősítette sikeresnek a kezdeményezést, s fogadta érdeklődéssel az egyetlen sorozatban, azonos kivitelben megjelent regényeket, a kritika pedig a regény megszületését üdvözölte a jugoszláviai magyar irodalomban.

Ha ezzel vetjük össze az 1987. évi regénypályázat eredményét, melynek során a bírálóbizottság a beérkezett nyolc alkotás közül egyet-egyét (a regény és az ifjúsági regény kategóriájában) első díjra, további hármat (tehát a nyolcból ötöt) kiadásra javasol, akkor a számszerű

eredménnyel nem is lehetünk elégedetlenek. Más kérdés, persze, hogy ezúttal nem regisztrálhatjuk olyan új tehetségek berobbanását s annyi bátor és ígéretes kísérletet a műfaj megújítására, mint két évtizeddel ezelőtt, de jelentős előrelépéseket igen — csaknem minden részvevőnél. Ez pedig talán nem is véletlen, hisz mostanság inkább a kisebb előrelépések, mintsem a látványos újítások korát éljük a művészetben, kiváltképp a már korábban indult alkotók esetében.

Hogy a díjnyertes írókkal kezdjük, emlékeztessünk rá: Beder István és Dudás Károly is részt vett már négy évvel ezelőtt a regénypályázaton. Beder *Kecsketemplom*, Dudás *Ketrechbál* című regénye jelent meg a bírálóbizottság („megvásárlási”) javaslata alapján.

Jódal Rózsát eddig inkább a gyermekek írójaként tartottuk számon, most pedig egy gondolatilag mély, szerkezetileg bonyolult, mégis áttekinthető regénnyel pályázott. Bogdánfi Sándor — időközben posztumuszá átminősült — regényében hű maradt szatirikus látás- és ábrázolásmódjához, Mirnics Zsuzsa pedig drámaisággal gazdagon dúsított, olvasmányos-kalandos ifjúsági regényt kínál ifjú olvasóinak.

KICSINY PONT A NAGY VILÁGBAN

„...űzött a vágy, meg akartam tudni milyen nagy a világ. Közben csak azt tudtam meg, milyen mérhetetlenül kicsiny pont vagyok rajta.” Ez is lehetne Bóka Imre péklegény többéves vándorlásának, kalandosorozatának végtanulása, de a regénybe foglalt életmozzanatait tekintve inkább arról van szó, hogy „botorkálva keresi helyét a nagyvilágban”, hisz minden helyváltoztatása kényszerű, menekülés a rendőrség elől, a besúgásra való befogatás, a letartóztatás, a sztrájk törés a nem kívánt szerelem elől vagy az áhitott szerelem után.

Beder István *Nagybőjt Abbáziában* című regényét joggal tekinthetjük történelmi regénynek, hisz a regényidő mintegy háromnegyed évszázaddal ezelőtti. Mind a megítélés szempontjából, mind az olvasó számára mellékes, hogy szerencsés kézzel jó dokumentumanyaghoz jutott-e a szerző, vagy alapos történelmi tanulmányokat végzett, fontos a végeredmény: történetileg hű korrajzot ad a századelő Osztrák—Magyar Monarchiájáról, illetőleg a közép-európai térségről. S ez a kép mindvégig egységes, akár a korabeli pékműhelyek korszerű vagy elavult berendezéséről (gőzmeghajtású gépek vagy dagasztóasszonyok), akár a szociáldemokrata irányítás alatt álló munkásmozgalomról szól, vagy épp a fiumei kikötőben látott nyüzsgésről, ki-berakodásról, az osztrák és a magyar főurak fényűző szórakozásáról Abbázia luxusszállóiban, cigányzenés kávéházaiban.

Maga a korfestés természetesen nem cél, hanem eszköz Beder István számára, hogy felmutassa, hogyan sodródik Európa feltartóztatatlannul az

első nagy világégés felé, illetőleg a Monarchia a végtetes felbomlás felé. Előttérben a gondtalan urakat látjuk, akik a húsvéti ünnepekre érkeztek Abbáziába, „ebéd előtt az árkádos, napsütötte taraszon üldögélve gyönyörködnek a tenger szépségeiben”, egy úrihölgy kutyát vezet pórázon, s dundi lánya halad mellette, este ezek az urak és a pénzemberek, talán a következő évek hadiszállítói örömlányokkal szórakoznak, a háttérben meg a már napok óta koplaló péklegény, aki hogy felhívja magára a figyelmet, a tengerbe veti magát kimenteni valakit vagy valamit az emberevő cápa „karmaiból”. „Ha el kell pusztulnom — gondolja —, hát pusztuljak, legalább jóllaknak velem a cápák, ha pedig ép bőrrel megúszom, az urak megdicsérnek bátorságomért, a markomba nyomnak néhány koronát, vagy az étteremben leültenek maguk közé ebédelni.” Ahogyan ez a kis epizód végződik, az Bóka Imre és a sorstársai egész élet- és társadalmi helyzetét jellemzi. Amit ugyanis hullának vélt, „nem más, mint egy felborult játékhajó”.

Miután a tárgyat meglengeti a feje fölött, „Szinte ugyanabban a pillanatban a vendégek hada is megindul a kávéházak felé. Hátra se néz. S mikor a vízből libabőrösen kilépek, már csak a kutyás néni álldogál a parton. A jutalom mégsem marad el. Reménykedve tartom a tenyerem.

— Rex, adjál pacsit a fiúnak — szól kegyesen. — Megérdemli. A szerencse mindig a bátrakkal tart. Látod, életben maradt. No, adjál neki még egy pacsit.”

Külön kell szólni Beder István regényének kompozíciójáról. Bár nem egyéni leleménye a szerzőnek az idősíkokat váltogató, mozaikszerű regényépítés, ebben az esetben nagyon természetesnek hat, és igen funkcionális. A regény jelen ideje 1912, a húsvétot megelőző nagyböjt, a helyszín pedig Fiume (Rijeka), illetőleg Abbázia (Opatija). Ideérkezése után azonnal munkát kap, az előlegből fel is öltözik, de aludni a kikötő szénaraktárába jár; az kigyullad, s őt gyanúsítják előidézésével, holott sohasem dohányzott. Itt ez az oka bujkálásának, s igazi böjtölésének is. A nagyböjtnek itt ugyanis kettős, de lényegileg azonos jelentése van: egyrészt a katolikus vallás előírása szerinti böjt, másrészt a péklegény kényszerű koplalása. El is tűnődik ezen az ő értelmetlen böjtölésén, mert úgymond: Ha a hetekig böjtölő szentekre vagy a börtönben éhségstrájkot folytató forradalmárookra gondolok... Nagyobb a gyakorlottságuk az önsanyargatásban... Hisznek a túlvilági, illetve a földi üdvözülésben? Az én böjtömnek lényegében semmi értelme és célja nincs.”

Ebből a jelen időből vált át aztán a múltba, s a jelen egy-egy újabb mozzanata közé építve mondja el egész élettörténetét, amely szülei korai halálától az árvaházi nevelésen keresztül a pékmesterség kitanulásáig, a munka- és lakóhelyek kényszerű váltogatásával Zentától Szegeden, Hódmezővásárhelyen, Brassón, Kolozsváron, Budapesten, Kapos-

váron, Ljubljanán keresztül az Adriáig vezet. Az író szerkesztőkészségét dicséri, hogy ezek a váltások mindig természetesek, szinte észrevétlenek. Első alkalommal például ilyen asszociációs módszert választ: korgó gyomorral ödög hősünk az utcán, s közben hallgatja „a templomból kiszűrődő apácaéneket, melynek ritmusa összeolvad a tenger hullámlázásával”. A csillaggal elválasztott, következő bekezdés első mondata a következő: „Teodóra emléke annyi év után sem halványodott el bennem. Arca pirososzopsgás volt...”, s ezzel máris az árvaházban találjuk magunkat Bóka Imre élettörténetének egyik legkorábbi szakaszában. Az idősíkváltások a következőkben is hasonló módon történnek, azzal, hogy amint időben a jelenhez közeledünk, egyre rövidülnek a jelen életmozzanatok, hisz a két idősíki hamarosan teljesen egybeesik.

Természetesen nem hibátlan alkotás Beder István regénykézirata. Paradox módon mind erényei, mind fogyatékoságai a szerző írói—újságírói kétarcúságából vezethetők le. Az újságíró vizsla tekintete, minden részletre kiterjedő figyelme hozza a regénybe a sok-sok színt, színárnyalatot, mozgékonyasága a cselekményességet, ez elbeszélés egyenletesen gyors ritmusát, a nyelvi és stílus eszközökkel való jó ökonomizálást, a tiszta, hibátlan ideológiai vonalvezetést, a történelem, a munkásmozgalm története, a nemzetiségi viszonyok stb. marxista interpretálását. De ugyancsak újságírói gyakorlatából következik, hogy az első és második világháború előtti és utáni eseményekre mai szemléletét vetíti vissza. Igaz ugyan, hogy a nacionalizmussal fertőzött, korabeli szociáldemokrácia ideológiájára nagyon jellemző, ahogyan a munkások a magyar—román—szász történelmi pert feszegetik, s az első világháború előtti nacionalista uszítás manipuláltjaiként arról ábrándoznak, hogyan fogja beolvasztani a tenger a szigeteket (a magyar a románt és a szászt, a román magyart és a... , attól függően, hogy melyik mondja, de amit a *Fáklya* pesti szerkesztője mond minderről, az inkább az újságíró Beder mai szemléletét jellemzi: „Új ravaszok ezek, akik a forradalmi eszme szókincsével ékesítik saját nacionalizmusukat.” Ilyenkor valójában az újságíró beszél ki a regényből, félretolva az író.

Nyelvezete is megmarad a mindennapi társalgási szinten, s csak igen ritkán vállalkozik némiképp színesebb, költőibb természetleírásra: Felhőtlen, szélcsendes idő volt, a lemenő nap vörösre festette a tenger hullámain. Az előttem fekvő város is megtelt vörös színekkel. És valahol a keleti rakpart tájékán füstpamacsok szállingóztak fel a mélységből.” És tudja munkásifjú hősét is a hozzá illő nyelven beszéltetni: „Pestnek azonban fölösleges teher voltam, és kiokádott magából” — szögezi le Bóka Imre, miután kiutasították a fővárosból.

A *Nagybőjt Abbáziában* ugyan nem hoz különösebb újítást a forma, a szerkezet és a stílus területén, de egészében cselekményes, olvasmányos, jól megszerkesztett regény. A színhelyek sokasága, a mellékszereplők se-

rege révén a századelő társadalmi öszsképe színesen és gazdagon tárul az olvasó elé. Beder István regénye a jugoszláviai magyar regényirodalom értékei közé tartozik.

HOGY ÍZLIK A VÁROSI ÉLET?

Beder István valamikor 1966-ban ifjúsági regénnyel (*Tűzkorong*) kezdte pályáját, Dudás Károly meg riportokkal, majd novellákkal és regénnyel folytatta. Most mintha műfajt cseréltek volna: Dudás Károly most tett először kísérletet az ifjúsági regény műfajában. S mindjárt teljes sikerrel. A bírálóbizottság egyhangúlag neki ítélte e kategóriában az első díjat.

Jól tette Dudás Károly, hogy ezt a műfajt választotta, mert láthatóan van mondanivalója a gyermekek, a tanulóifjúság számára, s azt is tudja, hogyan közölje azt velük: mozgalmas, kalandos történet keretében, könnyed stílusban, tiszta nyelvezettel.

Témája ugyan nem valami eredeti, hisz nálunk is többen megírták már a városba szakadt gyermek visszavágyódását a faluba, a városba törleszkedő középnmzedék érzéketlenségét az öregek ragaszkodásához eredeti falusi, sőt tanyai életformájához. Ez azonban mit sem von le Dudás regénykéziratának értékéből. Mert ne feledjük, a jugoszláviai magyar értelmiség jelentős része még mindig faluról, a paraszti életformából érkezik a városokba, s ezt az életformaváltást minden nemzedék a maga módján éli át, szenved meg. Dudás hőse, Domonkos Karcsi előbb igennel válaszol a falusi leánynak, volt osztálytársának arra a kérdésére, hogy ízlik-e neki a városi élet, de szinte megijed attól a feltételezéstől, hogy lenézi falusi pajtásait, s azok nem hiányoznak neki: „Még hogy hiányzik-e neki közülük valaki. Már hogyne hiányozna. Minden-nél jobban hiányzik.”

Az elhagyott, falusi környezet, az egykori pajtások utáni nosztalgiát magától értetődően táplálják az új környezetbe való beilleszkedés nehézségei is. Úgyetlennek bizonyul például a tornaórán. Orthon pedig egyik vezéregyénisége volt az osztálynak. Amikor például a csontvázról tanultak, összefogtak, hogy igazi szemléltető eszközt ássanak ki a török temetőből. A vállalkozást aztán kalandossá változtatja a hirtelen kitört zivatar, mert az általa kiváltott izgalom, ijedelem megindítja kis hősrünk fantáziáját. Elképzeli a hajdani csatát, mely talán itt folyt le. Egyszerre „tisztán kivehető kardpengést hozott a szél” feléje, s bár megfordul a fejében a gondolat, hogy látják-e, hallják-e a többiek is mind-ezt, vagy az ő szeme káprázik, vele űz tréfát balfácán füle, újra csak átengedi magát a „látványnak”: „körös-körül összecsapódó dárdanyelek recsegttek, fokosok, csákányok, buzogányok zuhogtak, mindenünnen »Allah! Allah akbár! Űsd a kutyát!« kiáltások”. Aztán „a véres forgatag-

ból egyszer csak kivált a mocskos turbánú, púpos gyalogtörök, elhajította kigyós markolatú jatagánját, egyenesen feléjük tartott, szemmel láthatóan a nádasba igyekezett, már-már elérte a fűzfákat, ahol félelmükben a lehető legkisebbre gombolyodtak össze, amikor találat érte a törököt, s »Meded Allah!, Meded Allah!« kiáltással összerogyott.”

A csontváz ugyan nem lesz egészen teljes, de az iskola mégis dicséretben részesíti a gyermekeket igyekezetükért, s egyheti jutalomüdülésre küldi őket a tengerre.

Domonkos Karcsi a harmadik nemzedék a családban. Nagyapja tanyán lakik, özvegy apja pedig a városban kap munkahelyet (éjjeliőr), és lakást egy toronyházban. Alighanem a fia jövőjét is szem előtt tartva, az apa mindenáron a városban akarja megvetni a lábát. Karcsi azonban nem tud beilleszkedni az új környezetbe, nagyapja pedig meg sem akarja kísérelni. Amikor apa és fia elutaznak hozzá, hogy a városba költöztessek — azon az áron természetesen, hogy adják el a tanyát —, az öregembert az égő tanya előtt találják — a „vén bolondját” — mondja az apa. Miközben apa és fia megkísérlik a lehetetlent, a gondosan felgyújtott tűz eloltását, „Az öregapja csak állt ott az eperfa alatt, s nagy-nagy nyugalommal ezt mondta:

— Hagyjátok, ez ellen nektek már nincs oltószerek.”

A regény tehát nem csupán az idős és a középnemzedék konfliktusáról szól. Nagyapó e beszédes, sőt csattanós válasza fia unszolására egy csapásra a harmadik nemzedék előtt is megvilágítja századunk és vidékünk e tipikus jelenségét, a faluról városba irányuló migrációt, amely annyi megrázkódtatást, sőt egyéni és családi tragédiát váltott már ki s vált ki nap mint nap.

Az anya nélkül felnőtt Domonkos Karcsi érzelmi élete érthetően különbözik azokétól, akik teljes családi együttesben nevelkednek. Karcsi lelke sebezhetőbb, sőt édesanyja halála mély sebet hagyott rajta, amely növekedésével mind fájóbb lesz. Talán ez a körülmény magyarázza, hogy az író az anya halálának, temetésének leírásába kissé belefeledkezik, s az már-már az érzélgősségbe csúszik. Meg kell jegyezni továbbá, hogy az önmagában szép s a költői próza jegyeit magán viselő *Utójáték* című fejezet, azaz a korán elhunyt Karcsi két hátrahagyott levele, amelynek meg kellene könnyítenie az eligazodást „a regény néhol talán túlságosan homályos, ellentmondásoktól sem mentes szövegében”, voltaképpen szükségtelen toldalék, s mind elmékedő-magyarázó mondanivalójával, mind stílusával elüt a regényszöveg egészétől.

Dudás Károly *Gyalogtörök* című kézírata, e csekély fogyatékoságok ellenére is gyermekirodalmunk legjobb alkotásai közé sorolható, s jelentősen gazdagítja irodalmunk e műfaját, amely eddig sem szűkösködött értékekben.

KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

A MEGNEVEZÉS NEHÉZSÉGEI

Böndör Pál: *A krupié kiosztja önmagát*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1986

Böndör Pál költészetét nem a drasztikus váltások sorozata, hanem a lassú, de észlelhető szerves fejlődés, az egyre újabb, ám csupán az alapvonásokat árnyaló jegyekkel való gazdagodás jellemzi. Mindezt *A krupié kiosztja önmagát* című verseskötete is bizonyítja, amely folyamatos-ságra valló és eltérést mutató mozzanatokot egyaránt tartalmaz.

A kötet hetvenöt számozott versből álló egyetlen ciklus, és mint a szellemesen megírt, rövid fülszövegből kiderül, lírai naplóként kell olvasnunk, mely 1985 folyamán keletkezett. E rendhagyó műfajmeghatározás nem erőszakolt, ugyanis választott vagy inkább természetszerűen megtalált műfaja követelményeinek megfelelően *A krupié*... olyan lírai jegyzetek sorából áll, amelyek a költő mindennapjainak külső-belső történéseiről, illetve a külvilág egyes jeleneteiről adnak számot, s az ezeket kommentáló észrevételeket, az ezekre reflektáló gondolatokat rögzítik költői eszközökkel, némileg leplezett, de az áttételesség mögül könnyen kiérezhető vallomásos közvetlenséggel, melyet már a kötet cím is mintegy előlegez. A naplószerűség hatását az egész cikluson uralkodó befeléfordultság, elsődlegesen a szubjektum belső világának tényeit vizsgáló attitűd és a — kezdettől fogva a böndöri költészet egyik legfőbb ismérveként számon tartott — meditatív jelleg kelti, formailag pedig a narratív elemek előtérbe kerülése és a mindennapi beszédhez közelítő versnyelv (e két tendencia már az előző kötetnél, a *Jégverés*nél is kifejezett volt) biztosítja. (Amihez hathatósan járul hozzá még a vesszők következetes elhagyásával gördülékenyebbé tett, egyenes vonalú s általában csattanóval záruló költemények egy lélegzetre „elmondott”, szakaszokra nem bontott volta, valamint az, hogy a könyv egészét sem szabdalják különálló ciklusokra, és így az egymást kiegészítő-magyarázó versek koherens egységéig szerveződhetnek.)

A mottóul választott Vas István-sorok kissé félrevezetőek. Azt sugallják, hogy Böndör kizárólag a „bedugult” „ős forrást”, „a meggyalázott

átlagéletemet” követi lírai naplójában, kerülve versbeli kitergetését „a művész tragikumának”, melynél Vas István keserűen ironikus sorai szerint „nem volt soha (...) nevétségesebb”. Holott mivel nem az általában vett „átlagéletemet”, hanem saját életét akarta dokumentálni verssé formált jegyzeteiben, Böndör Pál nem kerülhette el a tudatában szüntelenül ott kíséző, költő voltából eredő gondolatainak, problémáinak a megverselését sem. Olyannyira, hogy éppen ezek boncolgatása képezi a kötet tartalmának jelentősebb részét.

Böndör költészetében mindig is fontos helyet foglalt el a költőlét néha valóban tragikusnak minősíthető ellentmondásainak taglalása, de *A kerupié...* szinte valóságos tárháza az olyan verseknek, amelyek összképéből ezek az ellentmondások majdnem hiánytalanul kirajzolódnak.

A *Szép szó* címűben például azt az általánosabb érvényvel már az egyik legkorábbi ars poetica értékű költeményében, a *Mindenekelőttben* is megfogalmazott tapasztalatát írta meg a költő — itt kizárólag az irodalomra vonatkoztatva —, miszerint az állandóan változó, alakuló világ a művészet eszközeivel adekvátan nem ragadható meg: a formáját naponta változtató „valóságba ágyazott keresztretjvény” megfejthetetlen, mert „A szó mely tegnap pontosan illett a rubrikába / mára kilóg belőle / vagy elégtelen kitölteni”. Nyelvi eszközeink a vers tanulása szerint nem elegendők a valóság rejtettebb dimenzióinak feltárására és a „félíg tudatos” vagy éppen „tudatalatti” rezdülések kifejezésére. Ezt írják körül kissé játékosan az „*Orcáin a nap reggelfénye langall...*” című vers zárószorai is („Sok minden jut ilyenkor eszembe / mindet el is mondanám / de a nyelvem csak nyerítésre jár”). S mivel költőnk a jelenségek külső, látható burka alatt mindig a láthatatlan mögöttest keresi, azt kutatja, hogy a „különböző jelentésektől terhes” valóságnak „mi a neve” (*Egy pillantás technikai forgatókönyve*), nehézségekbe ütközik, amelyeket — Ottlik szókapcsolatának, „az elbeszélés, nehézségei”-nek a mintájára — a megnevezés nehézségeiként emlegethetnénk. Ezekre Böndör több helyen is utal: a *Koronatanúban* a negatív jelentéstartalma „neveninos” jelzővel illeti a „délután”-t; „neked sincsen neved”, állapítja meg másutt (*Honfoglalásaink egyike*); a *Mint az elfelejtett tréfa értelmetlenné árvult csattanója* című vers titokzatos betegségéről azt írja, hogy „minden egyes előfordulásakor / új nevet kap” stb. Hogy sokszor milyen nehéz „nevén nevezni a gyereket”, azt a kötet huszonötödik darabjában fogalmazta meg a legszemléletesebben: „Arról hogy pontosan / ellentétesen cselekedtél / mint cselekedtem volna én / látom ugyan azt érezted / s a félreérthetetlen pillanatnak / ugyanazt a nevet adnád / mint nevezném én / ha megnevezni nem lenne lehetetlen” (*Nevén nevezni a gyereket*). A megnevezés helyett Böndörnek gyakran meg kell elégednie a sejtetés, a körülírás, a „képletesen” szólás lehetőségével, mely a valóság tartalmainak olyanfajta jelzésszerű közvetítésére szorítkozik csupán, ahogyan a faágak mozgása teszi láthatóvá vagy a falevelek zú-

gása hallhatóvá az önmagában láthatatlan és néma szelet (lásd a *Látható és láthatatlan* kezdő- és zárósorát). Ezért találó a *Keskeny part-sávon* helyzetrajza, amely olyasvalakiként láttatja a költőt, aki a kezéből kifolyó homokból és vízből épít a két anyag érintkezési vonala mentén „bonyolult várakat”.

Részben a megnevezés említett nehézségei miatt vannak Böndör Pálnak kételyei a költői megszólalás, a versírás értelmét illetően. E kételyeket azonban más tapasztalatok is táplálják. Elsősorban annak tudata, hogy a költészet a mindennapi életben közvetlenül nem hasznosítható. (Ezt a ma már közhelyszámba menő igazságot írja körül a *Kifli* következő részlete, a *Karsztbeli Műveletek* című ciklus első darabjának egyik tömör sorát — „a Gutenberg sóskifli ehetetlen” — variálva: „Alakíthatnám kifli alakúra a versem / akkor sem ehetnéd meg reggelire.”) Másodsorban az, hogy a költői ténykedés nem nagyon befolyásolja a világ dolgainak alakulását, és sokszor úgy tűnik, a költő „háttal” áll a világnak, mikor verset ír; a valóság tényei mellett a versírás kisszerű pepecseléssé törpül, mint a *Menekülés a valóságtól* című vers helyzetképében: „A hátam mögött birkóztak / valahol messze gyilkolták egymást / én kegyetlenül összpontosítva minden mozdulatomra / toldoztam-foltoztam az ég alján a pókhálót.” Ráadásul a versek olvasottsága — ama bizonyos sokat emlegetett „Gutenberg-galaxis” (Marshall McLuhan) jelenlegi „elhalványulásának”, az olvasáskultúra általános háttérbe szorulásának a folyamányaként, részeként — rohamosan csökken. A költők napjainkra szinte légüres térbe kerültek, műveiket egyre kevesebben olvassák, s még kevesebben tudják értőn befogadni. „Mégmértettek”, és „könnyűnek találtattak”; *A falra író kéz* példázata szerint a mai fiatalok zöme az újabbnál újabb együttesek nemegyszer „kivételesen ostoba” dalszövegeit is többre értékeli a verseknél. Jogos Böndör aggodalma: „ki itt a koronatanú / aki majd mindent elolvas?” (*Koronatanú*) Bár — mint írja — „a viszonzatlan szerelmeket / viszonylag higgadtan” veszi tudomásul, „mégis elég komolyan ahhoz”, hogy „április bolondjának” érezze magát (*Április bolondja*). Ez teszi érthetővé azt, hogy a kötetben több, közvetlenül az olvasóhoz intézett versbeli „kiszólásra”, sőt néhány már-már „használati utasításként” olvasandó versre (*Hajregü rejtem*) is bukkanhatunk. A *Kis hangtanból* az is kiderül, hogy költőnk az érthetőség, a könnyebb befogadás érdekében bizonyos engedelményeket is hajlandó tenni, amint ezt a kötet is tükrözi. Az értő, befogadó közeg hiányával magyarázható az is, hogy Böndör a „hóhérok” nem valami hízelgő titulussal tiszteli meg a kritikusokat, akik „a fehérre meszelt kínzókamrában” trancsírozzák szét „modern műszereikkel” a költői műalkotást. „Mennyi időre lenne szükségük / hogy művem kerek egészébe alakítani segítsenek? — kérdezi (*Az önkifejezés objektív nehézségei*). De a cenzúra is kap néhány oldalvágást a *Gomoly* és a *Ház-kentatis* című versekben. (E költemények — a szókimondó hangnemükkel

a *Jégverésbeli Utolsó versem* vonalát folytató *Kis részegség*, *Vegyszerrekeel dústított hasonlat*, *Kis ocsmánykodás*, *Közép-európai ételmérgezősek* stb. címűkkel együtt — *A krupié...* legizgalmasabb, de egyben leg-problematicusabb részét képezik; mert egyfelől a korábbi kötetekben többnyire csak szégyenlősen megmutatkozó szatirikus-szarkasztikus hangvétel fölerősödése bennük viszonylag új hangot jelent Böndör Pál költészetében, másfelől viszont igencsak megközelítik azt az érzékeny határvonalat, amelyen túl a „direkt” beszéd már veszélyezteti az esztétikai minőségek érvényre jutását.) Mindenek ellenére Böndörnél a „Beszélj hát / ha már megszólaltál!” belső parancsa kerekedik fölül (a régebbi *Hangvilla* című versből), s az értő befogadók hiányának és „az önkifejezés objektív nehézségeinek” dacára a költő újra „kiosztja önmagát”, mintegy „a mesterség ártalmaként”: „Miután / »a címzett ismeretlen« jelzéssel / lassanként visszakapta / az összes lapokat / a krupié / rövid töprengés után / újra kiosztotta önmagát” (*A mesterség ártalmai*).

Ezzel a böndöri költészet problematikájának csupán egyik — bár ér-zésem szerint központi jelentőségű — témakörét tekintettem át vázla-tosan. Nem foglalkozhatok itt bővebben Böndör e legutóbbi verseskö-tetének egyéb vonatkozásaival, például a gyerek-, illetve ifjúkori emlé-kezéseket tartalmazó költemények és a számadás jellegű önéletrajzi ver-sek elszaporodásával (*Certifikátum*, *Don Quijote-gyermekkoromból*, *Gyermekvers*, *Főiskolai folklór*, *Férfikorom*, *gyermekkorom*, *Kapcsolók*, *A jövő zenéje* stb.) vagy az iskoláskori futóversenyek leírásával áttéte-lesen a megtett költői pálya(szakasz) tanulságait versebe foglaló dara-bokkal (*Egyéni csúcsom közelében*, *A hazai pálya előnye*, *Általános irányelvek*). Talán elég lesz, ha végezetül megállapítom: Böndör Pálnak ismét sikerült a megszólalás kételyeivel és a megnevezés nehézségeivel megbirkózva formába öntenie papírra kívánczó tudattartalmait, a ré-gieken kívül új motívumokat találnia önkéntelenül is újra meg újra föl-bukkanó, korábbi témáinak kibontásához („Ugyanazt is / másképpen kényszerül mondani naponta az / aki igényli hogy mondanivalóját / vi-szonylag pontosan megértsék” — írja a Szép szóban), s elkerülnie az önisméltést, az immár két évtizedes költői pályája során fölgülemlett alkotói tapasztalatainak pusztá rutinszerű alkalmazását, továbblépve né-mileg eddigi verseinek világán, valami újat is nyújtva az olvasónak, de ugyanakkor megtartva költészetének legfontosabb jellemzőit. Hogy ez sikerült neki, azt annak köszönheti, hogy — az ő szavaival — még ma sem ünnepli „saját győzelmét”, mert egyszerűen csak „futni” akar (*Ál-talános irányelvek*), s még mindig óvakodik a „cifra mondatoktól” (*A táj önérzete*), igyekezve világlátásának a lehető leghitelesebb, legtárgyi-lagosabb képét adni. Ami abból az egyfajta klasszicista igényvel jellemezhető (bizonyos szempontból talán bírálható, de mindenesetre ter-mékeny) poétikából eredeztethető, amelyet *Ahítat-minimum* című, ön-megszólító formában írt, magamagát buzdító, programszerű versében fo-

galmaz meg: „Milyen beszédek? És mennyi idézőjel! / Te másképpen beszélj és másképpen figyelj. / Mint hívő elődeid te is olyan légy / tiszta tekintettel fel a magasba nézz: / ha megszökött is onnan a szöke isten / az ég kékjében semmi változás nincsen!”

NÉMETH Lehel

„LÍRAI NAPLÓ”

Böndör Pál: *A krupié kiosztja önmagát*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1986

Szokatlan költői vállalkozás eredményeként jöttek létre Böndör Pál legújabb, sorrendben hetedik verseskötetének versei: a lírai naplónak nevezett könyv szövegeit a költő folyamatosan, rövid időközökben, az „érlelés idejét” a minimumra csökkentve írta; egyetlen év (1985) leforgása alatt hetvenöt darabot. Inkább megírásának módszerében, mintsem tartalmában emlékeztet ez a könyv naplóra. A versekben reflektált valóság tartomány ugyanis alapvetően átminősül, mert Böndör létszemlélete, világérzékelése — még ha bevallottan, szinte tüntetőleg a „meggyalázott átlagélet” vonzásában írja is a költeményeit — eredendően, letagadhatatlanul költői. Mit sem változtat ezen Böndör pátoszellenessége, élőbeszédszerű előadásmódja, a mindenféle kimódoltságtól, stilizáltságtól, szövbűvészkedéstől való viszolygás: Böndör verset és nem lírai naplójegyzetet, ellenverset ír akkor is, ha erre életének egy „jelentéktelen” eseménye, egy napihír vagy egy mindennapi tárgy szolgál apropóként.

Már az előző kötetek — az eposzi teljességet parodizáló *Vigeposz* szerepversei és a prózai elemekben bővelkedő *Jégverés* darabjai — sejtették, hogy Böndör Pál költői pályájának fordulópontjához közeledik: a feszebb formákat fokozatosan kiszorítja az oldottabb, lazább versbeszéd. A narrativitás megjelenésének tehát kinyomozhatók az előzményei Böndör költészetében. Ennek csak látszólag mond ellent az autoreflexív költői attitűd, az önmagyarázat állandóan jelenlevő igénye, ti. Böndör sohasem zárkózott be magánvilágába, és ez akkor is igaz, ha esetenkénti „aforisztikusan zárt áttételessége”, enigmatikussága ennek épp az ellenkezőjét látszik bizonyítani. A tárgyiasságok, a tényvonatkozások, a versek referenciája mindenkor biztosította szövegeinek azt a nyitottságot, amely — irányuljon akár a legbelülire, akár a szövegen kívülre — föloldhatja a befogadás zárlatait. Legújabb kötetében csak látszólag tesz engedményeket az olvasónak: a renyhe, léha olvasó továbbra is értetlenül áll a Böndör-versek előtt, nem képes újraalkotni” azokat. Meg aztán a szerzői előzetes is megtévesztheti: úgy vélheti, a naplóforma ezúttal csak a gátlástalanabb magamutogatás ürü-

gyeül szolgál, a költő nem tudta leküzdeni vallomáskényszerét. (Mi sem áll távolabb Böndörtől, mint a konfessziós költészet! (A lírai én versekben kirajzolódó önportréjáról hiányzik a nárciszoid mosoly. De ott a fintor: „Fintoraink különböznek csupán” (*Grimasz minden megnyiségben*). Nem a kényeskedő fintora ez, hanem az ironikusé. Az ironia, amely a vonzás és taszítás, kiválás és elvegyülés szinte egyidejűleg ható (ellentétes) tendenciáit föltételezi, ebben a kötetben is tónusadóvá válik. Működésére épp a főntebb aposztrófált vers — amely a különbözőség, a különbözni akarás igényét és kényszerét hangsúlyozza —, és ennek ikerdarabja, a *Lábjegyzet* — amely az előbbi állításnak épp az ellenkezőjét vallja: „Nehogy valaki azt képzelje / hogy a fordított erők hatását / — amelyek nyilvánvalóan erősebbek — / nem veszem számításba” vet fényt. Az ironikus magatartás nemcsak a világon való fölülelmedést, a távolságtartást vagy a szembenállást, hanem — ha nem is ugyanolyan mértékben — az ironikusan minősített létközeghez való odaláncoltságot is involválja — állít és tagad. Ez a valóságsszemlélet kizárja a szubjektívizáltságot, az introverziót. A lírai én nem csupán a világra, de közvetlenül önmagára is, önnön lét-helyzetére is rákérdez: „Milyen ember vagyok én / hogy a mindennapok dramaturgiáját / gyakran semmibe veszem?” (*Szokvány*). Csak az kérdezhet így, aki saját költői szerepét nem tartja magától értetődőnek. A *köznapi* és a *köznapi észjárást* meghazudtoló — *költői* ütköztetésével, szembesítésével magyarázhatjuk — a kötetegészt tartva szem előtt — egyrészt a köznyelvi kifejezések, fordulatok gyakoriságát, másrészt — a versszervezés vonatkozásában — a hagyományos versképző elemek használatának szándékos mellőzését, valamint a montázstechnika, a „vágás”, a megszakítás és az ellentétezés alkalmazását. Az előbbieket főleg a narratív, „prózára szerelt” versekben jutnak kifejezésre. A költeményeknek ehhez a vonulatához a múltidéző (*Egyéni csúcsom közelében, Tanuló, Gyermekvers, Férfikorom, gyermekkorom, Don Quijote-gyermekkoromból...*) és jobb kifejezés híján nevezzük így — naplójegyzetszerű darabok (*Gomoly, Terülj asztalkám, Elő kell fizetnem az újságra...*) tartoznak. Böndör nem a vágyódás, a nosztalgia készítésére fordul a múlthoz; múltvonzalmának mások az indítékai: az emlékezés homlokterében a körülményeknek való kiszolgáltatótságot, a kudarc traumatikus élménye áll. Három verse is a futóverseny motívumára épül (*Egyéni csúcsom közelében, A hazai pálya előnye, Altalános irányelvek*). A célszalag előtt megtorpanó távfutó („a mezei futóversenyek csillagocskája”) szimbolikus figurája a lírai hőssé előléptetett, önmaga mivoltára állandóan rákérdező Költő alakpárja, aki hasztalan kelne versenyre a valósággal: „Hiába mászol fel a fára / aligha álcazhatod magad gyümölcsnek” (*Mindent összekever a költői szabadság*); „Alakíthatnám kifli alakúra a versem / akkor se ehetnéd meg reggelire” (*Kifli*). Mert nem a válaszádon, hanem a kérdezésen, nem

a megnevezésen, hanem a megnevezés lehetetlenségén van a hangsúly: „Ugyanazt is / másképpen kényszerül mondani naponta az / aki igényli hogy mondanivalóját / viszonylag pontosan megértsék” (*Szép szó*); „s a félreérthetetlen pillanatnak / ugyanazt a nevet adnád / mint nevezném én / ha megnevezni nem lenne lehetetlen” (*Nevén nevezni a gyereket*).

A *krupié* kiosztja önmagát nem az „átlagélet” apoteózisának a könyve. Az átlagélet költészetidegen közege, a beszűkült élettér, a napihírré vált valóság, az ügyesen leplezett élethazugságok itt nem a lefokozás eszközeiként funkcionálnak, erre nincs is szükség, hisz egyszerű *jelenvalóságukkal* önmagukat érvénytelenítik, már-már diagnosztikus megbízhatósággal utalva egy világállapot zavaraira. A *hír, amelyben megtörténtem* című vers a sajtókorszak emberének groteszk helyzetét példázza, aki számára a valóság megfoghatatlanná vált, az eső például olyan, mint a palackból szabadult szellemlény kisujja: mire föleszmél, már nem marad más belőle, csak pára.

És csak pára lenne a vers is? Szappanbuborék? Böndör ezúttal is következetes önmagához: költői ténykedésének eredményéhez éppoly szkepszissel viszonyul, mint a napihírré vált valósághoz: „viszont halva született / minden olyan írásmű / melynek szerzője azt képzei hogy az újságcikknek / egy napig kell élnie / a vers minden egyes szavának pedig / az idők végtelenjéig” (*Replika*). Vagy: „toldoztam-foltoztam az ég alján a pókhálót” (*Menekülés a valóságtól*).

A *krupié*... alapkérdése tehát a költői szerep problematikussága. A kétely azonban rendkívül termékenynek bizonyul, mert a tagadás, a költői szerep fölszámolása — paradox módon — egyszersmind öngazolás is: a vers saját létével tüntet.

P. NAGY István

KIOLTOTT CSILLOGÁS

Utasi Mária: *Vizmosta jel*. (Hátrahagyott versek) Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1987

A *Vizmosta jel* című posztumusz kötet a költőnő hátrahagyott verseinek válogatása. Ez a kötet s az előző kettő (*Hajnali ravatal*, 1970; *Ég ezüstben*, 1979) egy behatárolt, lezárult életműbe nyújt betekintést, s felmutatja azt az ívet, amelyet e költészet alig több mint másfél évtized alatt fel tudott rajzolni. Ugyanakkor azt is tanúsítja, hogy Utasi Mária sajátos költői hangjára, világára már első kötetében rátalált, a továbbiakban pedig ezt finomította, kristályosította.

Bár első verseskötetében azt vallja, hogy „Senki sem hívja szavam, előbgyan”, s „Megerednek az én dalaim”, versei mégis arról győznek meg bennünket, hogy költőjükre nem a megszólalás könnyedsége, hanem

a verssel szemben támasztott nagyfokú igényesség a jellemző. A „súlytalan súlyosság törvényével” írónak Utasi Mária versei már a *Hajnali ravatalban* is, s nem véletlen, hogy ő maga „kemény jelet”, márványt említ verseinek kapcsán. Nap, szeretet, öröm, jószág, végtelenség villan fel bennük, de ott kísértenek a „sátán igéi”, a magány, a „szíromba vésett fájdalom” is. Ebből az ellenpontozásból lesz belátható, miért születnek tolla alatt „gyöngytorzók”, s ebből a „hajnali ravatal” egyszerre életigenlő és -tagadó vonatkozása is. Zsolozsmaszerű hangon, ráolvasásban, imádságban, fohászban üti le első kötetében „hű énekének” alaphangjait, festi meg a kritika által is felismert „opálos színeit”, miközben örök dolgokról, örök emberi szomorúságról — a „kibeszélhetetlenről” — szól feszes beszéddel, hol a „kinyilvánító egyszerűség”, hol évszázadokra visszanyúló artisztikummal — halálán innen és halálán túl, ég és föld fölött.

A népköltészet formakincse, fordulatai már a *Hajnali ravatalban* jelt adnak magukról, majd második kötetében egy egész ciklust szentel ilyen ihletésű verseinek. A rege, a mágia, a babona, a bájoló, a „marasztaló”, a „terelgető-hívogató”, az altató hangjain szólal meg verseiben, egy-egy költeménye akár mese(át)értelmezésként is olvasható, de műfajai közé tartoznak „a fegyelem skáláján” íródott, pár soros versek: a „rézkarc”, az „akvarell” is. Ezek azok a stációk, amelyeket a költőnő első két kötetében bejár. A személyes, a megélt élmény örök érvényűvé, létélménnyé nő Utasi Mária verseiben, s egy sajtóságos mikrokozmoszt hoz létre, melyen belül, ha olykor úgy érezzük is, hogy mármár elérte az idilli teljességet (pl. az *Egő ezüstben* Hétköznapi című ciklusában), mégis mindvégig a „tépett fájdalom” lesz domináns élménye.

A *Vízmosta jel* című versválogatásból — a kötetet összeállító Utasi Csaba megjegyzése szerint is — elmaradnak a „népdalszerű, erősen stilizált” versek. A népköltészet formakincsének, fordulatainak helyét itt a nemes egyszerűség veszi át. Egy-egy vers néhány mondat, néhány kép felvillantása (ékes példája ennek a *Téli ünnep*), amelyeknek kohézióját az egyébként rímelen, költői díszek nélküli vers ritmusa biztosítja. Esszenciális, epigrammaszerű költeményeket sorakoztat fel ez a kötet, lecsupaszított versnyelvet tár elénk. „Pereg a dísztelenség” — áll az egyik versben. Ezek a lekerekített, medáliaszzerű költemények (pl. *Tabló, Téli ünnep*) „metszetek”, „csutora-feliratok”, „ikonok”, „miniatűrök” számvetések. Az előbbi két kötet verseihez képest még feszesebbek, ünnepélyes hang, letisztult versbeszéd szólal meg bennük, ódon, történelem előtti hangulatot s hidegséget árasztanak. A finoman, biztos kézzel kihasított versszaklákban (*Az esély, Paradox áldozat, Summario, Monstrancia*) egy-egy szó súlya, teherbírása megnő, az „ékes tűzzel aranyozott szó” izzik fel bennük, ennek patinája futja be őket. Az Utasi-versek gyakori versmegoldása: a kezdés és a zárlat azonossága vagy

megközelítő azonossága az előző kötetek verseinek (nép)dalszerűségét csendíti fel, s ugyanakkor a verszárlatra helyezi a nyomatékot. Az ilyen verszárlat Utasi Mária verseire olyankor is jellemző, amikor nem ismétléssel nyomatékosít (gondoljunk csak az *Apám* című vers zárósorainak pirossal-feketével festett patinájára).

Míg a kötet kezdőversei szembetűnően egyes szám harmadik személyben íródtak, vagy egyféle személytelenség lengi be őket, a kötet tengelyében egyszerre, szinte meglepetésszerűen a lírai én ad jelt magáról explicite: a személyesség válik dominánssá. A *Csúzai csutora* című verssel indul ez a szenvedélytől átforrósodó személyes hang — Utasi Mária kötetének új hozadéka, rejtőzködésének oldódása, objektív költészete jegének felengedése —, hogy majd a kötet utolsó verseiben a „mi” vegye át a lírai én szerepét, mintegy általános érvényűvé, közösségivé emelve az élményt. Ez az élmény itt létélménnyé absztrahálódik, a versek létversekké. „Moszatok, algák, csigák / sorsdöntő lendületében / vonulunk millió évesen” — fogalmazza meg Utasi Mária a maga kozmoszát, miközben kristálymagánya, ősközetei, szobornémasága s a fák — verseinek e mozdulatlan, rezzenéstelen minőségei s magával a mérhetetlennel vívott harca — eleve Nemes Nagy Ágnes verseinek kővilágára, évszázados tölgyeire emlékeztetnek. Patinás versnyelv — lecsupaszított, dísztelen tehát: ez Utasi Mária utolsó verseskötetének poétikai színtere. „Megnevezhetetlen a lét / fejedelmi gesztusa; gránit-dísz”; „merő képzelgés minden változtatás a történeteken”: ez a determinált-ságtudat hozza létre verseinek statikusságát, állókép- és ikonszerűségét (legtípikusabb ilyen verse a *Tabló*). S ugyanakkor a megszólalás ökonomikusságára kötelezi a költőt, a „szikár ékírás” ars poeticájának vállalására, egy sajátos, önmaga által el- és bezárt világ mély átélésére.

E posztumusz kötet versei még inkább elmélyítik azt a meggyőződésünket, hogy Utasi Mária korán lezárult opusában válságélményének megfogalmazása során (a *Tévedés*, az *Anti-idill*, a *Trónfosztás* verscímei is a válságélményt jelzik) nagyon egyéni versnyelvet, sajátosság hangoz és világgépet tudott kikristályosítani irodalmunkban.

A kötet koherenciája a versek válogatóját dicséri.

HARKAI VASS ÉVA

AZ ÉLET KÉPEKBEN

Pavle Ugrinov: *Otac i sin (Apa és fia)*, Nolit, Belgrád, 1986

Taras Kermauner „sorjázó képek emlékkönyvének” nevezi Pavle Ugrinov *Igézetek (Fascinacije)* című, 1976-ban megjelent regényét. E meghatározás pontosan fedi Ugrinov legújabb művének műfaji jegyeit is. Az *Apa és fia* a fiú visszaemlékezése apja életére és saját felnöveke-

désére. Az emlékezés utazás a múltban, a lélekbe mártózás gyönyöre, a jelen mély értelmű megítélésének feltétele. A fejezetcímekhez évszámok is tartoznak, hogy a jelen, a múlt és a régmúlt idő tartományai közt eligazítsanak. Az apa halála utáni jelenből indul ki az elbeszélés, s onnan ingázik vissza egy-egy fejezet a különböző múlt időbe: az apa fiatalkorába, a fiú gyerekkorába, majd ifjúkorába.

A regényt az író három részre bontja, s ez nemcsak időbeli korszakolást, hanem módszerbeli elhatárolást is jelöl: a középső egység a másik kettő ingázó diszkontinuitásával szemben folyamatos leírást tartalmaz, a fejezetek egy-egy évhez kötődve 1940-től 1946-ig sorjáznak. Az író az események folyamából azonban csak a markánsabb jeleneteket ragadja ki. A hézagosság, a történet fehér foltjai tehát a II. részben is jellemzik az elbeszélést. A különböző évekből *képeket felvillantó, kihagyásos technika* mint a szüzsé kialakításának módja bizonyos értelemben magára a fabulára, az összegyűrandó nyersanyagra is vonatkozik. Az író ugyanis sok mindent elhallgat, ami a hétköznapi logika szerint fontos információ lenne, de az elbeszélést felhígítaná. A célirányosan megszürt, sarkított valóságanyag az apa köré rendeződik, s a lelkeket világítja át. A szöveg minden egyes részletében az elmélyülő, méléző, *vallomásos lélektani elemzés* szemszöge érvényesül. A pszichológizáláshoz szükséges *statikus* állapotleírások ellenére Pavle Ugrinov regénye egészében véve mozgalmassá, eseményes és szórakoztató.

Világképének explicit eszmei vonulatát a fiú-elbeszélő látószöge határozza meg. Ez az életfilozófia fatalisztikus: a Sors különös játékát és hatalmát példázza. Ebben véljük felfedezni azonban a motiváció gyengeségét is, amire azután mint légvárra épül a mellékhősök sorsának kiúttalansága is. Az apa mint fiatal gyógyszerész ugyanis indokolatlanul hajt fejet anyja akarata előtt, s elhagyja választottját egy gazdagabbért, noha világosan látja mindennek a hiábavalóságát, s még öngyilkossági kísérletet is végrehajt. A boldogtalan házasság okozza a családtagok feloldatlan elidegenültségét egy életen át; a formások, a jelentéktelenségek eluralkodását; az érdekházasságban született fiú sorsának végzetes determináltságát is. A fiú és Oka (az apa elhagyott menyasszonyának más házasságból született lánya) döntése azonban, hogy szerelmüket nem valósítják meg, mert ezzel rávilágítának szüleik életének teljes csődjére, szintén erőltetett motiváció. E gyengeségektől eltökintve maga a szituáció érdekfeszítő: a hangsúly egy csapdalétben való egzisztálás kérdéseire tevődik át. A hős önmagának, saját Választásának áldozata lesz; a Választással végérvényesen félresiklott élet hátulütői abszolúte értelmetlenné teszik magát a Választást és a további létezést; a fiú-elbeszélő részletes vizsgálatnak veti alá az elidegenült emberi viszonyok formáit. A Választás által deformált, örök megvalósulatlanságra, identitászavarra ítélt, ambivalens érzések közé szorított élet alakulása a regény váza. Az apa sorsa mégsem egy vegetálás vagy csömör

rajza, mert lelki komponenseinek legjelentősebb pillére a hivatásszeretet. Szakmája, a gyógyszerészet fennkölt és naiv ideálképként él benne, de képzetéhez a birtoklás, a hatalom utáni vágy csatlakozik, s nem valamiféle tudós szenvedély. E szerep és külsőségei vonzzák. A fiú-narrátor hangoztatott eszmei vonulatához tartozik az apa felmagasztosított tökélyvágya, a földi menny megalkotására irányuló próbálkozásainak hangsúlyozása. E próbálkozások kudarcának leírásával az elbeszélő heroikus színezetet von az apa alakjára, ám az explicit eszmeiség mögött a szöveg ezzel ellentétes jelentéseket sugall. Humánus és nemes jellem nagyság helyett a gyermekével mindvégig mostohán bánó, nem-törődő, a maga arisztokrata szórakozásaival foglalkozó, nőcsábász, középszerű ember képe rajzolódik ki előttünk.

Az eszményítés, a kultuszépítés azonban a lét komplexitását magukba záró pillanatok megragadásának is eszközei. S Ugrinov prózájának szépségét és jelentőségét ezek a lírai leírások hordozzák. A nagy idegenségben, szeretetlenségben felnövő fiú az önmagába zárkózó világot elsősorban szemlélődéssel próbálja megközelíteni. A nézések, aprólékos megfigyelések főleg a természet változásait (főleg a fénymozgásokat) visszatükröző, megelevenített tárgyi világra irányulnak. Bensőséges emberi kapcsolatok híján a tárgyak szeretete nyomul előtérbe, s valamiféle jelcsoportokként ők közvetítenek az emberek közötti mérhetetlen szakadékokon át. A másik lényben való visszatükröződés csak illúzió: „Mindig a szemébe néztem; nézegettem magam benne — vallja be anya. — Parányinak látszottam benne, ott, a szeme mélyén, mint valami mély kútban; és magatehetetlenek, hogy onnan kikerüljek... Közben valójában soha nem is voltam ott... Ezek csak az én képzelődéseim voltak. Éreztem, hogy a lelkén kívül vagyok; és hogy mindennek az alján valamiféle jég van...” A festői csendéletek, tájképek, szituációk és lélekállapotok egymásba lengése e leírásokban az életidegenséget szorítja vissza. Az életét feloldhatatlan elégedetlenségben felőrlő apa lélekben mindvégig távol tartja magát fiától, hogy első és utolsó egyesülésük halálos ágyán valósuljon meg — a tárgyak jóvoltából: „Mindketten ezt a laboratóriumi spirituszlámpát néztük, vagyis: aranyzöld sárgaréz gömbjét, széles sárgaréz hasát, amiben egyszercsak észrevettük önmagunkat, mert visszatükröződtünk benne végül is, apa és fia, a végén valahol összekapcsolódva, együtt, egymás társaságában, valahol végül is rabul ejtve, körülzárva, elhelyezve, elválaszthatatlanul összekötve; nézegettük magunkat e képben, e lámpa hasán, még egy kis ideig, míg tart ez a fényözön, kicsit kidudorodva, kicsit megnyúlva, deformálva, de mégis mi ketten...”

Ember és környezetének ilyen meghitt viszonya megdöbbentő lemondásról és kilátástalanságról is üzen abban a regénykontextusban, amelyben egyetlen emberi kapcsolat sem teljesül be.

CSÁNYI Erzsébet

EGY HUMANISTA ÉRZELMES JELENTÉSEI

Méliusz József: *Napnyugati kávéház*. Kriterion, Bukarest, 1987

Most, hogy már negyedik kávéház-könyve látott napvilágot, eltűnődhetünk rajta: mit jelent Méliusznak a kávéház? Aligha csupán műhelyt, munkahelyet. Mintha sokkal inkább polgár voltát, citoyenséget, harcos európaiságát szeretné hangsúlyozni ezzel a makacsul visszatérő kávéházi címmel. Azt, hogy nem Mucsás beszél az olvasóhoz, nem kocsmában ül az asztalnál, hanem városi emberhez illőn kávéházban, ahol nem pintes üvegben teszik élébe a mindig kicsit hordószagú vinkót, mert presszókávéét kér, s egy pohárka calvadost a Flore-ban vagy a Mari-gnanban Párizsban. E sorok írója nagyon meg tudja érteni ezt a hangsúlyozott disztingválást, jóllehet maga inkább a Café de la Paix-ban üldögélt, persze nem kéziratpapír fölé hajolva, hanem a forgatagot bámulva, s chiantit kért vidékiesen összetévesztve a dolgokat, s Párizst Rómával. Épp ezért csak őszintén irigyelni tudja Méliusz József nagyvilágiasságát, csaknem fél évszázad messzeségébe visszanezve, amikor a jóval közelebbi Temesvárral a magyar vidéket varázsolta el lírai hangulatokban a szerző. Akkortájt a pipájával se bajlódott annyit, mint mostanában, nyugán állt és fiatalon, mint egy felkiáltójel Gaál Gábor mögött egy fényképen, azzal a halk mélabúval és mindenre elszántan mégis, ahogy korosztályunk az eljövendő forradalmat várta.

Volt és elmúlt, mondhatná az ember, vagy még inkább azt, mivel a Napnyugati kávéház szerzője inti le folyton magát: „Ne nézz vissza!” S közben mégis állandóan visszanez a lángban álló Szodomára, a múlt-ra s az eltűnt ifjúságra, a fenyegető sóbálványságtól se félve. Mert mi érhetné még az embert annyi minden után! Így az egész hatszáz oldal-as kötet végig érdekesítően izgalmas párhuzama múltnak és jelen-nek, azzal a ragyogó morális fölénnyel, amely csaknem vidám aper-szúkkal ismétlődő szerelmi vallomásként oldódik fel, s olykor mégis, mint valami siratóóének, az írás örömeiben. Mintha már nem lenne más, csak ez és Párizs, meg a nagyvilág, amiért még érdemes élni, és ilyen gyönyörű, véget nem érő, részeg mondatokat írni!

Bocsánat, Anna is itt van, korántsem árnyékként, de oly valóságosan, mint a bizonyosság, teljes realitásában, ahogy pizzát lehet vele rendelni, s hozzája sietni, természetesen a munkából. Mintha az ő leg-többször láthatatlan jelenléte figyelmeztetne mindarra, ami megelőzte ezt a rajongást a kor tömörületével durván beleavatkozva a rajongó magánéletébe.

Ne higgye azonban senki, hogy csak erről van szó itt, ebben a hatszáz oldalas esszében az európaiság dicséretével irodalom- és művészet-történet minden fontosabb eseményét és helyét betájolva, korántsem fenntartás nélkül, de azzal a harcos magatartással, amely az időben

megszelídülve az egyetlen lehetséges humanizmus látószögéből nézve mutatja meg a dolgokat. S eközben az emberi menaszéria óriási tömegének vonulásából mégis egyenként emelkednek ki Méliusz sajtáságos megvilágításában a kor különleges, színes alakjai Picassótól és Brecht-től kezdve Kafkán és az Übü király szerzőjén át Tolnai Ottóig a rozoga Szpacsekjával. Nem véletlenül áll össze ez a „zengő tunultus”, ahogy Párizs másik elbűvölt sarkutazója, Szomory mondta volna. Nagyon is összehangolt társaság ez a szerző előadásában. S közben remek, soha senki más által ilyen plasztikusan meg nem írt alakok lesznek itt, egymástól az egyéniség éles határaival elválasztva. És Párizs maga is tartam és egyidejűség örvenesztendő koordinátái között jelenik meg előttünk egyetlen mondatban, nem is a leghosszabbak közül, ha szabad lesz idézni: „Itt álldogálok tehát, és ismét szemügyre veszem az Apollinaire-ről elnevezett utcácska őspárizsi épületeit — nemcsak a lajosok, a tizenkilencedik század építkezései is őspárizsiak —, itt téblábolok a torony és az azt környező falazat előtti Párizsban a többihez viszonyítottan pirinyó közkertben, s csak nézelődöm e harmadik Párizsomban, mert bizony más volt szememnek, tapasztalásomnak e kép előszörre, ahogyan tejfölösszájú tizennyolc évesen, 1927-ben láttam — ha észrevett egyáltalán valamit a hajdani süvölvény mindabból, aminek itt szellemi és történelmi jelentése már akkor, mindig is volt —, másodjára pedig évtizeddel később, 1937-ben, a Népfront szellemi évszakában a politika érzékeléseinek utánajártomban, s jertve és tudva: most dől el Európa sorsa, a sorsunk, nagyoké és kicsinyké, Nyugaté és Keleté egyaránt, mert Spanyolország már lángokban vonaglott, Picasso már megfestette a Guernicát — ott, akkor láttam —, onnan indult el a második világháború, az volt a véres, romboló, gyilkos világelőadás főpróbája.” — Így mindent Párizsból eredeztetve, és visszapörgetve az „öreglány” — ahogy Párizst nevezi — gyengéd ölelésébe.

Hiányzik itt valaki a kor csak kicsit is jelentős alakjai közül? Senki! Itt van mindenki, aki csak valamit is számított a világirodalomban, Budapesten vagy Erdélyben, az asszociációk megállíthatatlan futószalagján, egységesen összefogva, mintha ezt a világot semmi se lett volna képes megosztani. Ilyen érzékelésen bemutatni Európa szellemi életét századunkban, időnként vissza is nézve, az összefüggésekre, s hagyatékra mutatva, ilyen könnyed, szinte játékos fölényrel talán senki se lett volna képes Méliuszon kívül. Alulnézetből, békátávlatból és meg nem szűnő csodálattal lehetett csupán így áttekinteni ezen az óriási tablón, hogy mindenki benne legyen. Már mint azokból, akik ennek a „kisebbségi” írónak a kultúráját, ízlését, emberi és művészeti habitusát alakították ki. Az embernek kedve lenne hasonló helyzetből egy olyan előnyt látni — persze, csak ebben! —, ami nemcsak lehetővé teszi, de egyenesen kényszeríti arra, hogy felülemelkedjék nyelvi korlátokon, bátran

kitörve egy zárt világ falai közül. Ez az a „kisebbségi” többlet, amelyet Fábry Zoltán oly önérzetesen emlegetett, lényegében egy új humánus jelenlétét felismerve.

Méliusz József írásművészete ebben a káprázatos párizsi varázslatban, minden tekintetben méltó az anyagához. Alakokat festő képzelete, megjelenítő ereje, kifinomult ízlése és előadásának európai kultúrája oly graciózen és annyi eleganciával mutatkozik meg az ember előtt, hogy sajnálja abbahagyni az olvasást. Aztán meg spórolja a lapokat, hogy minél tovább tartsanak.

Mert nem lehet egy szuszra elolvasni ezt a könyvet. Nem a terjedelme, gazdag és változatos tartalma miatt. Azonkívül az asszociációnak is van határa, s azzal együtt annak a túlfűtöttségnek, amely az egyébként eléggé el nem ítéltető fasizmus részleteiről szólva fogja el a szerzőt, s ragadja magával ha mégoly őszinte pátoszba is.

Az álomból és emlékből szőtt felejthetetlen részletek, a soha meg nem unható „öreglány” iránti szerelmi vallomásokkal is takarékoskodni kell, hogy mindig frissen hassanak. Persze, mindezt a szerző is nagyon jól tudja, ezért osztja fel a könyvét novellaszerű fejezetekre, egy-egy délelőtti munkáját ebben a kávéházi műhelyben úgy befejezve, hogy Anna jut eszébe, akivel megbeszélte: raviolit fognak ebédelni, ilyen kulináris örömmel áldozva az egységes Európán belül Rómának, evégből el is kiáltva magát: Monsieur Henri, fizetek.

A novellaszerűség gyakorlati is, a műfaj szabályai szerint is sokszor megmutatkozik. Emberi sorsokat közelhozva, például a romániai festő, a lezülött Brauner alakjával, vagy a háború barbár pusztítását egy kutya életével illusztrálva. Ilyenkor a vérbeli elbeszélő mellőzi az egyébként oly szép és színes kitérőket, fegyelmezetten formálja anyagát a cselekmény biztos kezelésében. Anélkül, hogy álom és valóság viszonyában a legcsekélyebb törés mutatkoznék.

Ne tévesszen meg azonban senkit álom és emlék oly gyakori emlegetése. Mert ugyanakkor Méliusz József harcos humanista szellemét nem némíthatja el, sőt éppen ellenkezőleg csak így teszi elviselhetővé a vizsgáztatásnak ez a párhuzama borzalom és tündöklés elválaszthatatlan viszonyában.

Az érzelmes párizsi jelentéseknek ez a színes sorozata egy időre meg is szakad egy spanyolországi kirándulással, amely után a szerző inkább csak kommentálja a Franco-rendszer egetverő bűneit a publicisztika hatásos eszközeivel feldolgozva a múlt megrendítő aktualitását, s bár a hang nem változik, téma és anyag érthetően nélkülözi a személyességnek olyan intenzív jelenlétét, amilyen Párizshoz, az „öreglányhoz” fűzte a szerzőt.

A finom hangulatokból kikevert színek között néha megjelenik egy kisváros, Temesvár szürkébb kontúrája. Még csak nem is nosztalgiku-

san emlékezve Méliusz szülővárosára. És mintha mégis ez a soknyelvű város segített volna hidat építeni Európához és érthetőbbé tenni messzire szakadt fiának költőien harcos humanizmusát.

HERCEG János

A MAGYAR NÉPI ORVOSLÁS MONOGRÁFIÁJA

Oláh Andor: *Újhold, új király. A magyar népi orvoslás életrajza.* Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1986

Oláh Andor hozzáértő munkájának köszönhetően vehetjük kézbe a magyar népi orvoslás első részletes életrajzát, az orvosnéprajz-kutatók értékmentő gyűjtésének összefoglalását. Oláh Andor Békés megyében Doboz község körzeti orvosaként dolgozott hosszú éveken át. Anyagának nagyobb része innen származik. Könyvében nem ajánl népi gyógymódokat és csodagyógyszereket, célja, hogy minél teljesebb képet adjon a hagyományos orvoslás „természetes” és „babonás” gyógymódjairól a magyar nép kórtani és egészségügyi nézeteiről, hiedelmeiről. Tudományos vizsgálódását mindenekelőtt az az elhatározás irányítja, hogy szeretné megvilágítani „a samanisztikus széltan, a hippokratészi nedvtan és az újkori fizikális kóroktan hármasságában felvázolni” a magyar népi orvoslás előítéletektől elhomályosított rendező elvét.

Könyvének első részében a magyar népi orvoslás és kutatásának történetéről ír. A technikai és társadalmi fejlődésnek, valamint a modern orvostudomány haladásának következményeként a 30-as években a népi orvoslás az elmaradottsággal és a kuruzslással lett egyenértékű. A néprajztudomány, a népi orvoslás kutatói arra törekedtek, hogy az emberiség kulturális örökségének, múltjának e figyelemre méltó hagyományanyagát megmentsék. E tekintetben az Egészségügyi Világszervezet munkája is értékes kezdeményezőnek bizonyult. Kínát emlegették követendő példaként, ahol a hagyományos orvoslás és a modern gyógyítás kiegészíti egymást (az akupunktúrát például több mint 200 betegség kezelésére használják, valamint nagyobb műtéteknél érzéstelenítésre szolgálnak). Az ősi indiai és kínai orvostudomány a legrégebb időtől kezdve a samanizmus hatása alatt állt. Világszerte a népi orvoslás kutatása felé fordul a figyelem. Oláh a magyar népi orvoslás kutatói közül csak a legkiemelkedőbbeket említi (Mészáros Gyula, Munkácsi Bernát, Vajkay Aurél, Róheim Géza, Szendrei Zsigmond és Ákos, Diószegi Vilmos).

A népi orvoslás fogalmi meghatározására évtizedek folyamán több kísérlet történt. Oláh a következőkben határozza meg: a népi (hagyományos) orvoslás a hivatalos (akadémikus) orvostudomány érvény-, gyakorlat- és intézményrendszerén kívül, attól függetlenül egzisztáló szájhagyomány által fenntartott (az írásbeliséget mégsem teljesen nélkülöző) nemzedékről nemzedékre átörökített, egészségre-betegségre vonatkozó tu-

dományág, mely valamilyen sajátos koncepciónak, elméletnek megfelelő, természeti és természetfeletti erőkre apelláló, racionális és ún. „irracionalis” (szertartásos) gyógyító módszereket alkalmaz a fitoterápiától (gyógynövényekkel való gyógyítástól) a ráolvasásig, az imáig. Ez a tudásanyag azonban nemcsak a betegségek megelőzésére és gyógyítására vonatkozó ismereteket, gyakorlati módszereket foglalja magában, hanem kiterjed az emberi és állati szervezet felépítésére és működésére, a betegségek eredetére és megjelenésmódjára is. E tudásanyag fenntartója, birtokosa a „nép”, a falusi lakosság, kiemelkedő képviselői pedig a gyógyító emberek, a „tudósok”, a „parasztorvosok”.

A magyar népi orvoslás közismerten általános jegyei mellett legjellemzőbb tulajdonsága, hogy őrzi a szibériai samanizmusnak megfelelő ősi pneumatán (széltán) emlékét. Oláh Andor külön fejezetben tárgyalja a nedvtan és a pneumatán jelentőségét a magyar népi orvoslásban. Az élet legfőbb forrásának az asszírok a vért, az egyiptomiak a lélegzést tekintették. Hippokratész szerint a levegő elsősorban a külső légkörből kerül a szervezetünkbe, de ebben magában is keletkezhet a felforrrt vér elpárolgása által. A pneumatán távol-keleti eredetét, ősiségét igazolja, hogy az ősi indiai orvoslás egyik alapkönyve (*Szasruta Szambhita*) fontos fejezetet szentel a szélnek, a pneumatának. „A szél izgatottan vagy nyugodtan a testekben vagy a testeken kívül kering... Kozmikus rendet fenntartó erő...” Az élet lényege tehát szélszerű valami a nép szerint: az állat, amikor megdöglik „kiadja páráját”, de „beléfojtották a szuszt”, „kifingott a világ kéményén”, aki meghalt. Akit megüt a guta, azt „szél érte”, vagy „megütötte a szél”, ami megdagad, az a nép nyelvén „felfúvódik” stb. A nép az ásító, rálehelő, ráolvasó stb. „tátogást” tartja a tudós leglényegesebb tevékenységének (magába szívja a betegség „rossz szelét”, és a betegre gyógyító lélekszellet fúj). A gyűjtő olvasmányos stílusban sorolja fel és veti össze a rokon népek gyógyító módszereivel saját anyagának tapasztalatait.

Külön fejezetben foglalkozik a népi orvoslás és politikatörténet kapcsolatával. A 18. században a politikai gyarmatosítás nyomán vette kezdetét a hagyományos magyar orvoslás üldözése, az osztrák, német orvostudomány terjesztése. A magyar orvosoknak Bécsben kellett vizsgát tenniük, a „tudósok”-at pedig eltiltották a gyógyítástól. A rendeletek ellenére azonban mégis vannak „lappangva gyógyító parasztorvosok”, „vesztettdoktorok” stb.

A könyv második része az *Élet-halál titka*iba vezeti be az olvasót. A népi orvoslás jelene ez: a nép értékes gyakorlati megfigyelésekkel rendelkezik, olyan hasznos és bölcs életszabályokkal, melyek az egészséges, hosszú életet biztosítják. A jó egészségnek legfontosabb ismérve a jó étvágy és a jó emésztés, de a népi bölcsesség azt tartja, hogy „Ne egye hótra magát az ember”. A régi magyar konyha a táplálkozásban mai követelményeinek felel meg: sok és lehetőleg nyers növényi étel (zöld-

ség- és főzelékféle, gyümölcs), teljes gabonamag, tej és tejtermékek, zsír helyett olaj, cukor helyett természetes szénhidrát és méz. Ételben és italban mértékletességre, természetességre int a népi bölcsesség. A régi öregek a „tyúkokkal feküdtek” és a „nappal keltek”. A népi orvoslás szerint az életerő harmadik fontos ismérve a férfi potenciája és a nő termékenysége. „A pipáról meg az asszonyról csak akkor szokik le az ember, mikor meghal” — mondják a dobozi emberek. Sok érdekes (hasznos) ismerettel találkozunk ebben a jelezetben is.

A *magyar népi orvoslás kéiroktanában* a lelki-szellemi tényezőket, kórokozókat (bánat, ijedés, megkívánás, megsodálás, szemmel verés, igézet, rontás) hatását vizsgálja Oláh. Szól a materiális-szomatikus (testi) kórokokról is (munkaártalmak, erőltetések, csömör, sérülések stb.).

Az *Ami elrontja — meggyógyítja* című fejezetben Oláh a népi gyógyszeriant mutatja be. A népi orvoslás gyógyszerintára a kerék világ — írja a gyűjtő, és be is bizonyítja tanulmányában. A parasztembert a szükség rávitte, a leleményesség, a természetszeretet és a természetismeret hozzásegítette, a hagyományos tudás pedig arra ösztönözte, hogy a környezetében mindenütt a legalkalmasabb orvosságot keresse illetve találja meg. Így válik „patikává” a falusi ember számára az őt körülvevő világ. Különböző betegségekre számtalan gyógynövényt sorol fel a gyűjtemény. Figyelmet érdemel a szemölcs népi gyógymódjainak tanulmányozása. A változatos gyógyítások között Penavin Olga székely gyűjtéséből is olvashatunk.

A könyv harmadik része a tudós ember alakját, személyiségét rajzolja meg. Néhány híres gyógyító embert is említ: a csabai Zagarágyán Györgyöt, a csanádalbentini Mészáros Ferencet, Vankóné Dudás Juli gyógyító édesapját. Tevékenységük alapján felosztja a tudósokat *csonttrákorra*, *helyre tevőkre* (ma már csak rándulást, ficamot tesznek helyre); *kenő-asszonyokra* (kenés közben mindkét kezükkel rendkívül változatos mozgásokat végeznek különböző erővel és mindig „vérnek” masszíroznak, a talptól a szív felé); *füvesasszonyokra* (összegyűjtötték amit a rét adott, a gyógynövényeket). Megemlíti még a *méhészeket*, akik méhszúrás-kurával gyógyítanak, a *kelést gyógyító specialistákat*, a *népi bőrgyógyászokat*, a *bábák* szerepét a népi orvoslásban, de gyógyító volt a maga módján a *pásztor*, a *csikós*, a *gulyás*, a *kondás* és a *juhász* is. Az imával gyógyító „szent emberek” ráolvasással gyógyítottak.

A könyv befejezésében Oláh Andor a népi orvoslás jövőjéről ír. Oldan gyógyszereket sorol fel itt a gyűjtő, amelyeket már a nép használt, mielőtt az orvostudományban ismerték volna. Ilyen pl. az amerikai indiánok között elterjedt kínafa, kérgét lázcsillapításra és malária gyógyítására használták, a csukamájolaj pedig széles körben ismert házi szer volt az angolok gyógyítására, mielőtt orvosok alkalmazták volna. A népszerű aspirin is a népi gyógyászatból származik, a fűzfát pedig ősidők óta a reumatizmus, a fájdalom gyógyszerének tartotta a nép. Oláh össze-

gezésül azt is megemlíti, hogy napjainkban szinte már divat a „természetes”, a „népi” felé fordulás. Ez a divat az emberiség és természet közötti viszony megváltoztatásának tudható be. A múlthoz való visszatérés nem visszalépés a fejlődésben, hanem az évezredek tapasztalatának felhasználása az újabb körülmények között.

Oláh Andor könyve tudományos szempontból is jelentős lépés a népi gyógyítás kutatásában, közvetlen hangjával pedig érdekes olvasmány a néprajzot kedvelők számára is.

SÁRVÁRI V. Zsuzsa

KÓDEXLÉLEKTAN

Büky Béla: *A pszichikumra vonatkozó szókincs korai rétege a magyarban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986

Büky Béla a lélektan szókészletének fejlődéstörténetét rajzolja fel könyvében. A pszichikumfogalmak elnevezéseinek történetét kutatva a középkori kódexek rejtelmes világába kalauzol bennünket; pontosabban az ún. Huszita Bibliát alkotó Bécsi, Münchener és Apocryphus kódex világába. Ez a nyelvemlékegyüttes Tamás és Bálint szerémségi papok bibliafordító munkájának eredményeként született meg a XV. században.

Első pillantásra nyilvánvalóan ellentmondásosnak tűnik a lelki funkciók nyomait egy komor, a közfelfogás szerint egy embertől elidegenült történelmi kor írott emlékeiben keresni. Vagy másként fogalmazva: miért éppen a Huszita Biblia szövegegyüttese képezi Büky Béla pszicholingvisztikai tanulmányának a törzsanyagát?

Az olvasó már a bevezetésben választ kap erre, amikor a kortörténeti áttekintésben sorjázó adatok mögül elővillannak a XIV—XV. századnak anyanyelvünkre is jelentősen kiható történészoaikjai: a honfoglalás utáni nagy kultúraváltás utórezgése, az eretnekmozgalmak, a heves inkvizítortámadások és a mindezzel dacoló bibliafordítók törekvései. Jelentős időszak ez, a magyar írásbeliség fejlődésében a két délvideki (kamonci és újlaki) bibliafordító pap munkája csak a későbbi nyelvújítók tetteihez hasonlítható.

A huszizizmussal és az első magyar bibliafordítással való foglalkozás eleve izgalmas kérdésköröket vet fel, pl.: a bibliafordítás valóban huszita papok munkája-e, azaz hogyan védhetők ki a fordítás eredetének katolikus, netán bogumil érvei; vajon a mű tartalmában is eretnek vagy csak fordítói voltak azok; első bibliafordításunk-e ez valójában stb.

A törzsanyag kiválasztását magyarázza szerzőnknek az a véleménye is, mely szerint ezt az időszakot az eddigi kutatás a magyar filozófiai műnyelv vizsgálatokor figyelmen kívül hagyta, pedig a pszichikum fo-

galomkörének viszonylatában a bibliafordítás évtizedeiben több történt, mint ezt megelőzően együttvéve.

A lélektan terminológiájának első nyomait kutatva felmerül a kérdés: mikortól létezik a magyar filozófiai műnyelv, s ha létezett is a kódexek korában, e primitív filozófiai terminológia hogyan állta meg helyét a bibliafordításkor szükségszerűen előadódó absztrakt fogalmak visszaadásában.

A teljességre törekvő adatelemzéseket és összevető statisztikákat itt most mellőzve, nézzük, mit mutat e kor pszichikumra vonatkozó szó-kincs mérlege!

Az ősi hitvilág fogalmait jelölő szavak egy része ekkorra teljesen háttérbe szorul, és később kiveszik, pl. az „árnyéklélek” ősi szóanyaga, az ártó szellemek megnevezései, a sámán és a sámánkodás nevei, az ősi névadási szokásokkal az ún. óvónevek stb.

A pogány hitvilág egyes szavai azonban fennmaradtak; változatlan jelentéssel, mint az „üdvös” jelentésű egy szó (pl. az *egyház* összetételei tagjaként), a *lélek*, *ördög*, *áld*, *átkoz* stb. szavaink — vagy kaphattak pejoratív jelentésárnyalatot, így a *regös* ~ *regős* szó is elveszíti „varázsló” jelentését, és a XIII. és XIV. században már a közönséges énekesre is vonatkozik az elnevezés.

Az ősvallásból átkerülő elemek — még ha megváltozott értelemmel is — biztosították az alapvető pszichikai funkciók megnevezésének a folytonosságát.

Az „európai gondolkodásmód”-ra, a latinos műveltségre való áttérés azonban nem hozott szókincsgazdagodást. A nyugati típusú kereszténység a vallási fogalmak és az embert általában érintő jelenségek megnevezéseiben nagyfokú egyöntetűséget eredményezett, amit a bibliafordítók jól kikövetkeztethető „egy fogalom — egy szó” fordítási elve még erősített.

A XV. század folyamán fellépő husziták nem elégedtek meg az örökölt szakszóanyaggal. Korai nyelvművelő-nyelvújító munkájukat csak úgy értékelhetjük, ha tudjuk, hogy sokféle belső, egymással ellentétes irányú törvényszerűséggel kellett megbirkózniuk; a Biblia szövegét — rendeltetését, funkcióját tekintve, valamint a közvetített hírérték befogadása érdekében is — a kor beszélt nyelvének kellett megszólaltatniuk. Másrészt viszont a szakrális szövegek tekintélye nem tűrte meg a szabad fordításmódot. A fordításnál ezért szoros kapcsolat alakult ki a latinnal; idegen szerkezeti, logikai mintákra, de belső állományból épült fel a nagy mű.

Büky Béla a Huszita Biblia előtti nyelvemlékek szóanyagát is megvizsgálja, és csak ezekkel összevetve mutatja ki, melyek azok a szavak, amelyek itt, a Huszita Biblia szövegegyüttesében jelennek meg először. E szavak további sorsának, utóéletének felrajzolásában viszo-

nyítási alapnak a Károlyi- és a Káldi-féle bibliaszövegeket használja fel.

Igy jut el az érintett szóállomány életének egy újabb fontos állomáshoz, a nyelvújításig, s itt nem leplezi egyéni véleményét sem, amikor a két „reformjellegű” nyelvújító korszak nyelvi fejleményeinek szembeállításában az elsőt tartja rokonszenvesebbnek; nemcsak azért, mert bibliafordítóink nem alkottak „riasztó alakú új szavakat”, hanem mert nyelvi teremtet, úttörő munkájuk a későbbiekhez mérve összehasonlíthatatlan erőfeszítés volt.

Olvasás közben betekintést nyerünk az azonos fogalmat jelölő szavak „élethalálharcába”; a továbbhagyományozódott, ősbiblia és az újonnan kialakult kifejezőelem közül ugyanis az életerősebbet tartja meg a használat, s így veszik ki nyelvünkben pl. a lélek jelentésű *szellet*, a kísértet jelentésű *tündérlet*, az eksztázis értelmű *rüetet* stb. szó.

A fogalomköri csoportosítás és feldolgozás mellett a szerző rámutat a lélektani terminológia vizsgálatának a nehézségeire is. Ezek egyrészt nyelvi vagy fogalmi-differenciációs problémák, melyek még ma is kísértenek, másrészt pedig a lelki funkció- és működésterület-fogalmak visszavetítésének a veszélyei. Nyilvánvaló ugyanis, hogy sok azonos hangalakú szó századokkal ezelőtt egészen más jelentéstartalmat hordozott, mint ma; ezt bizonyítja pl. az *álm* szavunk, melynek jelentése ma „önkéntelen képzelet”, a Huszita Biblia idejében „Isten vagy a gonosz szellem által keltett jelenség” lehetett.

Éppen ezért gyakran bonyolult jelentéstörténeti kérdéssel kell megbirkóznia szerzőnknek, főleg a körülírási formáknál (pl. *megváltozott orcájának személye*, *lélek keménysége* stb.), melyek a fordítók nyelvújító törekvéseit jelzik, ugyanakkor útkeresését, küszködését is.

Büky Béla a pszichikumra vonatkozó szókinccs feldolgozásának egy igényes, nehéz megközelítési módját választotta, amikor egy kor lexikai, fogalomköri metszetének kidolgozására vállalkozott. Egy ilyen kortetszet elkészítéséhez óriási nyelvészeti — ezen belül szó- és jelentéstörténeti, etimológiai — és egyéb adategység szükséges.

A szerző kiváló módszerességgel ötvözi a lélektani ismereteket a nyelvekkel, így a könyv nemcsak a szakmabeliek, hanem mindazok érdeklődésére méltan számíthat, akik egy kicsit többet akarnak tudni a magyar pszichológiai műszókészlet fejlődéstörténetéről.

RAJSLI Ilona

A KÖZÉLETI BESZÉD KÉZIKÖNYVE

Wacha Imre: *Közéleti beszédünk*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987

A szerző alapos ismerője a nyelv beszélt változatának. Arról is több könyve, tanulmánya tanúskodik, hogy a beszélt nyelv sajátosságainak írásban való bemutatásához is szemléletes eszköztárral, bevált módszerrel rendelkezik. Nemrégiben megjelent kötete is oly módon épül fel, hogy az írásos formában történő elemzésekből kiteljesedik a kép a szóbeli kommunikáció eme sajátos formájának, a (kis)közéleti beszédnek minden fontosabb jellegzetességéről.

A könyv első fejezetei a legszükségesebb kommunikációelméleti tudnivalókat foglalják össze; a nyelvi-nyelvhasználati jelenségek is kommunikációközpontú megvilágítást kapnak. Megismerkedünk a közéleti megnyilatkozás jellemzőivel, nehézségeivel: kibontakoznak a témakör körvonalai, gondjai.

Az elméleti megközelítésű alapozást „gyakorlati (valós) példák-
kal” való elemző fejezetek követik, amelyekben a szerző sorra veszi a közéleti megnyilatkozás nyelvi — és nem csak nyelvi — összetevőivel kapcsolatos tudnivalókat. Szerteágazó elemzéseinek tanulságát a legtömörebben talán ekképpen lehetne összefoglalni: közéleti megnyilatkozások esetén is hiba a *gondatlan* beszéd. (Gondatlanságnak számít az is, ha a befogadóra — a hallgatóságra —, az is, ha a mondanivaló tárgyára, céljára vagy ha a beszéd formájára, elhangzásának körülményeire — az alkalomra — nem

vagyunk kellő tekintettel.) A közélet fórumán megszólaló akkor tudja elkerülni a gondatlan beszédből adódó kellemetlenségeket, ha jólőre világos képet alkot magának arról, hogy „miről, mit, kinek, miért, hogyan” kíván mondani.

A magyar nyelvű közéleti beszédstílusnak, mint erre már korábbi kiadványok is rámutattak, megvannak a maga kialakult sajátosságai. Mint a korábbi elemzésekből, a mostaniból is kiderül, jók is, rosszak is. És olyanok is, amelyeknek a minősítése korántsem egyöntetű. A jelen kötetből erre különösképpen a közhelyekkei foglalkozó rész hívja föl a figyelmet. Innen leselkedik a közéleti megszólalás másik legnagyobb veszélye, a *gondolatlanságé*. (Veszély, de mint az elemzésekből kiderül — nem szükségszerűség!) A szerző érzékelhetően nincs könnyű helyzetben, amikor a nyelvész-nyelvművelő körökben egyértelműen kerüldőnek minősülő közhelyeknek a közéleti beszédben való használatával (és nem is véletlenszerű vagy szórványos, de szinte tendenciaszerű használatával) kerül szembe. A közhelyhasználat a közéleti beszéd szintjén szinte stílussajátságnak számít, amit egyes szerzők „közéleti sablonokból”, mások, mint például Wacha is, „nyelvi panelekből” való építkezésként említene. Olyan vonás, kialakult, meghonosodott, megszilárdult gyakorlat ez, amivel számolni kell, hiszen „bi-

zonyos esetekben szükség lehet és van is bizonyos közhelyszerű igazságok közhelyszerű kimondására". Ugyanakkor — szükségszerűen — figyelmeztet a könyv „az agyoncifrázott szép szavak” *veszélyére* is. A közéleti ember felelősségérzete írhatja le a szerzővel az alábbi, kulcsfontosságú gondolatokat: „A közhelyek használata (...) közhelyes-sablonos *magatartásmódot* (...) tükröz, sugall (...) S mivel a kisközélet szereplője — mint mindenki, aki a nyilvánosság előtt szerepel — egyúttal példa, minta is, a közhelyek használata újabb közhelyek használatára, a közhelyes-sablonos gondolkodásmód újabb közhelyes gondolkodásmódra ösztönöz. Mindez együtt pedig közhelyes-sablonos — felületes — gondolkodásra és magatartásmódra, gondolkodásbeli és magatartásbeli restségre szoktat. A közhelyes, kli-sékből, sablonokból való gondolkodás ugyanis nem áll meg a motívumok, közhelyek ismétlésénél. Közhelyes, panelszerű gondolkodási módot és rendszert sugall, mert ezt is takarja. S a közhelyektől

az is nehezen tud szabadulni, aki egyébként kerülni szeretné őket.”

A szerző könyve bőszéges példanyagára oly módon épít, hogy elsősorban a sikeres közéleti kapcsolatteremtés létrejöttét gátló vagy eredményességét csökkentő — tehát a kerüendő — vonásokat emeli ki. Magas szintű retorikai és szakmai tudása mellett is hangvétele visszafogott, a maga szerepét-szándékát (a témakörnek (?) vagy a célnak (?) megadott tisztelettel az „önismeret-önismerkedés” előegítőjeként jelöli meg. Következésképpen tartja magát a nyelvészeti ismeretterjesztésnek az utóbbi években szinte sorozatszerűen megjelenő kiadványokból kiolvasható irányvonalához, ahhoz ti., hogy a nyelvészeti szakismeretek (s ezen belül a *beszélt* nyelvről szerzett tudás) a (köz-)életvitel fontos jobbító tényezője lehet.

Wacha Imre könyve ilyen értelemben szolgál gyakorlati célokat. Tapasztalatai, hasznos, jószándékú tanácsai nemcsak a közélet fórumain is megszólalóknak nyújthatnak segítséget.

CSEH Márta

SZÍNHÁZ

TÓTÉK

A bemutató óta foglalkoztat: miért más a Székely Gábor rendezte *Tóték*, mint általában az Őrkény-mű eddigi legtöbb színreállítás? Mert az kétségtelen, hogy ebben az előadásban nem az Őrnagy az abszolút főszereplő, ahogy a Latinovits Zoltánnal játszott ősbemutatótól kezdve leginkább lenni szokott. A módosított változat magyarázatoként az első pillanatban arra kellett gondolni, hogy a színész — Korica Miklós — fogta vissza a hol neuraszténiásnak, hol démoninak, agresszívnek vagy diabolikusnak jellemzett Őrnagy ábrázolását, takaréklánggra vette, hogy így legyen, lehessen más, mint amilyen a nagy mintakép, a szerep fölött most már örökre ott lebegő, latinovitsi árnyék. Igen ám, de ismerve Székely Gábor néhány rendezését (*Boldogtalanok*, *Coriolanus*, *Danton halála*) és a velük teljes mértékben összhangban levő elvet, miszerint rendezései „az írott darabok kibontásán alapulnak”, olvasatait — sőt látomásait — „a dráma alapos elemző olvasása inspirálja”, amint ezt nyilatkozta, elképzelhetetlen, hogy efféle különködést Székely Gábor elnézzen, jóváhagyjon. Ha Korica Őrnagya a szokásosnál észrevétlenebb, nem tüntetően idegbeteg, nem démoni, akkor annak okát, magyarázatát a rendezői koncepcióban, a székelyi olvasatban kell keresni.

Ez az előadás — állapítsuk meg elemzésünk kiindulópontjául — nem az Őrnagy terrorjáról s nem is elsősorban, kifejezetten az Őrnagyról szól, hanem másról.

Természetes, hogy Latinovits Zoltán „életirtót és gondolatirtót” látott az Őrnagyban és ilyenre formálta, alkalmasint nem is csak a második háború magyar tisztjeiről, hanem későbbi évtizedek „őrnagyairól” is véve a mintát. S az szintén természetes, hogy a nagy alakítás fényében egyik-másik kritika is, szinte örökérvényűen az Őrnagyban jelölte ki a dráma főszereplőjét. A *Tóték* azonban összetettebb szerkezet, mint ahogy egyes kritikák alapján gondolnánk. Őrkény nyilatkozataiból is tudjuk, bonyolult viszonyról van szó. „Én Tóttal érzek, de az Őrnagy is én vagyok” — írta, jelezve így azt is, hogy az Őrnagy és Tót lehet ugyanannak a személynek két pólusa, s a dráma ezek összehátrátatásából csíholódik. Ám akár egy személyben levő két végletnek fogjuk fel, akár különböző emberi magatartásformákat képviselő

Őrkény István: *Tóték* — Újvidéki Színház. Rendező: Székely Gábor (Budapest). Díszlet: Szilávik István (Budapest), Jelmez: Szakács Györgyi (Miskolc). Szereplők: Korica Miklós, Soltis Lajos, Ladik Katalin, Rövid Eleonóra, Fehes György, László Sándor, F. Várady Hajnalka, Pásthly Mátyás, Simon Mihály f. h. és Szilágyi Nándor.

két személynek, kölcsönös függőségük vitathatatlan. „Mint két horog, úgy akaszzkodnak egymásba, föltételezik egymást” — írta szülőbajuk, utalva így a dráma szerkezetére is: a *Tóték*nek nem egy főszereplője van, hanem kettő. Az epizódok és a szereplők nem egy középpont köré rendeződnek, hanem egy tengely mentén helyezkednek el, a tengely két végpontja pedig az Őrnagy és a tűzoltóparancsnok. Ők ketten együtt mozgatják a dráma szerkezetét. Az előadástól függ, melyikük hatása erősebb, kettejük közül kit érzünk inkább meghatározó egyéniségnek. Befogadói értelmezésünkbe azonban saját tapasztalatunk, szemléletünk is közrejátsszik, akárcsak az ezzel összefüggő, pillanatnyi társadalmi, emberi sőt politikai konstelláció. Az ősbemutatóról írt kritikájában Pándi Pál a háborús idők és a régi társadalom képviseletében működő préshoz hasonlítja Őrkény Őrnagyát, aki szétroncsolja Tót Lajos emberi méltóságát. Ugyanezt a korhoz kötöttséget említi Nagy Péter is, ki az Őrnagyban a „józsanság és a téboly határán” egyensúlyozó, pitériánér cézárt lát, aki „félíg tudatosan, félíg öntudatlanul használja ki helyzetét”, egy adott kor és társadalom embertelenségének produktuma. De ugyancsak Nagy Péter kritikájában — ez nem az ősbemutatóról, hanem a tíz évvel későbbi, szintén Thália Színház-beli felújítás kapcsán készült — olvasható, hogy a *Tótékat* immár nem a „fasizmus és a kisember viszonyáról”, hanem a mindenkori „hatalom csapdájáról” szóló drámaként kell értelmezni. Persze ez így szétfolyóan általános, de lehetőségét sejteti a szabadabb értelmezésnek, ami végső soron egyszerre jelenti az örökkévalóságot és a meg-megújítható időszerűséget. A szöveg keret, amit minden egyes felújításnak saját értelmezéssel kell kitöltenie. Ilyképpen lehet a *Tóték* „a kedvezményezett helyzetből sarjadó elnyomásnak és az alárendelt helyzetből fakadó elnyomatásnak, illetve a kettő egymáshoz való viszonyának a drámája” (Tarján Tamás), vagy szólhat az előadás „az önkény fokozhatóságáról és a tűrés lehetséges határaitól” (Koltai Tamás).

A szemlélet változása, a hangsúlyok áthelyezése a szerepeket árnyaltabbaknak mutatja, gazdagabb ábrázolási lehetőségeket nyújt. Azzal, hogy az Őrnagy bármilyen hatalom képviselője lehet, eleve adott a személyre történő konkretizálás lehetősége is, ahogy erre tudunk is néhány példát (Sztálin, Hitler), de — s ez a fontosabb — ugyanakkor jellemzésébe új színeket is keverhet az előadás, a színész. Nemcsak szadista vagy terrorista, hanem udvarias is, olykor egyenesen félszeg is — jóllehet, ez sem idegen a drilltől —, sőt ember is, aki nemcsak nyomorít, hanem maga is nyomorék, sérült. Az egyik főszereplő rajzának árnyalása óhatatlanul maga után vonja a másik ábrázolásának módosulását is. Tótról is kiderül, hogy nem csupán bamba, tohonya és tehetetlen, hanem családja, sőt a falucska körében ő is szarnok. Tóték világa csak látszatra idilli, itt is szigorú, hierarchikus rend uralkodik, ami mintegy magyarázatul szolgálhat Tótné és Ágika viselkedéséhez.

Ők ketten, miközben rendre meggyőzik a családfőt, hogy valóban megsértette vagy legalábbis megsérthette a „mélyen tisztelt Őrnagy ur”-at, nemcsak szolgamód viselkednek, de ösztönösen, tudat alatt mintegy bosszút is állnak a családi zsarnokon. Hogy ez a viszony se maradjon szimpla, arról szintén gondoskodik az író. Tótné látszólag mindent a fronton levő fia érdekében tesz, ám mikor kitalálja, hogy férje, amikor még a vasútnál volt, egyszer, míg az állomáson keresztülrobogott az olasz császárt börtényvadászatra szállító szerelvény, „leeresztette a nadrágját, és a lehető legsértőbb módon a hátsó felét mutatta a különvonatnak”, kétségtelenül a bosszú, a visszafizetés szándéka vezérli. Ágikát viszont a kamaszlány ébredező szerelme irányítja, miközben a tisztí egyenruhában felfedezi magának a férfit, s ezzel már szinte természetessé válik, hogy vitás kérdésekben nem az apja, hanem az Őrnagy pártját fogja.

Így tökéletes a dráma — az élet — mechanizmusa.

A kör bezárult: kialakult az a többszörösen is függő viszonyrendszer, amelyből minden rendező azt emeli ki, teszi hangsúlyossá, ami szerepe — *akkor és ott, amikor és ahol a Tóték* színpadra, közönség elé kerül — a legidősebb, a legjellemzőbb. Igazából ez a lehetőség élte-
len Őrkény művét, s magyarázhatja a *Tóték* időben és térben korlátlan népszerűségét.

Azzal, hogy az Őrnagy nem csupán lelketlen pofozógép, s hogy a tűzoltóparancsnok nem csak homokzsák, jelentősebbre módosul Tótné és Ágika szerepe is. Székely Gábor Újvidéken színpadra állított olvasata szerint ők szinte a két főszereplővel egyenértékűek. Mert nyilván így mondhatja el nekünk a rendező azt a történetet, amelyben egy egészen közönséges kisember, Tót Lajos — ki annyira jelentéktelen, hogy nevéből még a mindenkinek kijáró h betű is hiányzik —, falusi tűzoltóparancsnok, környezete, túlbuzgó felesége és leánya hatására elveszti önmagát, ránevelődik az önfeladásra, öncenzúrárt végez. Ezen befejezés sem változtat, mert tény ugyan, hogy a visszatért Őrnagyot Tót úr áldott nyugalommal négybe aprítja, de ez inkább afféle mesebeli igazságszolgáltatás, mint megalapozott, logikus befejezés, s feleslegesen példabeszédszerűvé emeli a különben igencsak köznapi történetet. Kétségtelenül jó a — kabarészerű — zárópoén, mikor Tót kijelenti, hogy nem háromba, hanem „Négy egyforma darabba” vágta az Őrnagyot, de ugyanakkor — mint mindig, most is — zavar ez a hőstett. Mert számomra a darab — kivált pedig ez az előadás — eddig másról szólt. Szólhat a *Tóték* arról, hogy a „mélyen tisztelt Őrnagy úr” terrorja a földre tapossa a kis tűzoltóparancsnokot. De szólhat arról is — ahogy Székely Gábor rendezése sugallja —, hogy az Őrnagy beindította személyiségtiprást Ágika és Tótné folytatja és végzi be. Ilyen értelemben az előadás kulcsjelenetének az említett különvonat-epizódot érzem: amíg Tótné belelevalja magát a mesélésbe, Tót a hát-

térben áll s bólogat. Azt hiszem, ebben a pillanatban világosodik meg benne, hogy minden ellenállás értelmetlen. Ahogy Ágika kitalálja apja ellen, hogy egyszer a vasárnapi korzón megfricskázta a tisztelendő úr orrát, s kitalálja, hogy apja „keléses seggű”-nek nevezte a tisztelt vendéget, ugyanúgy találja ki Tótné a különvonal-történetet. Örkeny nem teszi ugyan egyértelművé, hogy ez kitaláció vagy sem, de az említett előzmények alapján mégis inkább koholmánynak kell tekinteni. Eddig Tót, amikor sisakját a szemébe kell húznia — tiltakozik, de megteszi amikor hangos nyújtózásával idegesíti az Örnagy — magyarázkodik, de fegyelmezi magát, amikor a vendég szórakozást keresve sakkozni, dominózni, lórumozni hívja, iparkodik megfelelni az Örnagy vele szembeni elvárásainak, amikor dobozolni hívja a vendég, ráhagyja, legyen meg a kedve, öröme, vállalja.

Mindezt nem elsősorban a szöveg, hanem az előadás fejezi ki, pontosabban a rendezői olvasatot fegyelmezetten és tehetséggel követő szövegmondással és gesztusokkal, egész jelenlétével közli velünk Soltis Lajos, az újvidéki Tót. Hasonlóképpen a szerepépítés kijelölt mederben követi az Örnagy érkezését megelőző jelenetekben is, mikor a tűzoltó-parancsnok zsarnoki természetét mutatja meg. Már itt, a kezdőjelenetben érezni a közös elképzelés szerint dolgozó rendező és színész jó összjátékát. A néző ráhangolódását segítő, komikus jelenetek, a hideg sörtől cuppogó Lőrincke szomszédossal, a gyantaszedőket kielégítő Gizi Gézánéval vagy a Fejes György alakításában inkább drámai, mint komikus okos-bolond postással, kivétel nélkül a legteljesebb realista igény nyel készültek, de úgy, hogy lehetőséget hagynak egyfelől az örkenyi mondatokban rejlő abszurdum érvényesítésére, amivel a komikum jut kifejezésre, másfelől pedig valóságosságuk mögött érezzük a kegyetlenség szakadékát is: a szomszéd leszokik a sörivásról, a sípoló mellő postás az utca egy szakaszán nem vesz lélegzetet, a „rossz hírű nő”-t jövedelemkiesés fenyegeti. Nem véletlen tehát a kezdő jelenetek gyümölcsöző folytatása. Csak akkor veszít valamit erejéből Soltis játéka, miután Tót rááll a dobozolásra, s ettől kezdve a színész a kelletténél jobban komikusra veszi a figurát. Amikor pedig tehetetlenségétől sodortatva lesz az események részvevője, érthetetlenül elengedi magát, mintha a szerep veresége, kudarca eleve feltételezné a színészi játék lanyhulását is. Az előadás utolsó harmadában már láthatóan a dráma és a rendezői koncepció működik, s kevésbé a színész szerepépítése. Ezért van, hogy a különben nagy sikerű budijelenet ebben az előadásban észrevétlenebb, mint általában. Ettől függetlenül azonban nyilvánvaló: Tót rájön, hogy számára az egyetlen megoldás a menekülés. Előbb csak szerepet játszik, ravaszul vállalja az ostobaságot — ezt készíti elő a gondolkodás befolyásolásáról, megakadályozásáról példálózó Örnagy —, de amikor látja, ez nem célravezető, a fizikai menekülést választja. Székely Gábor az Örkeny kínálta lehetőségek közül csak az utolsó stációt, a budiba

zárkózást tartja meg, talán arra is gondolva, hogy óhatatlanul gyengébben megoldható epizódjelenetekkel ne rontson a produkción.

Az újvidéki *Tóték* legértékesebb szakmai hozadéka az időnkénti lazítás vagy szerepkiesés ellenére, hogy a színészek azt csinálják, amit a rendezői koncepció előír, anélkül azonban, hogy közben megszűnnének emberek lenni, s a rendezői önkény bábuivá válnának. Rendezői színházat látunk, amelyben a színészek kiváló összjátékkal és körülményeinkhez, gyakorlatunkhoz képest magas színvonalú egyéni hozzájárulással segítik Székely Gábor rendező magánemberi és közösségi vonatkozásban egyaránt stimuláló, önvizsgálató szándékát. Ebben az összkeretben kell látni Korica Miklós Őrnagyát is. Ne a példaképet kérjük rajta számon, hanem azt, mennyire felelt meg a konkrét feladatnak. Korica embernek, udvariasnak, jól neveltnek, zavartnak, tisztí manírok szerintinek ábrázolja az Őrnagyot, aki nem agresszivitásával ér célt, hanem csupán azzal, hogy Tót Gyula fronton levő százados feletteseként megsértődik, s kiengeszteléseképp Tóték minden áldozatra hajlandók. Tótné és Ágika — nyomásukra pedig Tót — önfeláldozása nem ismer határokat, de a jó ügy szolgálata észrevétlenül vagy talán csak öntudatlanul rosszra fordul. A lány és a feleség rákényszeríti Tótot a teljes önfeladásra. Semmivel sem törődve rákényszerítik, hogy feladja az alváshoz, az ásításhoz, a nyújtózkodáshoz való emberi jogát. Más módzerekkel dolgoznak ugyan, de a latinovitsi felfogás szerinti Őrnagy szerepét vállalják magukra. Hogy célt érnek, ebben kétségtelenül Tót is ludas, mert befolyásolható, irányítható, meggyőzhető.

Hogy milyen személyiség- vagy — a művészet általánosító jellegéből adódóan — közösségbeli elváltozások következhetnek az önfeladásra, az önkontrollra szorító helyzetekben, azt Rövid Eleonóra Ágikája és Ladik Katalin Tótnéja mutatja. Ez az Ágika nem csak, sőt nem is elsősorban sréber, aki élvezi, hogy szerepel, hogy gyorsabban reagál, mint szülei, hogy ő mondja be a biztos válaszokat, ő tud felelni a kérdésekre, neki jut minden eszébe, hanem bizonyos agresszivitás is van benne. S nem is kevés. Ezt bántóan, türelmetlenül éles, nem kislányos, hanem már-már kihívó, pimasz hanggal, olykor a láthatóan magára erőltetett jólneveltség, tisztelettudás alól fel-felcsattanó hangmóddal fejezi ki. Nem afféle ennivaló kislány, hanem tenyérbemászóan izgága teremtés. Ilyen közveszélyesnek mutatja, mégpedig igen következetesen, Rövid Eleonóra. Ladik Katalin Tótnéjának legemlékezetesebb, legszebb pillanata az, amikor a különvont-történet mesélése közben egyszer csak ráébred a bosszú, a visszafizetés lehetőségére, s a mások félnék, sőt riadt vagy féltő, aggódó tekintete hirtelen eszelős csillogású lesz. Különben a színésznő nem túl változatos eszközökkel mindenekelött a fia életéért aggódó, a célnak mindent és mindenkit alárendelő, a teljes önfeláldozást vállaló és megkövetelő anyát állítja elének, a többiekhez hasonlóan az egymásra figyelő kollektív játék szel-

lemében, érvényesítésével. A látott két előadás között legnagyobb változást F. Várady Hajnalka Gizi Gézőnéja mutatta. A bemutatón tapasztalt bizonytalanság, enyhe érdektelenség eltűnt, s fontos epizód-szereplőként apró gesztusokból építkező alakformálással illeszkedik be az előadás képébe. Páthy Mátyás a lajt tulajdonosának szerepében a rá jellemző módon megbízható epizódistaként járul hozzá a sikerhez, akárcsak szerényebb módon a még nagyobb tapasztalat nélküli, de korrekt László Sándor (Tomaji plébános) s a főiskolás Simon Mihály (Lőrincse szomszéd).

A Székely Gábor rendezte *Tóték* az Újvidéki Színház egykori remek előadásait idézi: szórakozás, és több is annál — gondolkodtató színház.

GEROLD László

KÉPZŐMŰVÉSZET

BOSÁN-RETROSPEKTÍVA SZABADKÁN

Helyi festőként üdvözölte a szabadkai közönség Bosán Györgyöt májusban nyílt posztumusz kiállításán, hiszen itt született és innen is indult, hogy aztán művészete és tanári pályája a fővárosban, Belgrádban teljesedjen ki. Az 1918-ban született festőre a szabadkai Bácsmegeyi Napló 1933-ban figyelt föl, négy évvel később pedig már a belgrádi művészeti akadémia hallgatója. Hangya Andrással, Acs Józseffel, Wanyek Tivadarral és a többiekkel részt vesz az 1938-as Híd-kiállításon. Négy csendéletét emlegette a kritika, s valójában az itt kiállított képek avatják festővé. Modern, a képzőművészet új utait keresővé pedig a háború után lesz, de előtte ő is megjárja a szociális festészet kanyargós utait, azt, amelyet Balázs G. Árpád és Hangya András már a háború előtt járt, a közönség nem kis csodálatára. A szociális festészet ígézetében kezd dolgozni a háború utáni években is, amikor már az akadémia fiatal tanára. Ezekkel a munkáival a szabadkaiak az 1949-es tárlaton találkozhattak. Itt állította ki többek között Sonja Sićenko portréja című 1948-ban keletkezett képét is, amelyről a festő tanártársa, Aleksa Čelebonović, a nemrég elhunyt kritikus a következőket írta: „Bosán portréja, amely közvetlenül a jugoszláv forradalom utáni újjáépítés és társadalomszervezés éveiben keletkezett, visszatér a korábbi évek 'tisztá' erényeihez. Az ő fiatal lánya a csinosíthatatlan szépség, a nyílt jellem, a kicsattanó egészség, a szerénység és a munkaszeretet megtestesülése, aki kész a háború utáni szűkös körülmények között is kihangsúlyozni az ízlést az öltözködésben. Mindenképpen hangsúlyoznunk kell azonban, hogy Rjazsszkijtól, Geraszi-

Hamufigurák, 1956

movtól és a többi szocialista portréfestőtől eltérően Bosánnál nem találunk utalást a modell pártban betöltött funkciójára vagy művészi hírnevére. Alkotása nem az adott pillanatot rögzíti, mint az említett festők képei, melyeken politikai beszéd közben, félig nyitott szájjal, illetve tükör előtt pipiskedve ábrázolják modelljeiket, hogy — mint ez utóbbi esetben — kiemelhessek szépen ívelő vonalaikat. Bosán képein nincs semmi tetszelgés, erotikusság vagy esetlegesség, mindent szilárd képzőművészeti eszközökkel, nyugodt vonalvezetéssel, visszafogott színekkel ábrázol, amelyek mentesek mindennemű csillogástól, modelljei által pedig csak sejteti azok jellembeli tulajdonságait.”

Bosán művészetében, az itt említett *erények* valóban kimutathatók, s nyomban hozzá kell tenni, hogy ő gyorsan le tudta küzdeni a szocialista realizmus pózát, pontosabban sok más festőnél hamarabb fölfogta, hogy az öncélúság helyett a művészetet az idő követelményeinek szolgálatába kell állítani. A kettő pedig nem ugyanaz!

Amikor 1952-ben Ács József a Magyar Szóban meghirdeti a vajdasági művésztelepek megnyitásának lehetőségét és fontosságát, Bosán az elsők között támogatja elképzeléseit. És nemcsak támogatja, hanem ő maga is részt vállal a szervezésben, hogy aztán ott is lássuk az alapítók között. Itt van akkor Milan Konjović, Mílivoj Nikolajević, Hanga András, B. Szabó György, a fiatal Sáfrány Imre, továbbá Stevan Maksimović, Stojan Trumić és természetesen az indítványozó, Ács József. Tripolsky Géza művésztelepi monográfiájából tudjuk, hogy „... július derekán érkezett meg az első fecske Bosán György szemé-

lyében". Bosán szerette a vajdasági művésztelepeket. Erről a szeretetéről tanúskodik, hogy Zentára 1960-ig szinte rendszeresen eljárt, de 1954-ben, 58-ban és 60-ban ott volt Bácsstopolyán, 1954-től többször föltűnt Becsén és Écskán is.

A kritika rendszerint pozitívan értékelte munkáit, bár ő sohasem volt a központban. Így történhetett meg, hogy életében alig jutott neki kitüntetés. Amikor 1982-ben Forum díjat kapott, némi keserűség is érződött szavaiból, amikor megköszönte az elismerést szerényen megjegyezte: „Én most veszek át először díjat életemben.”

A szabadkai retrospektíva juttatja most eszembe ezeket az immár anekdotikus eseményeket, s azért jegyzem őket ide, hogy érzékeltessem emberi alakját is. A művészi értékelést pedig megkaptuk Aleksa Čelebonovićtól, akinek könyve immár magyar nyelven is olvasható. Ebben a szövegben találjuk: „... festők az eredeti művészi önkifejezés forrásait keresve érdeklődéssel fordult a letűnt civilizációk emlékeihez. Életműve minden egyes szakaszában festett olyan vásznakot, amelyekben a képzőművészeti kifejezésmód múltbéli tapasztalatai összegezi. Ilyen szempontból érdemel figyelmet utolsó korszakának egyik alkotása, amely azt ábrázolja, miként rakják föl a terhet egy hajóra, és hogyan szállnak föl rá az utasok. Az egész kép képzeletbeli antik dombormű parafázisaként hat. A kikötői teherhordók, az utasok, a hajó és az evezők átvitt, szimbolikus jelentőséget nyernek, amellyel a képen jelenlevő lények és elemek alapvető funkcióját jellemzi, de nem bocsátkozik közelebbi leírásokba vagy egymás közötti viszonyok feltárásába... Bosánt a lényeg érdekelte. Egész életében ez után nyomozott a maga módján, még akkor is, amikor ábrázolásmódja realisztikussá vált. Kutatásai során lényegre törő és örök érvényű kérdéseket fogalmazott meg, válaszai pedig eredeti művészi értékeként szervesen beépültek kultúránkba.”

Ezt látszik igazolni az a Szabadkán majd száz képpel prezentált, természetesen csak kivonatos életmű.

Bela DURANCI

B. GY. fordítása

KRÓNIKA

STERIJA JÁTEKOK — A 32. országos színházi fesztivál legjobb előadása — a Jovan Hristić, Mira Banjac, Joško Juvančić, Andrej Inkret és Josip Lešić összetételű bírálóbizottság szerint — a belgrádi Jugoszláv Drámai Színház által színre vitt Sterija-vígjáték, a *Hazafiak*, amelyet Dejan Mijač rendezett. Dušan Kovačevićnek ítélték — a *Szent György megöli a sárkányt* című művéért — a legjobb drámanak kijáró első díjat. A rendezés díját Dušan Jovanović érdemelte ki Ivan Cankar *A nép javáért* című művének trieszti színpadra állításáért. A díjazott színészek: Silva Čučin (Ljubljana), Boris Cavazza (Trieszt), Peter Temelkowszki (Szkopje), Radoslav Milenković (Újvidék) és Branislav Lečić (Belgrád). A díszletért járó díjat Geroslav Zarić (Újvidék) kapta a *Szent György megöli a sárkányt* színpadképéért, Biljana Dragović (Belgrád) pedig a legjobb jelmezért járó díjat érdemelte ki a *Hazafiak* kosztümjeiért. A bírálóbizottság különdíjjal jutalmazta Dejan Mijač rendezőt, Sterija műveinek mai színpadra alkalmazásaiért és rendezéseikért. A legértékesebb színházi tárgyú kötetért járó Scenadíjat Jovan Hristić *Tanulmányok a drámáról* című művének ítélték oda. Az előző év előadásairól írt legjobb kritikáért járó díjat Dalibor Foretić, a zágrábi *Danas* című hetilap kritika kaptá. (G.)

TERVVITA A FORUM KÖNYVKIADÓBAN — Június 25-én tervvitát tartott a Forum Könyvkiadó Kiadói Tanácsa. Bordás Győző főszerkesztő betérjesztése után a tanács megvitatta és elfogadta a kiadói keret-tervet. Ugyanezen az értekezleten tájékoztató hangzott el a két folyóirat,

a *Híd* és a *Létünk* ez évi munkájáról és terveiről. Bori Imre és Rehák László főszerkesztők tájékoztatták a tanácsot a tervekről, az előkészületben levő tematikus blokkokról, a tervbe vett Híd-különnyomatokról, a *Létünk* zenei pályázatának várható eredményeiről stb.

Az alábbiakban kivonatosan közöljük Bordás Győzőnek a keretterv indoklását:

„A Forum Könyvkiadó 1988. évi kiadói keretterve mindenekelőtt az 1986—1990. évi középtávú terv alapján készült, úgy, hogy figyelembe vette a társadalmi igényeket, az olvasói elvárásokat és természetesen a felkínált irodalmi produkciót. Réméljük reálisan mutatja a Kiadó szándékát, hogy a Kiadói Tanáccsal és az Alkotók Gyűlésével szorosan együttműködve műfaji szempontból változatos, tartalmában sokrétű, értékes évi produkciót valósítson meg. A keretterv nyilván sok óhajt is tartalmaz, ami azt jelenti, hogy teljes egészében még a legkedvezőbb anyagi feltételek mellett sem valósítható meg, de ettől függetlenül a Tanácstól bővítést, kiegészítést, nem pedig szűkítést várjuk. A Forum Könyvkiadó a keretterv kidolgozásakor figyelembe vette azokat a kritériumokat, amelyeket e Tanács egy régebbi ülésén fogadott el. Ezek pedig a következők:

— hogy a kiadói terv megvalósítása során az eddigieknél még szigorúbb minőségi mércét kell érvényesíteni függetlenül a benn levő, kiadásra felajánlott művek számától és várakozási sorrendjétől,

— az élő irodalom előnyt élvez a válogatásokkal, gyűjteményekkel szemben,

— szem előtt kell tartani a műfaji-

lag és tartalmilag változatos produkció igényét, tehát biztosítani kell a már beindított és az új sorozatok folyamatos megjelentetését,

— lehetőséget kell adni a könyvpiaci sikert is biztosító művek kiadására,

— támogatni kell az elsőkötetesek sorozatát, és szorgalmazni a folyóiratok szerepét a sorozat címszavainak ajánlásában és összeállításában,

— külön figyelmet kell szentelni a kiadói programban a marxista és a munkásmozgalmi témájú könyveknek,

— állandó kiadói feladat a kaptális művek és az Életmű sorozat könyveinek megjelentetése,

— helyet kell biztosítani a kiadói tervben a jelentős írói és irodalmi jubileumokat jelölő műveknek,

— külön figyelmet kell fordítani a Jugoszlávia népei és nemzetiségei irodalmának fordítására,

— ügyelni kell arra is, hogy a sok jó kézirat és a nem túl kecsesítő gazdasági helyzet miatt egy évben egy-egy szerzőnek valóban csak kivételesen jelenjen meg több könyve.

A fenti kritériumok következetes alkalmazására törekedett a kiadó szerkesztőinek kollegiuma.

A politikai, filozófiai és társadalomtudományi könyvek kiadása akárcsak eddig is, a jövő évi keretterv egyik súlypontja. Első helyen továbbra is Josip Broz Tito összegyűjtött műveinek folyamatos kiadása áll, s indítjuk Edvard Kardelj összegyűjtött műveinek megjelentetését is. Magyar nyelven mintegy 10—12 kötetes válogatott műveket jelentetünk meg a 60 kötetesre tervezett szerbhorvát, illetve szlovén kiadásból. Az első kötetünk Edvard Kardelj háború előtti munkásmozgalmi tevékenységét fogja prezentálni. Két könyv foglalkozna a vajdasági munkásmozgalommal, s helyet kívánunk biztosítani a jugoszláviai magyar társadalomtudomány eredményeit, a szociológusok és a közgazdaságtudomány szakembereinek munkáit prezentáló könyveket is.

A méltán nagy figyelmet kiváltó Epikurosz Könyvek sorozatban most is egy címszót tervezünk.

A jugoszláviai magyar irodalom címszó alatt felsorolt könyvek zöme az élő irodalmi terméskből állt össze: hat verseskötet és ugyanennyi prózákötet kapott helyet a kerettervben azzal, hogy a prózai művek végleges száma tulajdonképpen a regénypályázatot zsűrije javasolta a kiadónak, vizsgálja fölül az irodalmi alkotómunka ilyen serkentésének további célszerűségét, mert az újabban beérkező pályaművek színvonala az első két-három év szintje alatt van, azaz a megfáradás jelei mutatkoznak. Ezt a kérdést nyilván int, a Kiadói Tanácson és az Alkotók Gyűlése őszre esedékes plénumán is meg kell vitatni. A Kiadó álláspontja, hogy az irodalmi pályázatot meg kell tartani, szó lehet viszont műfaji cserékről. Reméljük, hogy az Újvidéki Színházzal közösen meghirdetett drámapályázatunk eredményeképpen színvonalas drámakötetünk is lesz a következő évben.

Úgy véljük, tervünk viszonylag pontos egyensúlyt állít fel a műfajok, tehát a versek, a regények, és a tanulmányok között, azzal, hogy míg az idén a novella- és elbeszéléskötet volt túlsúlyban, addig jövőre a regény dominál. Továbbra is legtöbb a tanulmánykötet: hét került a feltételelesen „A” keretnek nevezett jegyzékre, s még ennél is több, azaz kilenc, a „B” keretbe.

Szembetűnő, hogy jövőre aránylag sok Gemma-kötetet tervezünk, amit azzal magyarázunk, hogy felnövőben van egy új nemzedék, és — mint azt a szempontok felsorolásánál is említettem — ezeket a most először jelentkező alkotókat a kiadó támogatni kívánja. Még az idén megjelent a fiatal költők antológiája, tehát a bemutatkozó kötet, jövőre pedig többben közülük már első önálló kötettel kíván az olvasók elé lépni.

Mint láthatják, a tervben helyet biztosítottunk az irodalmunkban 28-oknak nevezett nemzedék tagjainak, azaz a jövőre a hatvanadik életévüket betöltő íróinknak. Acs Károly válogatott verseit szeretnénk megjeleníteni ebből az alkalomból, Fehér Ferenc a Kilátó Könyvek sorozatában

folytatná irodalmi jegyzeteink közlését, a 7 Nap szerkesztőségével közösen adnánk ki Sáfrány Imre válogatott képzőművészeti írásait. Tervbe vettük Kopeczky László szatirikus regényének közlését is, reméljük, még az idén, de ugyancsak e jubileum alkalmából napvilágot lát Vukovic Géza riportkönyve is.

A tervet vizsgálva szembe tűnhet, hogy az eddigieknél több képzőművészeti tárgyú könyv megjelentetését tervezzük, ami annak az eredménye, hogy az utóbbi egy évtizedben a képzőművészeti kritika, pontosabban a képzőművészeti esszé virágzóban van, s ezt a kiadó is örömmel veszi tudomásul. Még az idén képzőművészeti tárgyú könyv jelenik meg, Szombathy Bálint és Sebók Zoltán könyve, jövőre pedig Sáfrány Imréé, nyilván nyomdába kerül Tolnai Ottó és Bela Duranci és Kalapis Zoltán kézírata is. Emellett természetesen folytatni szeretnénk a képzőművészeti kismonográfia sorozatunkat.

Külön kellene szólni a kerettervben szereplő Kritikaantológia munkacímert viselő kötetről. Ezzel a könyvvel tulajdonképpen folytatnánk a hetvenes évek derekán elkezdett antológiasorozatunkat. A kritikaantológia első kötete a jugoszláviai magyar irodalom legjobbnak vélt kritikai szövegein mutatná ki e műfaj fejlődési ívét. Az első kötet csak irodalomkritikát tartalmazna, a két év múlva esedékes második kötet pedig kritikai gondolkodásunk egyéb megvalósításait ölelné fel, tehát a film, színházi, zenei, tévé-, rádió- és egyéb kritikát. A sorozat zárókötete egy esszéantológia lenne, amely ugyancsak az elmúlt negyven év legjobb szövegeit gyűjtené be. A sorozatot két külső munkatárs, Gerold László és Utasi Csaba és egy belső szerkesztő, Toldi Éva válogatná és szerkesztené. Könyvkiadásunk kivételes vállalkozása lenne e három kötet, amelynek anyagi feltételeit a kapitális művekre szánt pénzekből kívánjuk biztosítani.

Főlölegesnek tartom, hogy bevezetőben minden címszóról szót ejtsék, talán még annyit, hogy több színvo-

nalas és igényes kézirat érkezett a gyermek- és ifjúsági könyveket istapoló szerkesztőhöz, s itt is megkülönböztetett figyelmet szentelünk az ifjúsági irodalom fordításának.

Sajátos helyzetünkéből, hídszerepünkéből természetesen következik, hogy figyelemmel kísérjük valamennyi jugoszláv nyelvterület irodalmát. Ezt tükrözi erre vonatkozó tíz címszóból álló tervünk. Itt mondom el, hogy kerettervünk elkészülte után futott be még egy kiadásra ajánlott kézirat, a jugoszláviai olasz költők antológiája, Giacomo Scotti (ugyancsak huszonnyolcas költő) válogatásában. A szerző levelében azt írja, hogy nagy örömmel forgatta a szlovák és ruszin antológiákat, és tudomása van arról, hogy készül a jugoszláviai román költők antológiája is. Ez bátorította arra, hogy följajnlja az itt élő olasz költők verseinek válogatását is. Kérem a Kiadói Tanács tagjait, tegyék meg észrevételüket az 1988. évi kiadói kerettervre.

DÍJAK, ELISMERÉSEK — A Tatományi Művelődési Öngazgatási Érdekközösség Közgyűlése a művelődési élet terén elért kimagasló eredményeiért huszonegy alkotót és művelődési dolgozót, valamint nyolc művelődési intézményt részesített elismerésben. Díjat kapott a *Letopis Matice srpske* című folyóirat, az Újvidéki Íróközösség, az újvidéki Szerb Nemzeti Színház opera- és balett-együttese, a zrenjanini Josif Marinković Művelődési Egyesület, a szabadkai Képzőművészeti Találkozó, a zombori Milan Konjović Képtár, az újvidéki Vajdasági Múzeum, a pancsovai Történelmi Levéltár, Ács József és Milenko Pivnicki festő. Jelentős irodalmi tevékenységéért Hecceg Jánost, Szeli Istvánt, Vujsics Sztójánt, Svetozar Petrovićot és Vítazoslav Hronecet, a színházi élet terén elért eredményeiért Ljubisa Ristićet, Nada Kokotovićot, Sredoje Lalićot, Soltis Lajost, Tatjana Maksimovićot, Lengyel Gábert és Rudolf Bručić zenészerzőt díjazták. Elismerésben részesült még Biljana Njegovan, Mila Bos-

nić, Radimir Prica, Pavle Stanojević, Jelka Petrović, Velinka Dautova Ruševljanin, Marija Jovanović, Risto Cinkulov és Milorad Putnik.

A Forum Könyvkiadó, az Alkotók Gyűlése és a Forum Könyvt. jesztő nívódíját, amellyel minden évben azokat a könyveket jutalmazták, amelyek kedvező kritikai visszhangra találtak, jelentős társadalmi elismerésben részesültek, műfajukkal újdonságot hoztak a könyvkiadásba vagy a legnépszerűbbeknek bizonyultak az olvasók körében, az idén hét kötetnek ítélték oda: Szeli István *Az előző ellen* című tanulmányköteténec, Bog-nár Antal *Álmok a halálban* című regényének, Tolnai Ottó *Gyökérrágó* című verseskötetének, Herceg János háromkötetes *Összegyűjtött elbeszéléseinek*, Bori Imre *Kosztolányi Dezső-monográfiájának* Thomka Beáta *A pillanat formái* című tanulmánykötetének, valamint a Borbély János fordításában megjelent Danilo Kiš-műnek, a *Holtak enciklopédiájának*.

STRAŽILOVOI ÍROTALÁLKOZÓ

— A Vajdasági Íróegyesület, az Újvidéki Íróközösség szervezésében június 15-én és 16-án megtartották a tavaly felújított Stražilovói ÍrOTALÁLKOZÓT. A kétnapos rendezvényen mintegy hatvan író, irodalomkritikus, esztéta és szociológus vett részt az ország minden tájáról. A Stražilovói ÍrOTALÁLKOZÓ központi rendezvénye a *Válság és irodalom* témára megtartott tanácskozás volt, amelynek keretében a felszólalók arra keresték a választ, hogy vajon a gazdasági válság szükségszerűen előidézi-e a szellemi élet válságát is. Az irodalom válságáról vagy válságirodalomról beszélhetünk-e? Mi az író feladata ma? — ezek voltak a tanácskozás főbb kérdései. A Stražilovói ÍrOTALÁLKOZÓ rendezvényei közül kiemelhetjük még azt az irodalmi estet, amelyen az ország legismertebb szatíraírói mutatták be új munkáikat.

ZMAJ JÁTÉKOK — Harmincadik alkalommal tartották meg június 9-e

és 15-e között Újvidéken és Kamenicán a Zmaj Játékokat. A rendezvényre az ország negyven helységéből érkeztek írók, költők, pedagógusok, képzőművészek, színészek, bábjátékosok és énekesek, akik a gyermekekkel közösen számos irodalmi estet, képzőművészeti és zenei találkozót tartottak. Először történt meg, hogy a Zmaj Játékok kiléptek az újvidéki Zmaj utcából, Titoverbászton, Kulán és Szabadkán is megünnepezték a rendezvénysorozat évfordulóját. A Zmaj Játékokra számos képeslapot és iskolásoknak szánt újságot adtak ki, s megjelent a *Detinjstvo* (Gyermekkor) című folyóirat összevont első két száma.

A Zmaj Játékok Tanácsa a gyermekirodalom terén elért kiemelkedő tevékenységért első ízben ítélte oda Nagy Díszoklevelet. Az elismerést Desanka Maksimović kapta három évtizedes írói munkásságáért. A Zmaj Játékok díszoklevelét Vesna Parun zágrábi írónőnek, a Zmaj-díjakat pedig Svetlana Makarović ljubljanaí írónőnek és Branislav Crnčević belgrádi írónak ítélték oda a modern gyermekirodalom terén kifejtett munkásságukért. A gyermekirodalom népszerűsítéséért Pavle Janković Šole újvidéki író, Slobodan Z. Marković belgrádi irodalomtörténészt és Dušan Petričić belgrádi karikatúristát részesítette elismerésben a Zmaj Játékok Tanácsa. A díjakat a jubileum alkalmából megszervezett díszülsélen, június 9-én adták át a Zmaj Múzeumban.

HÁROM KIÁLLÍTÁS — Az újvidéki Vajdasági Múzeum megalakításának negyvenedik évfordulója alkalmából megrendezték Dušan Nonin festő és konzervátor retrospektív kiállítását. Dušan Nonin harmincöt éve vesz részt Vajdaság képzőművészeti életében, opusa tehát alig néhány évvel kevesebb, mint a múzeum fennállásának ideje. Egész munkássága is a Vajdasági Múzeum szolgálatában állt. Legjelentősebb tette, hogy a Piva mellett fekvő templomok és kolostorok freskóit megmentette, ez hozta meg számára a hírnevet. Festészete ez idá-

ig konzervátori munkásságának árnyékában volt. A képzőművészeti kritikusok Nonin festészetét sohasem méltányolták eléggé, nem értékelték azt a szakmai tudást, amelyet a középkori freskófestőktől lesett el. Csak a forma élete érdekelte mindig, s arra törekedett, hogy időn kívül alkotásokat hozzon létre, s mert felismerte, hogy a stílusok átmeneti jellegűek, nem is próbálta meg követni őket, kezdettől fogva egyéni kifejezésformák érdekelték. Nonin, a festő Noninnak, a konzervátornak a tapasztalatait felhasználva alkotott, bölcseséggel és filozófiával közelítve tárgyhöz. Sohasem a vizuális nyelv, mindig az üzenet volt számára a fontos. Most megrendezett kiállításának a freskókról készített kópiáit és eredeti festményeit egymás mellett látjuk, valamiféle egységben. Képeim mintha megállt volna az idő, mégis ott érezzük rajta a szürrealizmus sugárzását is, a szakember és a művész összehátrájtése jellemzi alkotásait, s teszi őket nemcsak időn kívüliekké, hanem időt állóakká is egyben.

Június 11-én negyedik alkalommal nyílt meg Pancsován a legújabb jugoszláviai szobrászati törekvéseket bemutató kiállítás. Mintegy hetven szobrot állítottak ki az Olga Petrov Képtárban és a szabad ég alatt. A tárlaton bemutatták a Muraszombaton megrendezett kispasztikai biennále legjobb alkotásait is. A kiállítás legjobb alkotásaiért Mrđan Bajičot, Jakov Brđart és Ratko Vulcanovićot díjazták, Mojac Smerdu, Mirsad Begić és Dragomir Mileusnić pedig különdíjat kapott. A harmadik pancsovai szobrászati biennaléről írott munkájáért Sava Stepanovot részesítették elismerésben. Az idei tárlaton részt vettek a kanizsai Terra művésztelep alkotói is. A már említett szobrászok mellett érdemes odafigyelni Stobodan Kojić, Mladen Marinkov, Pavle Pejović munkáira, valamint Borislav Šuput konceptuális alkotására, aki bronzpánttal körbefogta a pancsovai park egyik fáját.

Az újvidéki Modern Művészetek

Képtárában a vajdasági képzőművészeti törekvéseket bemutató sorozat keretében megrendezték Stevan Maksimović retrospektív kiállítását. Stevan Maksimović, aki sok éven át az újvidéki Szerb Nemzeti Színnáz díszlettervezője volt, ezúttal az 1930 és 1987 között készített rajzait, festményeit és faliszőnyegeit mutatja be a nagyközönségnek. A gondosan megkomponált kiállítást Miloš Arsić igényesen elkészített katalógusa teszi teljesebbé, amelyben a művészettörténész Stevan Maksimović alkotói fázisait a következőképpen veszi számba: „A harvtanas évek elején Stevan Maksimović a reaktualizált lírai realizmus sajátos változatát, az intimizmust és az expresszionizmus visszafogottabb változatának jellemzőit érvényesíti munkáiban. A hetvenes években a geometrikus, a lírai és az asszociatív absztrakcióval, a metafizikus festészetrel és a forma lineáris-ornamentikus formaalkotással kísérletezik. A művész opusában jelentős helyet foglalnak el a nyolcvanas évekbeli törekvései is, amelyekben a mágikus festészet felé fordul, s fiatalok ötleteit próbálja tökéletesíteni.”

Stevan Maksimović az első között vett részt az 1952-ben megalapított zentai művésztelep munkájában. Mindig sajátos képei nemcsak arról tanúskodnak, hogy a képzőművészeti törekvések változásával lépést tudott tartani, hanem arról is, hogy mindig autentikus kifejezésformát keresve azokat egyéniségének megfelelően alakította.

PAP JÓZSEF KÖNYVÉNEK BEMUTATÓI — Már két bemutatója volt Pap József *Jegy* című, összegyűjtött verseit tartalmazó kötetnek. Az első Topolján tartották, amelyen a helyi Nagyellért János szavalócsopprt színvonalas összeállítással mutatkozott be: Solymosy Viktória irányításával interpretálták Pap József verseit, majd Bordás Győző a Forum Könyvkiadó főszerkesztője méltatta a kötetet. Hasonló vállalkozás volt Szabadkán is, ahol az Életjel versmondói adtak izellítőt a kötet

anyagából, a versgyűjteményről pedig Mák Ferenc kritikus beszélt. Pap József könyvének népszerűségéről tanúskodik az is, hogy Kanizsán is készülnek Pap József könyvének bemutatására. Októberben a helyi amatőrszínház tagjai egész estét betöltő műsorral köszöntik a nemrég hatvanadik születésnapját ünneplő költőt és kötetét.

A CIGÁNY SZERBHORVÁT FORDÍTÁSA — Sterija Játékok kiadásában megjelenő *Scena* című színházi folyóirat 1987. 2. száma közli Szigligeti Ede *A cigány* című népszínművének szövegét és Sava Babić kíséző, magyarázó tanulmányát. A fordítás nem új, inkább szerbesítésnek nevezhetnénk, s több mint száz év el ez előtt készült, Justin Milan Simić munkája, amit Antonije Hadžić alkalmazott szerb színpadra. Szigligeti népszínműve a múlt századi szerb színpadok legnépszerűbb idegenből fordított művei közé tartozott, ilyen formán kapott helyet a *Scena* kizárólag tizenkilencedik századi fordításokat tartalmazó, tematikus számában. Itt adják ismét közre August Kotze-

bia *A két feledékeny*, Jules Regnault de Prémarray *Robin orvos*, Eugène Scribe—Ernest Legouvé *Lecouvreur*, *Adrianne*, Charlotte Birch-Pfeiffer *Tűcsók*, Eugène Cormon—Adolph D'Ennery *A két árva lány* és Victorien Sardou *Fedora* című, egykoron valóban minden európai színpadon népszerű drámájának fordítását, amelyek *A cigánnyal* együtt a legkedveltebb szórakoztató műveknek számítottak, s amelyek egy kort idéznek, s ezen belül egy adott színházi kultúrát és ízlést képviselnek. Mindegyik fordításhoz kíséző tanulmány tartozik. A cigányról szóló szövegből a szerb olvasó tudomást szerezhet a mű irodalom- és színháztörténeti vonatkozásairól, részletes eligazítást kap a szerbesítés módjáról, formájáról, majd az 1973-ban először színre vitt népszínmű kritikai fogadtatását ismerteti — ezen belül teljes egészében közli a vigjátékíró Kosta Trifković kritikáját —, végezetül pedig megemlíti *A cigány* előadásainak legnagyobb színészi sikereit. Andrija Lukićet és Miika Markovićet, továbbá a népszínmű műfaji alakulástörténetének magyar és szerb változatát, irányát. A közlést rövid Szigligeti-életrajz zárja. (G.)

A FORUM KÖNYVKIADÓ ÚJ KIADVÁNYAI

- Josip Broz Tito összegyűjtött művei XXI.*
Pap József: Jegy (összegyűjtött versek)
Utasi Mária: Vizmosta jel (hátrahagyott versek)
Koncz István: Ellen-máglya (versek)
Florika Štefan: Fejfákon túl a földek (versfordítások)
 A juhász és a leány — Ovčar i devojka (*Vuk Stefanović Karadžić*
gyűjtötte népdal 17 jugoszláviai magyar költő fordításában)
Herceg János: Iketánia (regény)
Milorad Pavić: Kazár szótár (regény)
Holti Mária: Ezer zizzenés (novellák)
Varga Zoltán: Leszámolás (novellák)
Burány Nándor: Gyümölcsöskert házzal eladó (novellák)
Hornyik György: Bontás (novellák)
Nagy Sándor: Dombó (monográfia)
Bosnyák István: Mű és magatartás (tanulmányok)
Lábadi Károly: Kopácsi vízi élet (néprajzi tanulmány)
Szombathy Bálint: Művészek és művészetek (tanulmányok)
Bozóki Antal: Az elnemkötelezettség Belgrádtól Hararéig (tanul-
mány)
Milivoj Nikolajević képzőművészeti monográfia
Bosán György képzőművészeti monográfia
Sava Stojkov képzőművészeti monográfia
Böndör Pál: Ebihalak (ifjúsági regény)
Burány Béla: Nádsípót fújtam! (népi gyermekmondókák és -játékok)
Mihal Babinka: Madárcceresznye (versfordítások)
Mihal Ramacs—Ljubomir Szopka: Rege a cigányról és a hegedű-
jéről (képeskönyv)
Hanna—Barbera: Szörcsik 1—6. (képeskönyvek)
Tom és Jerry 1—6 (képeskönyvek)

DOKUMENTUM

- Bognár Antal: Íróságunk értelme (a Hid-díj átadásán elhangzott beszéd)* 1039
Jubász Géza: Lépések előre — nagyobb meglepetés nélkül (jelentés az 1986. évi regény pályázatról) 1042

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

- Németh Lebel: A megnevezés nehézségei (Böndör Pál: A krupié kiosztja önmagát)* 1048
P. Nagy István: „Lírai napló” (Böndör Pál: A krupié kiosztja önmagát) 1052
Harkai Vass Éva: Kioltott csillogás (Utasi Mária: Vizmosta jel) 1054
Csányi Erzsébet: Az élet képekben (Pavle Ugrinov: Otac i sin) 1056
Herceg János: Egy humanista érzelmes jelentései (Méliusz József: Napnyugati kávéház) 1059
Sárvári V. Zsuzsa: A magyar népi orvoslás monográfiája (Oláh Andor: Újbold, új király) 1062
Rajsló Ilona: Kódexlélektan (Büky Béla: A pszichikumra vonatkozó szókincs korai rétege a magyarban) 1065
Cseh Márta: A közéleti beszéd kézikönyve (Wacha Imre: Közéleti beszédünk) 1068

S z í n h á z

- Gerold László: Tóték* 1070

K é p z ő m ű v é s z e t

- Bela Duranci: Bosán-retrospektíva Szabadkán* 1075

KRÓNKA

Sterija Játékok; Tervvita a Forum Könyvkiadóban; Díjak, elismerések; Stražilovói Írótalálkozó; Zmaj Játékok; Három kiállítás; Pap József könyvének bemutatói; *A cigány szerbhorvát fordítása*

Számunkat Bosán György munkáival illusztráltuk
A 989. oldalon Maurits Ferenc szövegrajza

HÍD — irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. — 1987. július—augusztus. Kiadja a Forum Lap- és Könyvkiadó és Nyomdaipari Munkaszervezet. Szerkesztőség és Kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić utca 1., 021/611-300, 51-es mellék. — Szerkesztőségi fogadóórák: mindennap 10-től 12 óráig. Főszerkesztői fogadóóra csütörtökön 11-től 13 óráig. — Kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizethető a 65700-601-14861-es folyószámlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. — Előfizetési díj belföldön egy évre 1500, fél évre 750. Egyes szám ára 150, kettős szám ára 300 dinár; külföldre egy évre 3000, fél évre 1500 dinár. Külföldön egy évre 12 dollár, fél évre 6 dollár. Diákok és egyetemisták csoportos előfizetése egy évre 1000 dinár. — Készült a Forum Nyomdájában, Újvidéken.
YU ISSN 0350-9079